

ФАХРИМИЗ, КУРКИМИЗ

С. УСМОНОВ,

Ўзбекистон КП Самарқанд
область комитетининг
бириччи секретари

А

ВВАЛО «Гулистан» журналининг мұхтарам мұхлисларига ўзининг 2500 йиллигини байрам қылаётган Ленин орденли Самарқанд обласы мәхнаташларни номидан қызғын салом. Самарқанд деганда ҳамманинг күз ўнгидаги Риминин тенгдоши дең бол олган, бәргида асрий обидадарни саклаб турған, замонавий архитектура асисида қайта қурлаётган, йил сайин эмас, кун сайин юксалиб борәётган мемондүст шахар гавадланади. Самарқанд деганда смз дүнёга машхур олимпиярни, шоқларни, илму құжат сохибларни етказиб берган қадамий маданият марказын тасаввур қиласы.

Бир пайтлар чөр Россиянынг мустамлакаси бўлган Самарқанд энди саноати тараққий этган, қишлоқ хўжалиги механизацияшган, маданниги гуллаб-яшнаётган ўлуга айланди.

Бу тараққиётни кўз олдингизга келтириар экансиз, шонли Ленин партияси, Улуф Октябрь, Совет қокимияти эзилган ҳалқараг қанчалик буюк баҳт-саодат берганини, эзлик йилдан кўпроқ вақт давомида экономика билан маданиятимиз нақадар юксалганини аёб кўрасди.

Самарқанд обласи 1938 йилнинг 15 январида тузилган. У Зарафшон, Туристон, Молгузар ва Нурутса тут измалари багрида жойлашган. Область шаҳар ва қишлоқларидан 1,5 миллионга яқин киши истиқомат қиласди.

Самарқанд обласи саноат маҳсулоти ишлаб чиқаришда республикада учинчи ўринда турибди. Маҳсулот реализация чилиши бир йиллик ҳажми 700 миллион сўмга етад деб қонди ёки 1913 йилдагига нисбатан 55 барабар кўпайди. Областда 80 га яқин саноат корхонаси бор. В. И. Ленин номидаги «Красный двигатель», «Кинап», пахтачилим машиналари заводлари, шойи тўқиши чой қадоқлаш, «Хукум» пиллакашлик, «8 Март» тикувичлик, поїабзаз фабрикалари, «Қўйтош», «Ингичка» ва «Лянгари» конлари, ёғ-мой комбинати обласитимиз саноатининг ифтихоридир. «Кинап» заводининг вай қадоқлаш фабрикасининг маҳсулотлари чет эллардаги кўплас мамлакатларга жўнатилимоди. Самарқанд кимёргарлари ишлаб чиқарган ўйлар бутун республикага тарқатилимоди.

Областимиз гигант қурилишлар майдонидир. 150, 15, 5-қирилиш трестлари, «Кохозстрой» ва «Самарқандводстрой» трестлари, кўплас қурилиш-монтаж бошхармалари капитал ва ўй-жой қурилишини авж олдирилоқдалар. Йигма темпер-бетон ишлаб чиқаришдан бошлаб қурилиш материаллари ва конструкцияларининг бутун комплексини тайёрлаб берәётган бинокорлек индустрияси дадил қадамлар билан юксалмоқда.

Кейинги 15—20 йил ичидаги қадимий Самарқанднинг ҳусни янада кўркамлаши. Илгарига шаҳар тўрт томонга қанот ёиди, кенгайди. Гарни, Титов массивлари пайдо бўлди. Сўнгги пайтлардаги «А» ва «Б» микрорайонлар барпо этинди. Бу ерларда минглаб ахолига мўлжалланган кўп каватли ўй-жойлар ишга туширилди.

Капитал қурилиши ҳам жадал суръатлар билан олиб борилмоқда. «Красный двигатель», суперфосфат заводлари, шойи тўқиши фабрикасида янги ишлаб чиқариш корпушлари қад кўтарди, капрон плашчлар ишлаб чиқарувчи корхона ишга туширилди. Самарқандда республика-

миздаги иккинчи опера ва балет театрининг барро тошилиши области-миз маданий ҳаётида унтутилмас воёса бўлди.

Қишлоқ қурилиши, электрлаштириш, радиолаштириш ва йўл қурилиши соҳасида амалга оширилган улкан ишларни сузлаб битиргусиз. Сўнгги йилларда Булунгур районидаги «Октябрь», Каттакўргон районидаги Ленин номли, Нарпай районидаги Киров номли колхозларда барча қулаликларга эга бўлган шаҳар тишибидаги посёлкалар бунёдга келди.

Самарқанд обласи кўн тармоқи қишлоқ хўжалигинига эга. Области-миз пахта ҳосилот олишда республикада тўртничи ўринни, тухум, қора-кўл тери, сабзавот етишишида иккинчи ўринни, гўشت, дон, тамаки, узум ва майиз етишишида биринчи ўринни, пиллачлинида тўртничи ўринни гуллаб-яшнаётган ўлуга айланди.

Асосий қасб-коримиз, миллий-ифтихоримиз — пахтачиликдаги ютуқларимиз чакки эмас. Утган йили қарниб 365 минг тонна, ёки 1913 йилдагидаги 15 барабар кўн пахта етиширидик. Ҳосилдорлик 21, 1 центнердан тўғри келди.

Биз ҳар бир галабда, ҳар бир муваффақият учун буюк Ленин партиясидан беҳад миннатдоримиз. Коммунистик партия ва Совет ҳукуматининг оталарча ёрдан туфайли областимизда чинчак маданий революция тантана қилиди. 1927 йилда ташкил этилган Самарқанд Давлат университети йирик илмий-маданий марказга айланди. Шаҳарда медицина, қишлоқ хўжалиги, кооператив, архитектура-қурилиш, педагогика институтлари бор. Уларда 31 мингдан ортиқ ўқувчи таъсил кўрмоқда. Бундан ташқари, ўнлаб техникумлар, илмий-техникик институтлари кадрлар етишишида, фанинг турли проблемаларини амалий равишда ҳам қишията катта рол ўйнаётди.

Тўртта профессионал театр, бир неча ҳаққи театрлари, клублар, кутубхоналар, маданият саройлари, киноустановкалар — булаарнинг ҳаммаси коммунистик маъмурчилар ярататида мәхнаташларга хизмат кўрсатмоқда. Самарқандда Ўзбекистон маданияти ва санъати тарихи республика музейи, Улугбек ва С. Айнӣ ёдгорлик музейлари ишлаб турибди.

Революциягача Самарқандда фақатгина битта газета чиқарди. Ҳозир иккита область, 12 та район газеталарининг умумий тиражи 120 минг нисбадан ошшиб кетди.

Ахолига медицина хизмати кўрсатиш кўлами тобора кенгаймоқда. 1913 йилда бор-йўги 154 ўринни касалхона бор эди. Ҳозир области-мизда 15 мингга яқин ўринга эга бўлган даволаш мусассалари ишлаб турибди. Бравчал сони жиҳатидан Самарқанд обласи чет эл Шарқи мамлакатларининг ҳаммасидан устун туради.

Самарқанд обласи экономика ва маданиятини юксалтишида эришган ана шундай муваффақиятлари учун партия ва ҳукуматимиз томонидан муносисб таҳдирланди. Унинг бағротига олий нишон — Ленин ордени нур сочиб турибди. Саноат, қишлоқ хўжалиги, фан ва маданиятни ривоҷлантиришадига хизматлари учун 43 кишига Социалистик Мехнат Ҳақорамони увонни берилди.

Бахтиёр шаҳримизнинг, области-мизнинг истиқболи янада порлоқ. Самарқандда лифтосолик, чинчи ишлар, рўзгор ходилинчилар заводлари қурилиб ишга туширилади. Қурилиш, транспорт ва аспека тармоқлари тўхтобиси юксалади. Ўй-жой қурилишига, янги посёлкалар барло этисига янада кўпроқ маблаб ахратилиади.

Областимиз қишлоқ хўжалигининг тараққиётини таъминловчи энг муҳим олиллардан биря — ирригация-мелиорация қурилиши, қўриқ ва бўз ерларни ўзлаштиришадир. КПСС Марказий Комитетининг 1966 йил май Пленумидан сўнг бу соҳада кўпгина ишлар қилинди. Аммо бундан кейнги вазифалар ҳам тоят улкан ва масъулиятидир. Аму — Бухоро каналининг ишга туширилиши, бу каналининг иккинчи навбати қурилаётганини, Каттакўргон сунб омборининг ҳажми қарниб бир миллиард кубометрга етказилиши. Қарши даштига сув чиқариш тадбирлари кўрилаётганини бизнинг областимизда ҳам қишлоқ хўжалиги тараққиётини тезлаштиради. Зарафшонинг суви бутунлак областимизга қолади. Шу муносабат билан Зарафшоннинг ҳар иккита сохилидаги асрлар бўйи сув чиқмаган, аслида унумдор бўлган ерларни ўзлаштириш имконияти туғилади.

Яқин йиллар ичидаги Самарқанд қиёфаси янада гўзлалашади, уни қайта қуриш ишлари кенгуламда олиб борилади. Университет ва архитектура-қурилиш институтининг янги ўқув корпушлари қурилади. Бир неча техникум ва билим юртлари янги биноларга кўчиб ўтадилар. Шаҳарда турғиз, маданий-майниш хизмат янада яхшиланади. Самарқанд Совет Ўзбекистонининг гуллаб-яшнаган шаҳрига, саёҳат масканига, Иттифоқимизнинг катта меҳмонхонаси айланади. Шу муносабат билан тарихий ёдгорликларни реставрация қилиш ва қайта тикилаш, кўчаларни, хўбонларни кўйкалимзорлаштириш ва ободонлаштириш соҳасида анча ишлар қилинмоқда.

Қадимий науқарон Самарқанд истиқболи порлоқ баҳт-саодат масканига, гуллаб-яшнаётган бўстонга айланади.

Бутун дунё пролетарлари, бирлашингиз!

Ўзбекистон
Компартияси
Марказий
Комитетининг
журнали

1925 йилдан
чича бошлаган

№ 8 (44) 1970
Август

Ўзбекистон КП Марказий Комитетининг нашриёти

ЭНВ
МК

ГБ УзССР
Н

Т

УРКИСТОННИНГ Россияга қүшилиши билан, ўлкада, жумладан Самарқандда ҳам янгича муносабатлар тез ривожлана бошлади. Бу қадимий шаҳер меҳнаткашлари ўз тақдирлерини буюк рус халқи тақдири билан боғладилар. Саноаткорхоналари вужудага келиб, рус пролетариатининг революцион ғоялари кенг тарқала бошлади. Айниқса, Закаспий темир йўлиниң Самарқандга қадар курилиши, Ленин айтганда, «...капитал учун Урта Осиёни янгидан «кашф» эта бошлади».

1913 йилга келиб, Самарқанд уезди терриориясида юздан ошик вино-спирт, тери ишлаб чиқариши, кичи қадоқлаш корхоналари ишга туширилди. Бу корхоналардаги ишчиларнинг қарийб 80 проценти маҳаллий миллат вакиллари эди.

Самарқанд илгари чоризмга қарши кура-

зонди. Доҳий Ленин чет элдалигида бу газетанинг бир неча сонини олиб, Самарқандга революцион ҳаракат билан танишган.

Самарқанд социал-демократ ташкилоти босмахона ишчиларидан С. Гурсунов, К. Ашурров, А. Шермуҳамедов, Д. Устабеев, А. Ко билов ва бошқалерини революцион фаолигига жаҳб этди. Улар кейинчалик большевистик матбуотининг оташин ташкилотчилари ва прогандистлари бўйиб этишидилар.

1905—1907 йил революциясининг садолари Самарқандга етиб келганда уезд меҳнаткашлари большевиклар раҳбарлиги остида стачка ва наомайшлар уюштирилди, сийси талаблар билан чиқарди. Социал-демократик ташкилот ишни, солдат, деҳқон ва ҳунармандлар орасида куролли курашга отланиш ғоясини тарғиб қилди. Шаҳарда яширин босмахона ташкил этилди. Босмахонада революцион талаблар ёзилган варақалар, даъватно-

Февраль революциясини Самарқанд мекнаткашлари ҳәложон билан кутуб олдилар. Бу хабер шаҳерга 3 марта куни етиб келган эди. Уша куни Самарқанд меҳнаткашларининг наимишлари бўйиб ўти. 17 марта ишчи ва солдат дегутлатарининг Совети сайданди. Лекин революциянинг биринчя ойларидан, бошқа жойлардаги, Самарқанд Советида ҳам раҳбарни лавозимларини менъшевлар ва эсерлар эгаллаб олиб, Мувакат ҳукуматининг тадбирларини кўллаб-куватладилар. Ана шундай шароитдан Самарқанд большевиклари Мувакат ҳукумат ҳамда унинг малайларига қарши кескин кураш олиб бордилар, шахар меҳнаткашларининг ўз атрофларига бирлаштириб, реакциянинг коро ниятларини фон этидилар ва ҳақи оммасини курашга отлантиридилар.

Маҳаллий меҳнаткашларни революцион руҳда тарбиялаш ва социалистик революция-

РЕВОЛЮЦИОН САМАРҚАНД

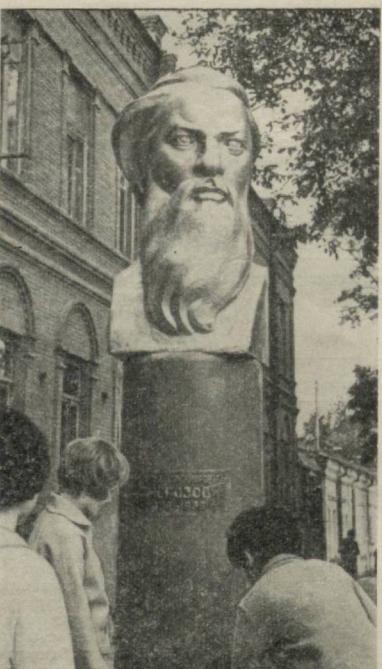
шувчи революцион кайфиятдаги шахслар сургун қилинадиган жой эди. Ўтган асрнинг 70—80-йилларидан подио ҳукумати бу ерда народниклардан Чевринский, Романенко, Шараго, Волковларни сургун килди. Н. Г. Чернишевскийнинг шогирди, «Капиталини биринчи марта рус тилига таржима килган революционер Г. А. Лопатин ҳам ўша йиллари Самарқандга кутубин қилинган эди. Бирор бундай сургун ва бадаргларининг оқибати чоризм учун чўнглисиз бўйиб чиқди. Жазо муддатини ўтбўян рус революционерлари кўмагидаги ерлик ахолининг кўзи очиради. Улар мустамлака ва миллий зулмiga қарши бўш кўтардилар. XIX аср охириларида Самарқанд уездининг турли томонларидаги аста-секин ишчилар ҳаракати юзага кела бошлади. 1885 йили Панжакент кўмур конидаги бўйиб ўтган стачка шундай ҳаракатларининг дастлабки кўриниши эди. 1890 йилда эса, Самарқанд шаҳрининг Сўзангарон мөхалласидаги меҳнаткашларининг подио мавзумияти билан кескин тўқанашви юз берди. Кўп киши қамоқца олинди, оломонни полиция зўрга тарқатиб юлорди.

Уч йил кейин Омонқўтондаги ўрмон хўжалиги ишчилари иш ташладилар. Исенкорларга Усмон Мирзабеев деган ишчи раҳбарлик қилди. У ишчиларни подио мавзумиятига итот этмаслика ва иктисодий талаблар қўйнишди.

1898 йил 2 июндаги Самарқанд темир йўл станицаси ишчиларининг стачка ҳақиқи оммавий тус олди. Ишчилар митинг ўтказдилар, иш ҳақини ошириш, солиқ ва жарималарни камайтириши талаб қилдилар. Чоризм амалдорлари митингни курол кучи билан тарқетдилар, анчигина кишини қамоқца олиб, сургун килдилар. Бундай мисолларни кўйлаб келтириш мумкин. Марказий Россиядаги революцион ҳаракатининг таъсири ва Туркистон ўқасидаги большевикларининг раҳбарлиги билан Самарқандда меҳнаткаш ҳақи оммасининг стихияни ҳаракати ташкилий жиҳатдан уюшган ҳаракатга айланди. 1904 йилда бу ерга В. И. Ленинин шогирди М. В. Морозов келди. У Самарқандда биринчи социал-демократик ташкилотни тузиб, революцион тарғибот ва ташвиқотни йўлга кўйди. 1904 йилнинг 1 майдан бошлаб эса Морозов таҳрики остида «Самарқанд» газетаси чиба бошлади. Тўрт йил ичада газетнинг 728 сони чиқди. Самарқанд большевикларининг легал органи сифатида у омманинг эътиборини қо-

малар босиб чиқарилар, омма ўртасида кенг тарқатилар эди.

1905 йилнинг 19 октябринда собиқ Иваново паркида подионинг 17 октябрь манифестига қарши норозилик митинги ўтказилди. Биринчи рус революцияси авжига чиқсан кунларда эса, Самарқанд большевиклари қархамон Москва ишчиларига ёрдам тарзиасида маҳсус ҳарбий отряд туздилар.

Дастлабки большевистинин газета — «Самарқанд»нинг биринчи редактори М. Морозовга ўрнатилган ҳайкал.

С. БЕЗНОСОВ фотоси.

га тайёрлашда 1917 йил март ойида ташкил этилган «Камбагаллар йигилиши», ёки «Иттифоқ» ташкилотининг раҳбарларидан бири, 1918 йилдан бери КПСС ёъзоси Эшонкул Миржамолов бу ҳақда шундай ёзди: «Мен революция суронларида иштирок қилганинг билан фаҳрланаман. Самарқанд меҳнаткашларига Ленин ғозларини сингдириш, уларда революцион руҳ ўйготища меҳнаткашларининг Иттифоқи ташкилоти катта роль ўйнади. Мен большевиклар таъсиридаги ана шу жамият ёзоси эдим. Биз меҳнаткашларнинг иккисидаги ахволини яхшилаш, озиқ-овқат дўконлари очиш, етимлар учун болалар ўйлари ташкил этиш учун курашдик».

Коммунистик партия 1917 йилнинг февралидан оқтибрингача бўлган давр ичада мамлакатинида Советларни большевиклаштириш ва Мувакат ҳукуматини ағдариб ташлаш, барча милят вакилларини бирлаштириб, социалистик революцияга томон йўллаш каби мураккаб вазифани муваффакиятида оғди. Ноябр ойида Тошкентда, 5 декемврида эса Самарқандда барча ҳоқимият Советлар кўлига ўтди.

Совет ҳоқимияти ўрнатилиши муносабати билан Самарқанд тарихида янги давр бошланди. Оқтибрдан сўнг Самарқанд меҳнаткашлари революция галабасини мустаҳкамлашга кириштилар, душманларимизга қарши кескин курашдилар, озиқ-овқат танлигини ҳал этидилар, саноатни рivoқлантириш, кишилор ўқасидаги тикилаш ва мадданий революция ўтказиш каби мумкин вазифаларни шариф билан бажардилар.

1921 йил 15 июн куни Самарқанд шаҳринг бир группа партия, совет ва касаба союз ҳодимлари жаҳон коммунистик революцион армиясининг биринчи солдати В. И. Ленинга йўллаған ҳатларидаги «...Сизнинг ўти кўзингиз ва қаттиқ кўзингиз революцион кемамизни кутубириб кетган капитализм тўлқинлари орасидан дадил олиб бормоқда, шунинг учун биз ҳам зўр гайрят ва зўр кун билан олга ташланамиз», деб вайда бердилар.

Доҳий олдидаги қасамледларига содик бўлган Самарқанд меҳнаткашлари ҳозирги кунда совет ҳалиqlariniнинг кардош оиласида камолга етиб, самарали меҳнатлари билан коммунизм пойдеворини куришга муносабиҳисса қўшмоқделар.

Тўрақул САЙДҚУЛОВ,
тарих фанлари кандидати

Зарафшон құйніда фусункор шаҳар,
Төвләніб ётібди гүлбоглар аро.
Бошидаң одамзод тукиб симу зар,
Гүлдап чиройға бермокда оро.

Күевдай ясамши қадим Регистон,
Күй, хіёның түй либосқа.
Күшидан жараглар позиуард осмон.
Түй севинчи порлар эл нигоҳидә.

Минорлар бошида карнаю сурнай,
Шаҳар бүйлаб кезар отлиқ жарчилар,
Инкілоб майдони мавж уар тиммай,
Күтлуг түйга келар гарблар, шарқлеклар.

Бугун междунларыннан ийнілгі муштоқ
Менинг қиндиқ қоним түйліган түроқ.

II

Менинг қиндиқ қоним түйліган түроқ
Субхідам үйкүдан үйғонар сармас.
Мини йіллар қүйніда иқболға чанқоқ
Утмиши ҳам менинг жонимга пайваст.

Күтлуг солноманни варақлаб бугун,
Кечимишин сүйлайды Самарқанд бобо.
Құлым күсінса қыйғанча, беүн,
Унға қулоқ тутар пурзи дүнен.

Асрлар болғыда ураман жағлон,
Ифтихор құшы әнәр қалбнда.
Бошидаң не сада кечин Регистон
Бундай ҳол күрмеган қадим заминнан.

Бугун буюк меймөр бүт түйдә сарвар,
У менға азиздір ширин жон қадар.

III

У менға азиздір ширин жон қадар,
Мүқаддас түпноги пок ва мусаффа.
Ғанимлар бошида тұтса ҳам әнхан,

Тиз үйнік, құş әнәр түкмеган аспо.

Түркің жон беріб, нақы үйіб тошға,
Нағасат мұлкінда сурғандыр даврон.
Моҳотб өзіларни тутиб қүшега,
Юлдузлар илмінде бүлгін сұхандон.

Қадимій мадраса, минорларда
Камалак rangleнлар жипланады.
Құқын бөш тирага қинорларда
Құйшыннан зиёсі түплөланады.

Мен шаҳрим бошида бүліб бир чароғ,
Хүсніңа бокурман бир умр үйгоқ.

IV

Хүсніңа бокурман бир умр үйгоқ
Сәдат құйшын қүйлаб беармон.
Ҳәт шаропнин сипкориқ құвноң,
Эл аро этгайман довруғын достон.

Кімді түпноги соңында хазина,
Сұнда — мінг үйлілік дардиннан давоси.
Хар бир тоши әзір ақиб жақинана,
Жонға шифо әзір тоза әвоси.

Дилрабо боллары — висол маскани,
Ошиқлар бақтіга ғаңғыр солмас җіхрон.
Сайру бол эттән келған мәхмөнни
Оғушиға өзілар үнін хібен.

Мен унға шеър бітіб оқшому саҳар,
Сұхан уммомидан излайман гавдар.

V

Сұхан уммомидан излайман гавхар,
Фаввоңдек сузаман түлкінлар аро.
Хар сұзға жонимни этамаң иисор.
Жіхнат оламда бүліб овора.

Сархадзис тілсімдә сузғанда тохо,
Унтутиб құяман гүе оламни.
Сөхрәлі дүнеда юргандек танқо,
Тілға қыргызаман этту қаламни.

Калам құнғыл дардин қылғали ошкор,
Минорлар rangleндан жило излайды.
Оқ қозғ бетини қоралап бедор,
Тонғата ғүзтүрғай янглыг бүзлайды.

Фаввоңдек дур излаб, сурман хаёл
Регистон қошида осуда ва пол.

VI

Регистон қошида осуда ва пол.
Асрый обидага бокаман танқо.
Рұхимга ҳохимдір тағжык бир ҳол,
Сүкнұт сөхрәлі қынғылда дүніб.

Бир нідо үрилар қалбімга ногох,
Ҳәт күшін бирдан үтар бошиждан.

Барст БОЙҚОБИЛОВ

ТҮӨННА

СОНЕТЛАР ГУЛЧАМБАРИ

Аждодлар дардидан қылғандек оғоз,
Учкын чақнаб кетар минор тошидан.

Бу учкын — меймөрлар қалбн әлкінні,
Менинг дилимдеги нүр мүқаддас!
Қорасигағас асрлар еждодлар уни,
Менинг авладомың қолдирған мерос.

Аждодлар умридан бүліб бир ёдгор,
Минорлар самога термұлар бедор.

VII

Минорлар самога термұлар бедор,
Улугбек індүзін тутиб қафтида.
Гүе Она-ерға бүлгандек меҳвәр
Құйшын құтариға туар қафтида.

«Зияқ Құрагоний» түзгән мұнажжим
Оламға дарс берде фалакиёттән.
Құйшы расадиге күл үзіл, балық,
Воқыф этар сизин янги ҳәттән.

Түккіз осын сирин қылған ошкор,
Нақын жаҳон! үнга жилемдір маңын.
Қошида қарх үріп не-не фазор,
Антиқа саньтнаннан сөхріга мағфут.

Улугбек наслымга бокади үшхөл,
Муборак бошини үпгандай иқбол.

VIII

Муборак бошини үпгандай иқбол,
Шөирилар үшінде бүткүн шашкимда.
Иккі үлуг зотын күтлар истиқбол,
Висол оташини әкіб ғарында.

Хиёбон сақнда қуриб анжуман,
Үстодлар деңовин варақлашар шод.
Шөирилар пойда жаштаб чаман,
Таъзим этар бүткүн навықрон авлод.

Теран күзларда барқ үриб сурүр,
Жомий ва Навоий қоқар наслымға;
Беш аср довонин забт этиб магрүр,
Мәхмөн бүлік келмиш менинг асрымға.

Сұхан шохларига дейді: «Мархабо!»—
Инкілоб қүшін порлаттан дүні.

IX

Инкілоб қүшін порлаттан дүні,
Мүқеддас ёғдусын сочар бошиждан.
Ленінчи авладом бүліб бир даре,
Ҳайқириб оқади менинг қошимдан.

Самарқанд әшілігі янглыг бу насл,
«Ҳайт!» деса іолдузын құндырар ерга.
Қафтида түргандай исіншір аср,
Мангу парвонадир қәтбахан үрга.

Комунизм деган мұқаддас замон
Наслым қабілдігім ойлай бир түйгі.
Шу күтлуг замонда сурғалы даврон
Нурлы үфікпарат ошақида ү.

Авладим, үзілда актіб офтоб,
Самарқанд бобога узатар шароб.

X

Самарқанд бобога узатар шароб
Табаррүк әшінин күтлаб Ватаним.
Муборак қомусын айлаб саркитоб,
Үнга таъзим этар Үзбекистоним.

Нигоҳда күтлуг бахтиңнан мұждаси,
Юргілда ғамдан зарра әйк асар,
Гүл әзіб, асрлар үмид ғүнчаси,
Бошина қынғызар үшхүй гулчамбар.

I Улугбек расадихонасини шундай деб
атар әділар.

Беғ аро янграйди құышқи ва наво,
Самони үлгайды: «Түйлар мүбәрак!»
Шодлик үммомидан мавилинан дүні,
Құышқи қаноттада саір этар юрат.

Қалбимда әмбек үрар жүшкін бир даре,
Хәттім bogига башк этіб бақор.
Дүнін күзин күріб қайтадан гүе,
Менға роз айтада наққашу мемъор.

Харғыштадан бир юран беради нидо,
Мүнгіл садо янграп гүе ҳар тошдан.
Жақонни ҳайратта солған обида
Бино бүлгін янглығ қон ва күз ёшдан.

Акс садо айлайды қалбимни пора,
Рұхимга мәйлюспік бүләдін әжім.
Мөмнорлар дардига топтамай чора,
Фақат нақшларға термұламан жим.

Акс садо тиради, имлайды офтоб:
Янги замон учун ич, деб майи ноб.

XI

Янги замон учун ич, деб майи ноб,
Менға қадақ тутар үргұттыға бөгөн.
Жонон піләләдә жимирлар шароб,
Шаробми, ё сенинг меҳринг, әй деңкөн!

Зарағаштон тогиден үйіб үйінг қирмөн,
Түйга ҳада қылда бугун пактақор.
Нонойлар әпішди пұлаты ширмөн,
Янги нағо билин келді бақтақор.

Дөш қозонда бугун бир қүйн дінләп,
Яхна гүштә чорлар мөхір пазанды.
Сөкій келтиради шаробни үшмалаб,
Ноз-немзет товланар гүлдор лаганда.

Құнғылауда заррача ғамдан әйк асар,
Самарқанд түйидан шодман нақадар!

XII

Самарқанд түйидан шодман нақадар,
Қошимдаги ота мендан ҳам шоддир,
Бугун бөглаб үлгін белігін камиар,
Ингіт бүлдінг, деб күнгі ободдир.

Ингіттика — ҳарбий хизмат имтиҳон,
Бугун ота үлгі — синов олдіда.
Үнга оқ әйл үтілар кекса Регистон,
Бугун қүеш әнәр үйгит қалбиди.

Бир даста гүл тутиб, түй күнін ота
Хизматта жүнтар түнгіч фарзандин.
Она түпногидан бир қысмын ұтто
Чүнтагига солиб қүяр ділбандид.

Бугун үйгит қүнгілә үсди тоғ қадар,
Шахримдай қнайдай мен ҳам гулчамбар...

XIII

Шахримдай қнайдай мен ҳам гулчамбар,
Құйғында үйненде башк этіб сайдал.
Самарқанд дөврүгін қылғапи ашыор,
Сүз билан шыннан қүйдім бир ҳанқал.

Мәхмөнлар бошида сочыб җавохыр,
Иұлларға солдым ғулдан поһізді.
Етті мілім мәхмөн бүлганды, ахир,
Ким етмас шахрини ділдан сарфароз!

Бугун порлар шаҳрим үзінде қүеш,
Табаррүк әшінин күтлар бу бүстон.
Бугун кекса дүнін үнга әттар бөш,
Самарқанд — тошларға бітілген достон.

Сенға бағишилады яна бир аср,
Зарафшон қүйніда фусункор шаҳар.

XIV

Зарафшон қүйніда фусункор шаҳар,
Менинг қиндиқ қоним түйліган түроқ.
У менға азиздір ширин жон қадар,
Хүсніңа бокурман бир умр үйгоқ.

Сұхан уммомидан излайман гавхар,
Регистон қошида осуда ва лол.
Минорлар самога термұлар бедор,
Муборак бошини үпгандай иқбол.

Инкілоб қүшін порлаттан дүні
Самарқанд бобога узатар шароб.
Қалбимда мавж үрар жүшкін бир даре,
Янги замон учун ич, деб майи ноб.

Самарқанд түйидан шодман нақадар,
Шахримдай қнайдай мен ҳам гулчамбар.

САМАРКАНД ЙЎЛЛАРИДА

Муқаддас тепалик

АНБА тонги. Тошкент — Самарқанд йўлида карбон-карбон автобуслар елади. Шарқнинг қадим шахарларидан бирин билан дийдор кўришишга ошиқаётган сайдхлар юз, ўзларича гангур-гунгур инилади, инки тарафда қомат керган бөг-роғлардан кўз узолмайдилар.

Машина шаҳарга кирәвериша, хушманза-ра манзилда тўхтади. Бу жойнинг эскича ноими — Галасои. Лекин уни анчадан бўён Улуғбек деб атайдилар.

Толиқчан, сувагсан йўловчилар ўзларини дарҳол шарқироқ анҳор лабига, сол-салнингга урдилар. Бесабр сайдхлар эса, қизисиниб атрофа боқишиди, сал нарида, тепалик устидаги товланиб турган инки қаватли рангин куббага қараб-қараб кўйишида. Бу оппоқ, баланд қубба «султонлар доинишманди, денишмандлар сultonни» Мирзо Улуғбек музейи.

Сайдхлар кенг мармар йўлнадан ююри кўтирилдилар. Уларни бош мезбон — Улуғбек қаршилашди. Энди «саҳобалари» — Қозизода Румий, Али Кушчи, Файсилдин Жамшид, Мирям Чалабий. Мунинидин Кошифий... Мунахимлар тўлини ой атрофидаги чаюни юлдузларден, устоз теваригидаги, сунут сақлайди. Ўн метрли гранит ҳайкал сифатида қад кўттарган Мирзо Улуғбек уғиқа ўйнан тикилади. Унинг салобатли жуссасида қизгиши, илиқ нурлар жилва қилида.

Зиёратчилар енгиз ҳаяжон билан зинама-зина иштарилидилар. Бу ери қадимидо Қўхак тепалиги дўрдилар. Энди — яшнаган гулзор. Бир ёнда азалий шарқ гуллари, бир тараф сарховуз, нетаг-нетгунча оқ, на пармон, қирмизи йўлкалар, ерга қадалган неон чироқлари. Рӯ-парда осмоннинг кичини нусхасидай бўлиб, нахишинор гумбаз турибди. Гумбаз олди — юлдуз шаклидаги мармар гиламчалар...

Расадхона томон юрасид. Остондан ўтишиниз Билан Улуғбекнинг ношанини аммо қатъий овози янгриди: «Ил олиш учун интилоқи ҳар бир мусулмон эрнак ва аёлнинг бурчидир...»

Овоз гўй шифтдан келади. Пешточка тикиласиз. Ўнда турға-туман юлдузлар жимирлайди. Бу Улуғбек ўрганган, нашф этган юлдузлар, сайдхлар, Ўлдузлар ўчбиг-ёнади... Диктор Навоийнинг машхур сатрларини ўйнайди:

«Темурхон наслидин Султон Улуғбек —
Ки одам кўрмади султон анингдек...»

Диктор буюк ўзбек астрономининг баҳтидан, кунвончидан, ташвишидан, ўйларни фожна-сидан сўйлайди. Қалбингизни қандайдир мав-хум, ифодасини хиссисётлар чулғагайди.

Арчазор оралаб, пастра туша бошлиҳасиз. Қулогингизда ҳамон Улуғбекнинг пурхиммат сўзлари акс садо беради: «Дин тумандай тўзиб нетади, подшонилар емирилади, лекин олим-ларнинг иши мангу колади...»

„Ўзр, ўкувчим, мен сизни яқин келажанка етанидам. Юқорида тасвир этилган манзага ҳозирча хаёл. Бироқ рўёбла чиқадиган хаёл. Музей директори Курбон Ҳасановнинг гапига қараганда, шундай хулосага келади ниши.

— Давлат музейини қайта куришига бир миллион сўм ажратди,— деди у менга,— бир миллион натта пул!

Диктор этиди курилаётган асосий йўлакни кўрсади:

— Ана у ерда қўёш соати бўлади... Бу ерда XV асрдагидаги шосупалар қилинади. Ҳув ош-хона тарафда автобуслар учун гарани қурамиз. Кейинроқ меҳмон нўпайди-да. Ҳозирнинг ўзида

ой сайин етти-етти ярим минг оғзм кел-япти.

Ҳасанов билан музейни қайта айландик.

— Xоналар сал торроқ экан,— деди у,— сенкестант усти гумбаз бўлса, экспонатларни шу ёқса кўчирасиз.

Музей шинам, чироили. Лекин уни динқат билан кўздан нечирган одам бир оз мулоҳазага боради. Аввало, музей Улуғбек музей экан, асосан, ўша иши ҳақида ҳикоя қилинини кепар. Улуғбекнинг сурони ҳаётни, мунахомин сифатида туғилиши, камол тошини, донг тара-тиши кўрсатилса... Маълумкин, Улуғбек жад-валлари даставал (1652 й.) Лондонда, юз йил один Францияди, эллик йил мукаддам Америкада нашр этилган. Уша нашарлардан фотонусхалар қўйилса... «Зинж Кўрагоний»нинг ўзбекча таржимаси ҳақида тезроқ бош қотирилса...

Хазиначи чол

Фирдавсийнинг бир байти бор:

Биафкандам аз назм коҳи баланд,
Ки аз, боду борон наёбад газанд,

яъни «шевърдан бланд тоглар яратдим, уларни қор ёмғир ва газандардан асрасин» дейди у. Гениал шоир гўё башорат қылғандек. Маълумкин, Урта Осиё ҳалиларининг бунун маданиятидан сўзловчи не-нурданорлар бешафқат замон қўйинида бени йўқоди. Ибн Синонинг шоҳ асарлари кўп эди, фанат «Ал-Қонун»га эга бўлдик. Беруний бир уй нитоб қолди-рганди, кўпн дом-дараңсиз нетди. Улуғбекнинг машхур кутубхонаси ҳауз топилгани йўқ. Яхши ҳамни, Али Кушчи бор экан, бўлмаса «Зинж Кўрагоний» нима — ҳеч ким билмасди. Навоний асарларининг нодир қўлъзамалари ҳозир Франция билан Англия мулки.

«Қору ғўмигро» чалинмай қолган, девон, таъкира рисолалар энди асл ҳазинадек авайлаб сақланмоқда. Бундай ҳазиналарининг бири — Самарқанд. Уша ҳазинани кўргани

Нурота районидаги «Қизилча» совхозининг бош чўпони, УзССР Олий Советининг депутати Турсунон Аве佐娃.

С. БЕЗНОСОВ фотоси.

Самарқанд Давлат университети қўлъзамалар фондига бордим.

Кенг, ёруғ хона. Бир четда мутолаа қилиб ўтирган жиссадор, новча мўйсусифид билан бориб кўришмид. Фахриддин ота Маъруфий шу иши эканлар. Ота мени дарҳол дераза олдига, катта стогла тақиғи этиди. Кейин сал нарида эскин қўлъзамаларга қўнимлиб ўтирган ёшгина, юрача йигитга нимадир деди. Йигит ташарири чиқиб кетди. Домла дарҳол муддоға кўчди. «Е мубхир кўраверни ўрганинг кетган, ё вақтнинг надирга етадига ётадига деб қўйдим ичимидай.

Ота, олий мантаబларнинг тил муаллимидай шошмай, дона-дона қилиб гап бошлади:

— Фондимиз ташкил этилганда олти юзатча китоб бор деди. Ҳозир олти мингдан ошади. Беш юз, олти юз ёшга кирган нитобларимиз бор. Йақинда нодир бир баёз топдик. Ҳозир кўрсатаман.

Домла шаҳждар турниб эшининг қараб юриди. Атрофга алланглайман. Хонанинг тўрт тарафига йигирмагатча катта шақфлар қўйилган. Ичи тўла китоб. Айримларнинг бўйни бир газ келади, батзилири бир қарич, бекирим. Қиррарларига насталик ҳаттида отлари ёзилган. Деворларда ўтилаб рангли портретлар: Ибн Сино, Беруний, Хайём, Бобир, Фирдавсий, Жомий, Ҳамид Олимий... Ҳар сурат тагида бир байтидан газал, шеър...

Қўлида қизил муковалини кичин бир китоб кўчтагарма дошла қайтиб кириди.

— Бу ҳазрати Жомийнинг қўлъзаси,— деди столга келиб ўтирганан, — Муҳаммадрасул уста Абдуғафур ўғли деган ишини келтириб берди. Бу жуда ноёб нусха. Бунаси на Ташкентда, на Душанбада бор. 550 йил илгари ёзилган. Қимматли ери шундаки, уни Жомий ўз қўли билан ёзган.

— Нима деган нитоб домла?

— Бу «Рисола кабири» деб аталади. Муаммо фанига доир. Мана, қаранг,— у қўлъзасини варақлаб, рисоланинг хуснинати, маъноси, бе-заклари ҳақида узоқ гапириди.

Навоийдан, Ҳофиздан, Фурқатдан ҳангома-лашдик. Домла Фурқатдан ҳақида қизиқ бир ҳиб келтириди:

— «Самарқанд — сайдали рўйи замин аст» деган ибора Ҳофизини дейшилади. Фурқат биринчи марта Самарқандга келгандага, унда ўша мисрани айтib, жавоб талаб қилинди. Фурқат ўйлаб турмай, дарҳол «Беҳижти жаннату ризвон ҳамин аст» деб жавоб қайтариби. Пай-ялпизсими, беҳижт ҳам, жаннат ҳам, ризвон ҳам бор хил маънони билдиради. Забардаст шоир бўлған Фурқат...

Бир даста китоб кўлтицада ҳалиги йигитни киди. Ота ҳар китобни бир-бир очиб изоҳ бердию, чап томонига кўя бошлади:

— Мана бу Мирхондин «Равзат-ус-сафо»си, бу «Қанди» диний асар. Бу — «Самарил». Лекин бу яхши, Самарқанд ҳақида тўғри ёзилган. Никин юз йил бўлди. Фанат ўзбенчада чиқмаятида... Узим таржима қиласай, деб бир уриниб кўрдим. Чала қолиб кетди...

Ота билан ҳайрлашиб, эшикка юзландим. Остонага боғордан ўтирилган бир қарадам. Домла Маъруфий дарҳол нитобга мунисадидан кетиби. У кўпларга жумбоқ бўлиб туюлувчи кунигардир араб ҳатти билан ошонлини давом этиради, бу ҳат мазмунидан толиб имларни воғид этишига бел боялган эди. Деворларда савлат тўйник классинилар турибди. Улар, ет-мишдан ошган ба ўзматкаш ҳарининг кутуғ ишидан ризодай, бир хил сунут сақлашади...

Лавҳа тайёр бўлғандан Самарқандан ноҳуш хабар нелиди. Домла Маъруфий тўсатдан қазо қилиби. Биз, унинг таниш-билишлари, бу ҳарбни эшигт, ачинидик, домланинг фазилатларини, маданий меросимини ўрганишдаги заҳматларини қайта-қайта эслаб ўтиридик...

Дарғом бўйларида

— Бугун Пастдарғомга кетяпман. Карл Маркс номидаги колхоздан репортаж ёзмоқчи. Борсангиз машинадам оланкетаман,— деди радиодаги ҳамисаблардан бири.

Область бўйича ёлгиз ўша колхоз КПСС Марказий Комитети, ССР Олий Совети, ССР Министрлар Совети ва ВЦСПСнинг юбилей ёрлигини олган экан. Шундай бир миллионнор колхозга чиқишини мўлжаллаб ўтирудим, майли дедим.

Чошгоҳда тайёр бўлғандан Самарқандан ноҳуш хабар нелиди. Домла Маъруфий тўсатдан қазо қилиби.

ЕТТИ ИКЛІМГА МАНЗУР

Самарқанд бұған қадимий обидалари, гавижум хибонлары, мева зор болгари биланғина эмас, замановий индустрия марказы сифатида ҳам донг таратмоқда. Бундан бир-иккі йил мұқаддам Самарқандта тайёрланған маҳсулоттар чет давлаттардан 18—20 тасига юбориларды. Эндилиқда миңжозалар рүйхатта Латин Америкасы ва Африка қытъасында қатар мамлакатларнинг ҳам номлары пайдо бўлди.

«Кинап» ва «Гелион» заводларидаги тайёрланадиган маҳсулоттар ўзининг бехирилиги, пухталиги билан машҳур. Шу сабабли ўтган йили «Кинап» заводнинг маҳсулотига чет элдан яна 16 мамлакат ҳаридор бўлди. Самарқанд пахта тозалаш заводи бултурлар ажнабий фирмалардан 13 тасининг буюртмасини адо этди. Чой қадоқлыш фабрикаси, «Ўроқ ва болға», мева-консерва, «Хлопикомаш» ва «Красный двигатель» заводларнинг ҳам чет эллардаги миңжозалари кўпайиб бормоқда. Эндилиқда Самарқанд чойи, консервалари, мева шарбалари Афғонистон, Хиндистон, Мӯгулистон, Куба, Франциядаги шинавандаларга маълум ва манзур.

Ўзаро ҳамкорлик ва манфаатдорлик асосида олиб берилсаётган ана шу ташки савдо самара-ридан самарқандликларнинг ўзлари ҳам баҳраманддиклар: қайси бир магазинга кирманг, кўлгина импорт молларни кўрасиз. «8 Март» тикувчилик фабрикаси эса Италия ва Япониядан кептирилган синтетик матолардан ҳаридорблар плашчларни кўплаб тайёрламоқда.

Лекин Самарқанд марқасининг шуҳратини янада ошириш учун ҳали барча имкониятлардан тўла фойдаланилаётгани йўқ. Бир вакътлар Самарқандимиз қанду шаҳар майизлари билан довруқ таратган. Аммо, негадир, сўнгти йилларда майиз тайёрлашга етарли ётибор берилсаётir. Ҳамма ерда манзур бўлудиган «Сабза», «Бедана», «Соя-ки» сингарни майизлари намайиб бормоқда.

Қадимдан уста ҳунармандлар макони бўлган Самарқандимизда, шунингдек, бадими, каштаничилик, куполчилик, заргарлик каби маҳаллӣ саноат тармоқларини янада ривожлантириш — бу билан, биринчи наставда, шахримизга келадиган кўп сонил саёҳатчиларнинг талаб-эътиёжларини тўлашоқ қондириш ва жаҳон бозорига қўшимча ра-вишда янга қанчадан-қанча қимматбаҳо маҳсулотлар чиқариш мумкин.

Манин НАЖМИДДИНОВ

веришида бетон таҳталардан чала кўтарилиган иморат учради:

— Бу лифт заводи,— деди ҳамроҳим. Кейин чапга ишора қилди,— аnavиси чинни буюмла-ри заводи. Тошкентдагидан иккى баравар нат-та бўлардан.

Йўл-йўлакай тутзор. Бир ченкада юн маши-наси турибди. Уч-тўрт киши даҳрат тегасида барг қирғизти. Беш-олти бора ерда ўтган шо-чалар устида чувилдига тут териб ётти.

— Тут емаганимга ҳам анча бўлди,— дедим тамшаниб.

— Куртдан ортмаяпти,— деб қўйди ҳамро-ҳим лоқайдини билан.

Ҳамроҳиминг гапида жон бор. Илакчилик ва тутзорлар масаласидан неча йилдан бери гап бўлади. Эътибиор олимлар аралашиниши, кат-та-кинич газеталар қайта-қайта бонг урди. Самарқанд шаҳар болалар боғчаларидаги тутлар аёвсиз неиси ташланадиган ҳақида «Известия» ҳам ёзи. Лекин бу ҳаракатлардан ҳозирча нафчиқмай турганга ушҳайди.

Йўл далага уланди. Иккى тараф гўза, полиз, яна гўза. Кун ёйдирашман дейди.

...Қайириқ қишлоғига қираверишида, чукур зову зўйида «газин» туриди, уч-тўрт киши гурунгашланти. Этни, галифе шим, китель кий-ған бўйдор, юрача, кирп беш ёшлардаги киши ёнидагиларга нималаридир тушунтириялти.

— Раис, Жониқул Юсупов,— деб шивирлади шеригим,— қаҳрамон раислардан.

Жониқул ака кунига кўришиб юрганден,

эммин-эркин сўраши. Машинага чиқиб ўтира-кан:

— Сув ташвишида юрибмиз,— деди, сўнг ҳазиллашибди:— ҳозир учрамаганларнингда сув бўлиб кетадик.

Ўидорага нелдик. Ҳамроҳим микрофонларини олиб, репортаж ёзишга тушиб кетди. Раис унга иеракли одамларни топтириб бергач, иккаппаклар айлангани чиндик. Қозоқ кишлоқ томони бурилдин. Раис колхоз ҳақида чисиҷа мъзлумот берди:

— Колхозимиз қурама, ўн олти миллат бор: ўзебан, рус, тоғик, корейс, хитой, чуваш... Бир вақтлар ўт тўрт колхоз эди. Биттаси 40 ген-тарга пахта экарди, яна бири 80 гектарга. Ҳар чайсисида спасатмални штат бўларди. Раис, ҳосилот иенгашининг раиси, бош агроном, ичиқ агроном, бору бухгалтер, хўжалик мудири, кассир... Ҳозир бу гаплар кулаги кўриниади. Энди йигилиб кatta хўжалик бўлди. 2000 гектар ерга пахта экамиш, 30—35 центнердан ҳосил оламиш.

Темир йўлдан ўтидик. Ўнг томонда катта сай-хонлини. Энди пойдевори қўйилган, чала битган, томи ёнилган ўйлар учради. Ҳаммаси пишиғ гиштдан, бир қаватли. Бу — колхознинг бўла-жан послесибсан экан. Жониқул ака батағсил тушунтира кетди. Уч-тўрт йил ичиди иккни юзта уй курилиши керан экан. Колхозчилар ша-ҳарликлардай, эҳтимол уйдан ҳам куляйроқ турмуш нечиради. Табиий газ, иссиқ сув, ван-на, телефон — ҳаммаси бўлади.

Баъзи ўйларнинг пештоқига шиорлар осил-ган:

— Мажбуриятлари дуруст-ку,— дедим гап олмоқчи бўлиб,— яқин ўртада битришаркан. Раиснинг энсаси қотди:

— Бизнис вальда билан боқиб келишапти. Бу йил ўтизга уй битиши керак эди, ана аҳволи, ҳаммаси чала ётибди.

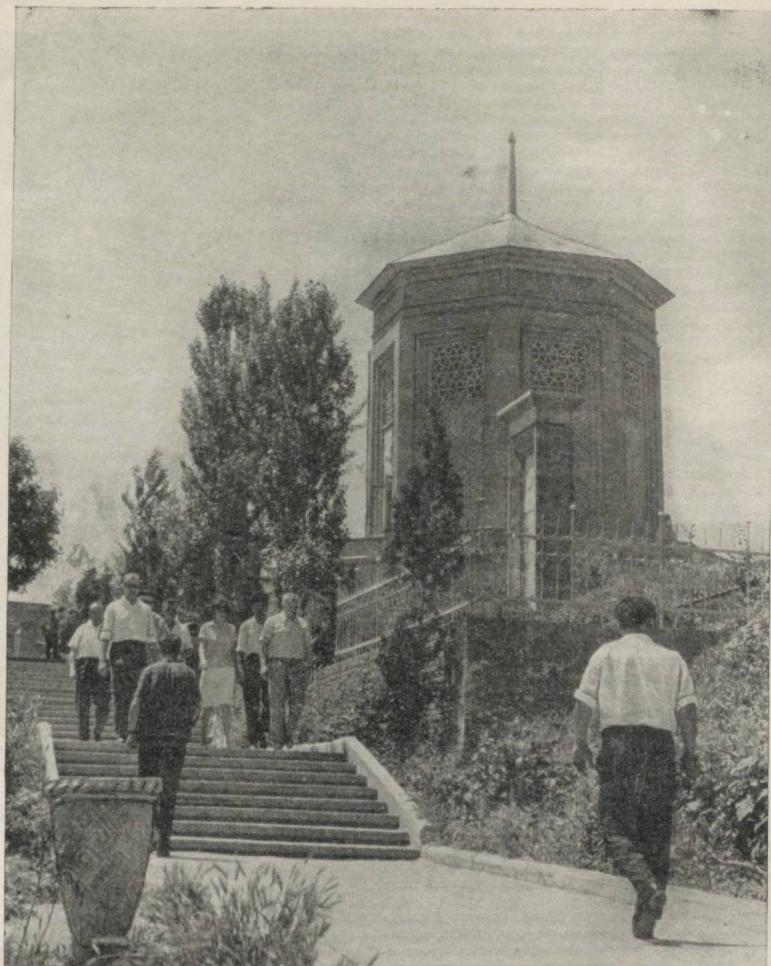
— Қайси трест қуряпти?

— 15-кишоц қурилиш трести. Бошлиги Хи-доятхонов.

Каттақўргон йўлига тушдик. Жониқул ака чапга ишора қилди.

— Бу ерини Қайириқ қишлоқ дейишиади. Назаримда қишлоқда бир ўжар одам ўтган бў-лини керак. Унинг гапини қайтаргандар бало-га қолган, шундан Қайириқ бўлиб кетган.

Жазирамада ҳансираб ётган узун, тенис йўл-дан қайтиб келлапмиз. Мулюшшага кичинча, омонат айвонда уч қария мунхайиб ўтирибди. Одилларинда халта-хултларди. Афтидан, улар колхоз идораси томонга борадиган йўловчи машинани кутиб ўтиришганга ушҳайди. Қўнглинига бир гап келдию меҳмонлик анидасига бориб, индамадим. Иккни юз надамча ўтгач, раис машинани тўхтаттириди ва кабинадан бошини чиқариб, чолларни чиқарди. Улар Каттақўргондан бозор қилип келишабтаган экан. Раис ҳол-ажхоб сўради, ҳазил аралаш, ўзларининг ичини шашаридан гап оиди. Жониқул аканинг мутойи-бага мойиллигини юқорида айтган эдим. Раис қизиқ ҳангома айттиб берди.

Улугбек музейига ой сайин етти прым минггача сайёҳ келиб кетади.

С. БЕЗНОСОВ фотоси

— Колхозда бир одам бор. Отини айтиштимайман. Узига түй, рўзгири бут. Шунинг эр етган ўғли бор. Ким велосипед миниб ўтса, жондирраб қараб қолади. Бир куни идоранинг олдида ушлаб олдим. «Велосипединг йўкми?» десам, «йўк», деди. «Даданга айт, олиб берсин», десам, «олиб бермаялти-ку!» деб нолиди. «Қўй-пўйдан борми!», дедим. «Ҳа, бор», деди. «Бўлмаса эртага иккита семизини идорага етсанлаб нел, сотиги, иккаламиз велосипед оламиз», дедим. Учтўрт кун ўтди. Бир куни идорада ўтирасам, бирор чақириди. Чинчам ҳалиги бола. «Раис бобо, айтиштимайманни олиб келдим, ана, эшикда турнибди», деди. Бола нарса-да, ҳазилини чин деб ўйлади. Қўйларини олдинга солиб бердим. «Ҳайдо, ўйнинг!», дедим. Йўқ, кейин отаси велосипед олиб бериги кутуди... Боланинг қўнглини чўқтилараслик корак, каторидан қолса ёмон бўлади.

Бу кичинча воқеъ менга раиснинг характеридаги линги, мухим цирраларидан бирини очгандай бўлди.

Чоллар миннатдорчилик билдириб; тушиб қолишида.

— Энди бизнинг қишлоқча, Зорманга бора-миз.— деди ранс.

— Зорман?— дедим ўзимча.— Фалати от занан...

Раис дарҳол изоҳ берди:

— Эскидан қолган от. Айтишларича, қишлоқда бир одам яшаркан. У ҳовли-жой қилибди, экин экиби. Бироқ сувдан жуда қийналибди. Ёз келиши билан бօғ-рөгларни кўвраб кетавериди. Шунда «Э худо, бир култум сув етказ, сувга зорман!» деб нола қилибди. Бир куни ухлаб ётса, тушига бир одам кирибди. У дехжоннинг фарёдларини эшитиб, маслаҳат бериди. «Қўйлинга бир таёв олиб, Дарғомга бор. Дарға таёнини тикиб олда, орқангга қарамай кетавер. Сурв сенга эргашади», деди. Дехжон шуидай қилибди. Сув ростдан ҳам унга эргашиб келавериди. Бир вақт дехжоннинг кўнглига ҳадик тушиди. «Сув келайтганинган!», деб орқасига ўғирлиган экан, сув тақиа тұхтабди. Дехжон бечора яна фарёд кўтарибди. «Зорман» шундан қолган, дейишади.

Қишлоқ нўчасидан кетаплими. Иккни тараф гўнгун дарахт. Дам-бадам ўзбенча, аксар кун болтарга қарашт солинган уйларга тикиламан. Ҳали; мақолини эсламлан: «Ўзбек бойиса том солар...» Жониқул ака хаётимдагини топгандай, гап қўшади:

— Одамлар бадавлат бўлиб қолди. Данғилама иморат, нета-нетгунча бօғ, полиз, қўшак-қўша сигри... Йигирматасининг енгил машинаси бор. Иккидан бирининг миганин мотоцикл. Булут 3 миллион сўмдан ошироқ даромад олдик. Ҳозир колхозчининг ўртача иш ҳақи ойига 120 сўмдан тўғри келяпти. Аҳволларни яхши-уюнекин...

Раис, «Қўнглимдагини айтайми-айтамайми?», дегандай, бир лаҳза индамай қолди. Кейин салмонолаб гапиди:

— Лекин, гоҳо битта-примта ношукури ҳам учраб қолади. Ишга чицмайди, фақат ўзини, бօғ-чорвонини ўйлади. Никиллаб ё ёқида кетади, ликлилаб ё ёқида кетади, колхозга фойдаси тегмайди. Вакти келса, ўшанаңлар билан қизаршиби оламиз, баъзан қаттироқ гапиди яхши-уюнекин...

Раис, «Қўнглимдагини айтайми-айтамайми?», дегандай, бир лаҳза индамай қолди. Кейин салмонолаб гапиди:

— Кейин устингиздан шикоят ёзишса ке-ран?

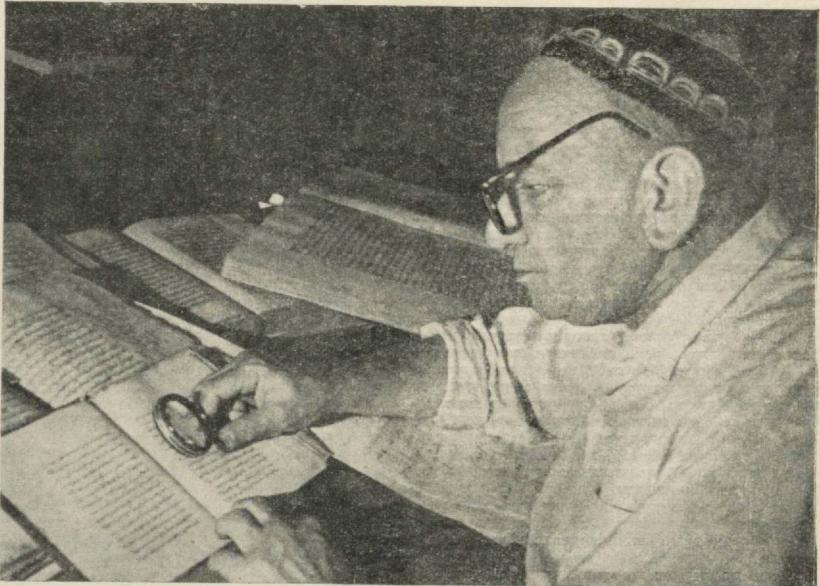
— Йўқ,— деди Жониқул ака дарров,— жабр не керан, шикоят ёзишгани йўқ. Йигирма тўрт йил бўлди раисман, шу йигирма тўрт йил ичидан бирор киши устидан арз қилганини бил-майман. Мен гапирсам, койисам, колхоз деб гапираман, колхоз деб койибайман.

Жониқул ака охирги сўзларини писанди қилиб амас, кувониб айтди. Бундай фазилат эгасининг олти минг ишишик катта ҳўжаликка бош-юш эканлиги кўнгилга кувонч бағишлади.

Ойнакуз булоқлар

диёри

Фарғона Шоҳимардлони, Тошкент Бўstonлиги, Андижон Арслонбоби билан нечоғлик фахрланса, Самарқанд ҳам Ургутини шундай кўз-

Фахриддин Маъруфий.

А. КУЗЬМЕНКО фотоси.

кўз қиласди. Табиат Ургутда ўзининг бутун санъатини мунассам этган: булутларга туташган оқи қалпоқи тоғлар, мангу яшил арчазорлар, ноҳӣ пистазорлар, энол булоқлар, шарқирон жиглалар, сон-саноқсиз чинорлар...

Район марказини беш-олти чиқирим беридан томоша қиссангиз айниқса гўзал манзара кўзга ташланади. Қирлар бағрида фуж-гуж бօғ. Боглар орасидан оқарбон уйларнинг томи кўринади. Гўё бутун шаҳарча Зарафшон тизмаларида меҳр билан бўнг ўтганади. Азалий сур тоғлар эса Ургутнинг осойишта ҳаётига посонбанд, савлат тўкиб турибди.

Район маркази. Чукалар озсада, ҳамма ёқ даражат, сув. Ҳавонинг исисиги сезимлайди, тог тарафдан гир-гир шабада ёсади, димогингизга турили таниш-нотаниши ҳидларни Келтириб уради.

Район даҳлизига катта стенд қўйилибди. Ич тўла туриларни сигареталар, палирослар. Улар шунчалик ранго-ранг, шунчалик бекиримикни, ҳар қандай қашандонинг кўзини қамаштиради. Кейинроқ, район ижроия комитети раиснинг мувонини Исим Рафьев айтиб берди. Ургут Иттифоқимиздаги 49 фабрикага тамаки жўнтаради. Йил сайнин давлатга 15 минг тонни тамаки сотилипти. Бу — план 200 процент бажариллатти, деган гап. Булут ургутлинилар облости бюджетига 10 миллион сўм қўшидилар... Ҳа, Ургут Иттифоқимиздаги асосий тамаки базаси. СССРда Ургутнинг хўшбӯй, сифатли тамакисига харидор бўлмаган корхона йўйади.

Йўлга чицётганимизда, самарқандлик ҳамаслар тайинлашган эди: «Ургутга борсангизлар албаттада Мозортепани кўринглар. Анонуб ёдгорлик нуришган».

Соя-салпин кўчадан иккни юз қадамча юқориладик. Чиройли гиштин дегор нелди. Мозортепа шу экан. Ургутлинилар бу ерда Улуг Ватан урушида шаҳид бўлган ҳамюнларига муносиб ҳайкал ўрнатишшибди. Мозортепан атрофигир айланга янги, шинам дебор. Деворга қатор қилиб кичик патнисидай тўртбурчак мармар таҳтачалар ёпиширилган. Уларда Сталинграддан Берлингача жанг қилган, ургутлик марди-майдонларини ишми-шарифлари, тугилган, ҳалон бўлган йиллари ёзилган. Деворни нақшлар белаб турибди...

Хоразмда, Наманган ва Бухорада ҳам сочиқ аснарлар шаънгина кўп ҳайкал ўрнатилган. Лекин бу ергадиси тамоман булакча. Нақинчон деборлар қаршисида сукутга толасиз. Мармар таҳтачалар мускасам бўлгун ботирлар руҳи Мозортепада ётган ҳардошларининг руҳига

қўшилиб нетгандай, жонлари жонларига пайвастадай туюлади нишига...

Ургутдаги яна бир гўзлар маснан — Дамгирга кетаплими. Бутун районни муздай булоқ сув билан тъзмилайдиган «бош омбор»ни кўрмочимиз.

Ҳар ўн-ўн беш қадамда гоҳ ўнгга, гоҳ чапга бурлиламиш. Тош тўшалган тор кўчалар табинилги, эжиминитлиги, яна аллаҳандай тог қишилигига хослиги билан мафтун этди, кўнгилни эрилайди. Шўрҳон пахсалардан шигиф мевали ўринклар, тоқлар шаҳар ташшал шибиди, гоҳ қиёздан ўзилган нон ҳиди, гоҳ лиъз деб хиди уфуради димогингизга. Айниқса Тошкентдай катта шаҳарнинг сервощин, кенг кўчаларидан юриб ўргангандаги одамга бу тог ўйлари бўлакчадор, севинч бағишлади.

Чапда сой бошлианди. Сой тўла чинор. «Ҳамза» киноси шу ерда олинган экан. Умуман Ургутда кўп кино олини дейишиди менга.

Дамгир «Онтибр» колхозининг қишилиги, у районнинг энг чеккасида, адирилар, чинорлар, кўйиндаидан жойлашган. Қир бағрида, бобона-лон чинорлар остидан қайнаб чиқаётган булоқлар — Ҷашман баржӯш. Кичик-кичик, пастак, гишт учайчар. Бир учайчага булоқ сувларни йигилади, сўнг ининччи уйга ўтади. У ерда дориландиб районга тарқалади.

Қаердандир шипиллаб қотма, озғин йигит этиши келди. У водопровод тармогининг мастири Самад Гаффорон экан. Самад куончаклик билан, тез-тез тушунтира бошлиди.

— Ўн беш йил бўлди водопроводнинг ишга тушганига. Ҳозир эти прям минг кубометр сув иеталти. Иккинчи линия курламиш. Кейин ўн минг куб сув тарқатамиш. Дамгир райондан анча баланд, насос керак эмас, сув ўзи озиб бораверади...

Сой бўйлаб юқориладик. Одам белидан ўт, ёввойи гуллар, бир-бирағига чирмаши чакалказор бўйлаб кетган дараҳтларда тимай булбул хонини қиласди. Булбулнинг кўплиги! Беихтиёр энтиласан, мана шу шошқалоқ сувлар диеридан, димонки иктиловчи талх бўй, ёқимли ўт-ўланлар ва нозондай қайнаб ётган ойнакуз булоқлар диеридан кўнгил ўзиб нетганин келмайди! Лекин илож йўқ, олдинда сўнгиси йўллар чорларди...

Саъдулла СИЕЕВ

Самарқанд районидаги Энгельс номли колхоз шириш-шакар узумлари билан донг чиқарган. Суратда: колхоз раиси, Ўзбекистон ССР Олий Советининг депутати Фотима ҚОСИМОВА колхоз боғида

А. КУЗЬМЕНКО фотоси.

ХАЛҚ САОДАТИ УЧУН

Улуг дохиймиз В. И. Ленин туғилган куннинг 100 йиллигини совет кишилари ва бутун прогрессив инсоният томонидан зўр тантана билан нишонланиши, ССР Олий Советига бўлиб ўтган сайловлар, КПСС Марказий Комитетининг Пленуми совет кишилари ҳайтида муҳим ва унтутилмас воқеалар бўлиб юлди. Мөхнатсевар кишиларимиз коммунизмнинг моддий-техника базасини яратиш йўлида муҳим галабаларни юъла киритдилар, шонли Коммунистик партиянимиз тегарагига ҳар қаочонгидан ҳам жипспроц ушоғланларини намойиш этидилар.

ССР Олий Советига бўлиб ўтган сайловларда бизнинг Самарқанд областимиздан ҳам эллининг санкисиз фарзанди давлатимизнинг олий органига депутат қилиб сайландилар. Ҳалқимиз коммунизм курилишининг тури соҳаларинда гайрат билан ишлётган, чинакам меҳнат қаҳрамонларини иўрсатайтган, ташаббускорлиги ва ғамхўрлиги билан омманинг ҳурмату олицишига сазовор бўлган чинакам фарзандлари учун овоз бердилар.

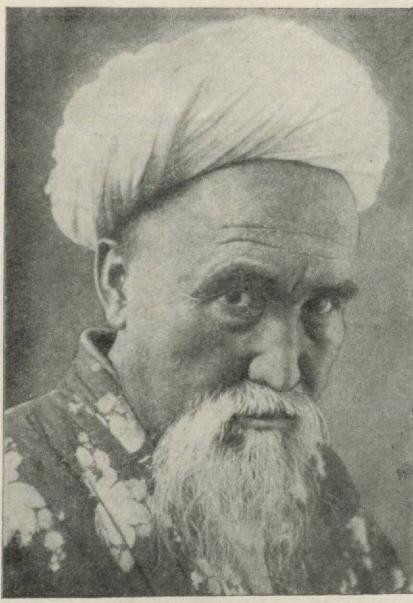
Мен ҳам депутат сифатида яқинда пойтахтимиз Москва шаҳрида бўлиб ўтган санкисизчи қаҳирик ССР Олий Советининг биринчи сессиясида иштирок этдим. Шу сиёсий кўтариликни руҳида ўтган сессия муҳим давлат аҳамиятига эга бўлган, меҳнаткашларнинг маддий ва маданий фаровонлигини янада оширишни назарда тутган режаларни кўриб чиради ва тегишил қарорлар қабул қилди, ССР Олий Совети Президиуми сайланди, ССР ҳукумати — Министрлар

Совети тузилди, палаталарнинг доимий комиссияси ташнил этилди, ССР Иттилоқи ва иттилоқидош Республикаларнинг меҳнат тўғриси; агаң қонун асослари кўриб чиради ва тасдиқланди. Менинг, оддий ишчининг ана шундай муҳим давлат аҳамиятига эга бўлган йигинларда иштирок этишим, бу — бизнинг мамлакатимизда меҳнат аҳлининг қадр-қиммати нақдар юнсан эканлигини яъқол кўрсатиб турибди.

Биз Ватанимизнинг пойтахти Москваға Коммунистик партиямининг июна Пленуми, КПССning навбатдаги — XXIV съездини чакириш хақида муҳим қарор қабул қилган кунларда тўпландик.

Бу хушхабар бутун мамлакатимиз халилари қатори Самарқанд облости коммунистларнинг, ишчи ва деҳқонлари, бутун меҳнат-нашарларнинг қабига илҳом солди. Завод, фирмалар ва илгор хўжаликларнинг колективлари ўз ички имкониятларини ҳайта кўриб чишиб, XXIV съезд шарафига социалистик мусобақани қизитиб юбориши ташаббусини бошлаб юбордилар. Бизнинг заводимиз коллективи ҳам беш йиллик планни, шу билан бирга йиллик планни ҳам муддатидан один адо этиш, фанат олий сифатли маҳсулот ишлаб чиқариш учун съезд вахтасида туриб меҳнат қўймоқдалар.

Жалол ФИЕСОВ,
Самарқанддаги В. И. Ленин номли «Красный двигатель»
заводининг созловчиси, ССР Олий Советининг депутати

Самарқанд тупроғи асрлар мобайнида ўз санъети ва маданийи билан жаҳонга машхур бўлиб келган. Унинг кучогида Ислом шоир Назар ўғли, Фозил Йўлдош ўғли,

Эргаш ЖУМАНБУЛБУЛ ўғли

Ўртоқ Ленин

Достондан парча

Үлтиришга бир ҳикоят айлайн,
Ўртоқ Ленин ишин сўзман бошлийин,
Ленин номи баланд турар, ўртоқлар!
Бошка сўзни энди кейин ташлайин,
Ленин десам, кўнглум равшан бўлади,
Достон айтуб кўпнинг кўнглум хушлайин.

Бу ҷоққача қанча замонлар ўтди,
Қанча подшо, амир ҳам ҳонлар ўтди,
Йўқ-юқа, камбағал билан иши йўқ
Энни вайрон қилиб ҳоқонлар ўтди,
Оқ ит билан қора ит — бари бир ит,
Ўз кайфини сурис султонлар ўтди.

Маиштиман кайфу сафо бир ёқда,
Мехнат билан жабру жафо бир ёқда,
Ҳеч сони йўқ мунглукларнинг азасин,
Базму ишрат, созу наво бир ёқда.

Бир камбағал бойдан қарздор бўлсин-чи,
Қутуполмас фойдасидан улгунча,
Ой түдими, бу ҳам туғиб гуради,
Умри ўтар шу пулдан қутулгунча.

Бир қашшоқца бир бой юз сўм пул берган,
Беш-опти ўил топганини об юрган,
Фойда туғиб, кўн бўб кетган шу юз сўм,
Тугдагига пули ўн минга борган.

Бой айтади: «Бутун бергина пулними,
Кўн сўйлатиб қичитмагин тилимини,
Ҳисоблассанг молу жойинг етмайди,
Хўп, ўзинг биласан менинг ҳолимни».

ХАЛҚ БУЛБУЛИ

Пўлкан шоир Жумурод ўғли каби халқ донишмандлари вояга етди. Узбек фольклорининг атоқли намояндиши Эргаш Жуманбулбўл ўғли она Самарқанд камолада етказган ана шундай йирик истеъододларни отахонидир.

Манғиштовдан Нуротага қадар чўзилган тоглар силсиласининг этаклари азалдан халқ шоирлари маскани бўлиб келган. Эргашининг ота-боболар асос соглан Кўргон-қишилоқ достончиллик мактаби эса ана шу ерларда шаклланган халқ оғзаки ижодининг асосини москини ташкини этади. Эргаш шу мухитда тарбияланди. У кейинчалики Бухоро мадрасаларида таҳсил кўрди — форс тилини ўрганди, араб тили билан шугулланди, хуснлик машҳи килди. Айниқса, Ҳофиз, Бедил, Навоий, Фузулий, Машраб, Махтумкули, каби шарқнинг буюк шоирлари девонларини кунт билан мутолла килди. Лекин отасининг вафоти Эргашни мадрасани ташлаб, деҳқончиллик билан шугулланишга маъжбур эти. Энди у каттакон бир оиласининг бошлиги эди. Эргашининг шундан кейинги ҳаёти йўқчилик, қашшоқлик, ғам-алам билан тўла бўлди.

Ана шу оғир пайтларда шоир гоҳ табибилик, гоҳ баҳшилик, гоҳ киссаҳонлик қилиб қишилоқма-қишилоқ кезиб юрди. Аммо ҳеч качон у тушкунликка тушмади. Эргашга халқ мушкуни осон қильувчи ботирлар хоҳён ҳамроҳ бўлди, улар ҳақида достонлар айтди, кўнгилни кўтарувчи қўшиклир куйлади.

Улуғ Октябрь инқилобининг шарофати билан бошқа шоирлар қатори Эргаш шоир ҳам баҳтга эриши, эътибор қозонди. Янги достонлар ва термалар яратди. Бу пайтга келиб шоир «Кунтуғумиши», «Якка Аҳмада», «Қиз Жибак», «Далли», «Равшан», «Авазхон», «Ҳасанхон», «Алномиши», «Юсуф — Аҳмада», «Вомик — Узро», «Ошиқ Гариф», «Маҳтумкули» каби айланавий достонларни, жуда кўн термаларни куйлар эди.

Эргаш шоирининг «Ўртоқ Ленин», «Таржима ҳол» достонлари ва кўпигина ажойиб термалари Совет даврида бунёдга кеди. У «Ўртоқ Ленин» достонидаги ўзбек адабийтида биринчиди бўйи В. И. Ленин образини яратишга кириши ва бу борада жиддий ютуқка эриши. Шоир доҳий образини шу пайтгача ўзи куйлаб келган айланавий достонлардаги қаҳрамонлар даражасига кўтарди. Унинг талқинида Ленин — халқнинг, даврининг буюк ва ўлмас қаҳрамонидир.

Эргаш Жуманбулбўл ўғли — ўз халқи учун жуда катта мерос қолдирган санъаткор. Партия ва ҳукуматимиз шоирининг юз йиллик умр тўйини кенг нишонлашга қарор қилган шу кунларда унинг мероси янада чукур тадқиготга сазовор эканлиги кўзга ташланмоқда.

Ҳоди ЗАРИФ,
филология фанлари доктори,
Тўра МИРЗАЕВ,
филология фанлари кандидати.

Камбағал шўр бўзлаб-бўзлаб йиглайди,
Бой қарамас унинг кўпн-озига...

Қози сўрамайди, боши на эди,
Ё пули аввалидан ўн минг сўмиди!
«Бойнинг пулни бер! — деб ҳуқм қилди,—
Бўлмаса обориб қамагин!», дейди.

Зор йиглатиб олиб берар ерини,
Камбағалнинг мангланида борини,
Қози, бек ҳам барни бойга бўлишар,
Бойга тенгламайди хор-зорини.

Мана шундай эди йўқларнинг ҳоли,
Хазон бўлиб сўлган эди жамоли,
Кечакундоз золим қонхур зулмидан,
«Вой» демоқга келмас эди маҳмоли.

Ленин ўртоқ кўрса, йўқлар хор бўлган,
Пулдор эшигизда интизор бўлган,
Бола-чақасиман барни хизматкор,
Бир хилларни кўлдан ҳам баттар бўлган.

Қози, муфти — барни бойнинг чокари,
Камбағал шўр аввалидан хизматкори.
Иши ёқмай меҳнат қилган йўқларга,
Ленин ўртоқ чиқиб бўлди раҳбари.

Ленин ўртоқ ўйлади, кўп ўйлади,
Бир нечага замонани сўйлади:
— Қачонгача оқар, — деди, — кўз ёшлар!
Инқилобга белин маҳкам бойлади!..

Ленин энди инқилобга бош бўлди,
Бойнинг сўзи ҳаммага кенгаш бўлди,
Ҳар сўзидан мини маънони топган сўнг,
Ленин номи буларга йўлдош бўлди.

Текис, кенгдан бир йўл соглантир Ленин,
Бойнинг ҳушини бошдан олгандир Ленин.
Шу йўн билан донг чиқариб дунёга
Эзилганга раҳбар бўлгандир Ленин.

Үйдаги сұхбат

ОСИЯТ опа эрининг қайтишиниң сабрсизлик билан күтәреди. Эшикка үч-түрт марта чиқыб ҳам келди. Соғын оқшом. Куз шабадаси димокқа ёқимли ҳұлдарны көлтириб уради. Тевәрак-атроф аста-секин коронигилек пардасига бурканимқа. Күн күсқариди... Хосият опа бирдан ташвиші шуды. Дадаси құйларни үзокрекқа ҳайдаб кетдімдің ёки үзінгі бирор гап... йүк, йүк! Эхтимол, түрге идорага кеттандыр. Лекин бұнқа одати йүк зди. Нима бұлса ҳам уйга киради.

Опа үй билан банд экан, эшик очилиб, эрининг кирип келгеннің сезмай қолди.

— Намұнча җаяладынгиз, дадаси? Кутаверіб, күзім түрт бўлди-ку! Болаларнинг ҳам сўрайвериб эслари кетди...

Норбай ака хотинининг юзига мөхр билан тикилди. Кўз үнгіда йигитлик чоглари, хотинин ёшлыги гавдаланды. Йиллар ўз ишини қилиб, уларга саккис фарзанд ҳада этган, тўнгиларнин йигирмага етказган ёстиқдошинин юзларда, пешанасида ажинлар қолдириб кеттиди.

— Бир кун куттирганимизга шунчами?— деди Норбай ака, хотинининг ёниб турган кўзларига табассум билан тикиларин.— Сурувни төг этагига етказиб, совлиқларни яна бир кўздан кечиргұна коронги тушиб қолди.

Дастурхон ёзигиб, нон-чой, қанд-курс қўйилди. Эр-хотиннинг сұхбати яна иш устида боради.

— Зоотехник келиб кетувди,— деди Хосият опа бошидаги рўмолини тўғрилаб боғларкан.— Эртага соҳовз марказда катта йигир бўлармиш. «Норбай акамлар келгуси йилги режаларни элаб-эчкі келсинлар», деб тайинлади.

Норбай ака бир оз сукунта чўмди. Чойнакдаги иссиқ чойдан иккى пиёла босиб ичди, ўрнидан турб, радиопрёмийни кулғонин буради. Найнинг ёқимли садоси хонани тўлдирб юборди. Норбай ака кўйни берилиб тингларкан, ҳаёт күши уна янга бепоён чўлга, төг этакларига, тўрт фаслда ҳам файз аримайдиган чексиз яйловларга етаклди.

Келгуси йилги маррани аллақачон ўйлаб қўйган... Иккى юздан камни кўзламайди...

Итилганга толе ёр

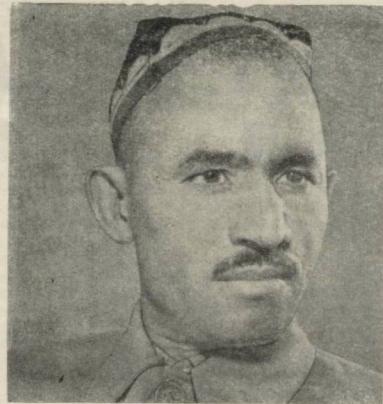
Норбай ака ўтмиси воеаларни худди кечагидек эслайди. Уша пайтда түғилган болалар ўттизни қоралаб қолди. Бу ерлар Охунбоев номли колхозга қарашыни эди. Ҳужаликлининг чораси унча кўп эмас, совлиқлардан бола олиш кўнгилдагидек бўлмади. Хали кўп гапнинг фармайдиган, йигитлик гурури ва куч-кувати жўш уриб турган йигирма яшар чўпон фарзандидиа кенг яйловлар орзуси кундан-кун күчайб борарди. Бирок «Утарни менга ишонишармикан?», деб ўйларди ўзини.

Норбай юрагида борини колхоз раҳбарларига ётири билан тушунтириди. Улар аввалига:

— Хали ёшсан, ука, бир-инки йил чўлиқ бўлиб, қарашиб юр, кейин бир гап бўлар, — деб кўя қолишиди.

Бунинг устига айрим кишилар қочирик ҳам килишиди: «Хой, йигитча, бир ҳафтада чўп ҳавосига дош беролмай, тўғингни шикиллашиб қолма тағин!»

Таёк этдан, сўз суюқдан ўтар экан. Ҳалиги-

ШУНҚОР

ларнинг кинояси малол келдию аммо қатъини яна ҳам ошириди.

Салмоқни йиллар карвондай бирин-кетин ўтди. Ҷишик шижоати ўз кучини кўрсатди. Кўйичилк илмини күнт билан ўрганган Норбоя ҳам борди. Дастанлаби йилларда ҳар юз бор сошлиқдан олинган кўзи 110 тадан ошмагат бўйса, кейинчалик этги олишининг йўлларини излаб топишди. Кўшни яйловлардаги тажрибали чўпонларнинг маслаҳати, қишлоқ оқсоқолларнинг панд-ўйтлари, фан ютуклиари — буларнинг ҳаммаси унга мўлжаланини 125–130 тага етказиш имконини берди.

Авалан 1963 йилни натижаларни олиб кўрайли. Уша йили совлиқларнинг ҳар юз бошидан 145 тадан, 1964 йилда эса 153 тадан кузи ва ҳар кўйдан 3,5 килограммдан жун киришиб олишиди.

Энди Норбай ака қараса, чўпонлик касбидага ҳикмат кўп экан. Қиши ўзига орзуни қанот килиб олса, толе ёр бўлди. Оддий чўпоннинг кўксини Ленин ордени ва «Хурмат Белгиси» ордени безаб тургачлиги шундан дарак бермайдими? Бу олий мукофотлар инсон гайратини жўшқин дарёдек тоширамайдими!

От изини той босар

Норбай ака Фозғон яйловларини кўп кезади. Ҳамкасларининг ишлари билан тез-тез та-

нишиб турди. Ѓўстларининг мудаффакияти билан кувонса, камчиликларини дангал айтib, маслаҳат беради. Машхур чўпоннинг маслаҳати билан иш кўрган шогирларни илоргликин кўлдан бермайдиган қолдилар.

Сунъий қочиришнинг дастанлаби куннлари эди. Норбай ака бош қашшага қўли тегмаса ҳам Рамазон Отевас кўрасига қараб йўл олди. Унга маслаҳатли иши бор эди. Йўл-йўлак Рамазоннинг кўрасидаги ахволни ҳам кўз қиридан ўтказмоқчи эди.

— Ҳаш, ишлар қалай, азamat?— деб сўради у кўришага.

— Емон эмас, Норбай ака.

Норбай ака ўш чўпон билан қўйларни оралаб чиқдио авзой ўзгарди.

— СЖКга ажратилган совлиқларинг қани? Ҳамасининг кўши юборганим,— деди Рамазон бир от хижолат тортиб.

— Ия, бу қанақаси бўлди?— қошларини чиимири Норбай ака.— Бекор қилибсан, СЖК эмланадиган кўйин алоҳида ажратиб парвариш кишиш кераклигин сенга ўргатишнинг жоҳати йўл эдику? Энди уларни ажратаман дессанг, жонинорлар лат еб қолиши мумкин.

Рамазон Отевас машхур чўпонга ѡч нарса демадио ичандан зил кетди. Ҳато қылганнин тушунди. Устоз билан хайр-хушлашгач, қўйларни уч тўдага бўлиб чиқди ва уларни ёрдамчиларига топшириб, кечакундуз серут жойларда парваришни кишишин утириди.

Совхознинг ўш чўпони Узоқ Бомуллаев ҳам Норбай аканинг севиқли шогирларидан. Узоқбой устозининг тез-тез келиб турди, унинг қиммати ва самимин маслаҳатларини жон кулоги билан тинглади. Шу йилнинг бахорида бу ўзлонининг кувончи ичига сифмай қолди. У Норбай аканинг олдига кун оша келадиган бўлди.

— Бу йил иш роса ўнгидан келадиганга ўхшайди,— деди у.— Омад, келиб сиздан ўзиз кетсан, айга буюрмайсиз, Норбай ака.

— Мўлжалинг қанақа?

— Юз элликтадан.

Устоз қошларини чиимириб, ўш чўпонга хавас билан тикилди:

— Чўпонликни чидаганга чиқарган, ука. Ўзиз кетадиган бўлсанг бизнинг ҳам тан берганимиз бўлсун. Отадонинг оти ўзгучча овулдошинг тойи ўсинг, деганларини эшигтмаганимисан?

Устоз билан шогирд қаҳ-қаҳ уриб кулишиди. Бу самимий, беғараз кулиги эди.

Норбай аканинг шогирларни йил сайин кўпайб бормоқда. Мұхаммад Бозоров, Шукур Бердиев, Сана Очилов кабилар ўз устозларига етади деб қолдилар. Улар қаровларидаги ҳар юз бор сошлиқдан 155–170 тадан ошмагат бўйса, кейинчалик этги олишининг йўлларини излаб топишди. Кўшни яйловлардаги тажрибали чўпонларнинг маслаҳати, қишлоқ оқсоқолларнинг панд-ўйтлари, фан ютуклиари — буларнинг ҳаммаси унга мўлжаланини 125–130 тага етказиш имконини берди.

... Эрта кўкласманди. Нурота тизма тоглари, қўшларидаги ажаб ҳуашхабар таралди. Қўйичилкни ривожлантиришадиги хизматларини учун оддий чўпон, коммунист Норбай Эргашевга Социалистик Мәҳнат Қаҳрамони деган гайрони берилиди.

Норбай ака узоқни кўзламоқда. Эл дастурхонини, ҳақ қозонини жиққа мой қишлоғи йўлида астойдил курашмоқда. Унинг мажбуриятларига жуда ҳам юқсан. Норбай ака юқсанка парвоз қишишга одатланган шунқорлардан-дир.

Аҳмаджон МУХТОРОВ,
Ҳамдам ЭШОНҚУЛОВ

Она-ер

Келганимдан буён
Ерғ дунёга,
Азиз бағрингдаман
Бир гўдак мисол.
Кичик ирмок эдим,
Кўшдандар дарёга,
Ҳада этдинг ҳаёт,
Нурли истиқбол.
Уша дамдан бери
Замон гидрарига
Неча бор алландам
Ҳаёт сўқмоғин.

Мен ҳам шу гирдобда
Кичик паррақдай,
Айландым ўйланинг
Якин-йирғон.
Мен неки истадим
Ҳаёт йўлимид,
Она-ерим, барин
Қилдинг мұхад.
Кулул! Бир инсондек
Ўсимдим элимда,
Сен меҳр баҳш этдинг,
Баҳш этдинг зиё!

Кор ёққанда

Кўзларни қўвнатиб ёғаётир қор,
Оқ ҳарир либосга ўралар олам.
Дилларни чулағди севинч, ифтихор,
Гёй табиатда бошланди байрам.
Қор ётар,
Тўзгийди кумуш зарралар...
Қишининг гўзлалиги,
Чиройи шудир.
Оппоқ кўрула қирлар, далалар,
Майли,

Ором олсин ишлаб ҳорган Ер!
Қор ёғар,
Бўғотлар ҳансирар, бир дам
Унтилар эди ташшиш, азблар.
Чарчиқ руҳият ҳам тетик ва бардам,
Ором олар жондай ҳоргин асаблар.
Қор ёғар,
Тўзгийди кумуш зарралар...

Душан ФАЙЗИЙ

Шарқ Ренессансы ҳақида

АМЛАКАТИМIZДАГИ ўтмишда мазлум халқтарнинг, улар маданитигининг ҳар томонлами уйғониши, тарихда мисли кўрilmаган иңтисидий-сийси, маданий кўтариинилик, улар ҳаётидаги ҳақиқий Уйғониш даври Улуг Октябр социалистик революциясининг галабаси К.

Марис, В. И. Лениннинг абадий барҳаёт гояларининг тантанаси билан боғлинид.

Биз бу мақолада кўнчилги халқлар ҳаётida буржузия иктиносидай фармасига қадар бўйл ўтган ва илмий адабиётлардо Уйғониш, Ренессанс деб аталувчи тарихий давр унинг Урта Осиё халқларни тарихида намоён бўйлиши устида мулоҳоза юртимоқчимиз.

Бой маданий тарихга эга бўлган Урта Осиё халқларни ўрта асрлар шароитида, хусусан IX—XV асрларда жаҳон маданий тараққиётida мухим роль йўнадилар. Хоразмий, Фарғоний, Форбий, Ибн Сино, Беруний, Кошгари, Улуғбек, Жомий, Навоий, Беҳзод наби улуг сиймолар ва давр маданийнинг чўйқилири эдини, ўрта асрда фан ва санъат юксалишини уларсиз тасаввур этиш мумкин эмас.

Бу мутафаккир ва санъатнорлар яшаган давр Яқин ва Урта Шарқ тарихида Уйғониш — Ренессанс даври сифатида талкин этилди. Феодал зулми, ислом диний акидалари хукмрон бўлган шароитда чақмоқден якрирад ўтган бу давр инсонин мазнавий маданийти тарихида мухим аҳамиятга эга бўлди. Бу қадими Шарқ ва Юнонинст маданийти билан Европадаги Уйғониш ва Янги давр маданийнин бир-бираға боғловчи давр эди. Узис сўнгги асрлардаги илмий-фалсафи, умумий маданий тараққиётининг юзага келиши мумкин эмасди.

Ф. Энгельс ўрта аср шароитида Яқин ва Урта Шарқда яратилган илм-фан ютуқларига катта баҳо беради. Бу ютуқларни жаҳон маданийнинг мухим, зарурий қисми деб изоҳлайди.

* * *

Чиндан ҳам, Яқин ва Урта Шарқда IX асрдан бошлабоқ жамият мазнавий ҳаётida кескин юксалишини кўрамиз. Бу ривожланиш бир неча аср давом этиди. Уша даврнинг имтилига айланган араб тилига туриш чет тиллардаги асрларни тарихин цилингиз олади. Математика, астрономия, химия, медицина, минерология, этика соҳасида янги ихтиrolар қўйла киритилди, тарих, поэтика, филология, фалсафа нескин кўтарилиш юз беради, янги, илгор гуманистик гоялар одигина сурилади. Бадний адабиёт мисли кўрilmagан юксалишига эришади. «Минг бир кеч», «Бўстон», «Гулистан», «Луззиниёт», қатор «Хамса»лар, Xайм руబонилари наби адабий ёдгорликлар, «Тиб қонунлари», «Ҳиндистон», «Масъуд қонуни», «Илмлар таснифи», «Зин Кўрагоний», «Музика ҳақида катта китоб», «Алжабр ва ал-муқобила», «Астрономия наилитлари», «Девон луготин турк» наби классик тадиқотлар, нағис ва гўзлар миниатюралар, ҳозирда ҳам кинши ҳайратга солувчи архитектура ёдгорликларни яратилди.

Яқин ва Урта Шарқдаги Уйғониш даври илмий адабиётларда кўпдан бери мулоҳоза юритиб келинади. 1947 йилда Ш. Нуцубидзенинг «Руставели ва Шарқ Ренессанси» асари

Музаффар ХАИРУЛЛАЕВ,
фалсафа фанлари доктори,
ЎзФА мухбир аъзоси

нашр этилиб, «Йўлбарс терисини ёпинган паҳлавон» грузин Ренессансини мөваси деб талкин этилди. В. К. Чалоян ўзининг «Арман Ренессанси» (1963) асарида XII—XIII асрларда Арманистон тарихида Ренессанс даври бўлганингин қайд этиб, иктиносидий-сийси маданий ҳаётда ўзғаршли, иктиносидий-фалсафи тафаккурдаги янги гояларни кўрсатувчи бир қанча фактларни келтиради. Сўнгиг йилларда Урта Яқин Шарқ халқлари адабиётидаги Ренессанс даври тўғрисида бир қанча мақола, нитоблар нашр этилди. Форс, араб адабиётida XI—XIV асрлар давомида юз берган кўтариинилик ҳақида совет олимлари И. Филипповский, И. Брагинский, В. Никитина, И. Боролина мақолалари ҳам шулар журнальни дандир. Урта Осиё Ренессанси ҳақидағи фикрлар В. Жирмуниайнинг «Алишер Навоий ва Шарқ адабиётларида Ренессанс» мақоласида байн этилди. Сўнгиг йилларда, айнича Навоий тўғрисидаги илмий асрларда ўша давр зўр

Маданийтимиз тарихи тўғрисида мулоҳазалар

маданий кўтариинилик даври сифатида характерланмоқда.

Шарқ халқлари тарихидаги Ренессанс масласини академик Н. Конрад ҳам ўзининг бир қанча асрларни кўтариди. У Шарқ мамлакатлари ҳам Европа халқлари сингари Ренессанс даврини ичеирчалиги, бундай давр туриларни тарихида асрда асрда бўлганинги ва турила ҳақида юз берганинги ҳақида сўзлайди. Унинг мақолалари «Фарб ва Шарқ» номи билан катта тўпламга бирлаштирилиб, 1966 йилда нашр этилди.

Буркуя фанида Ренессанс умумий маданий кўтариинилик сифатидагина талкин этилди. Лекин унинг иктиносидий гоявий сабаблари ҳақида фикр юртимайди. Яқинда рус тилида нашр этилган А. Менцин «Мусульмон Ренессанси» асарида ҳам маданият ва маданий ҳаётнинг турил соҳаларидаги ютуқлар бўйи фантик материал асосида бирма-бир кўрсатиб берилади холос, унинг сабаблари, моҳиати, мақсади, асрларни ҳақида њеч нарса дейимайди. Буркуя фанида Шарқдаги маданий юксалиши мусульмон дини қобигига байн этилди, ислом бу маданий кўтарииниликнинг умумий принципи, мазнавий асоси, деб талкин этилади. Ундан ташқари, бу Ѹодиси «Араб Ренессанси» терминин билан юртимайди. Бу ҳам обьектив ҳақиқатни акс эттиримайди. Бу даврдаги Ренессансда араб халиқалигига бўйсундирилган, унинг тасвирида бўлган барча халқларнинг маданий ютуқлари баббаравар иштирюк этиди — шу ютуқларнинг барчаси бир бутун ҳолда IX—XI асрлар Ренессансини таш-

кил этиди. Европа Ренессанси даврида латин тили сингари, бу ерда араб тили ҳам илмий куролга айланган бўлиб, илмий асрлар аисари араб тилида ёзилар эди, бу эса илмий асрларнинг барча Янин ва Урта Шарқ мамлакатлари тарқалишини таъминлар эди.

* * *

Ф. Энгельс ўзининг «Анти Дюринг», «Табият диалектикаси», «Социализмнинг утопиядан фанга ривожланиши асрларидан Европада юз берган Уйғониш даври, Ренессанснинг класик характеристикасини ва унинг иктиносидий-сийси томонларини, мазнавий ҳаётдаги асосий революцион мазмунини очиб беради. Бу характеристикада Ренессанс иктиносидий жиҳатдан феодал ишларнига ўтиш даврининг мөваси энзалиги, сийси жиҳатдан чернов тасъиридаги майда феодалларнига ўнгига мальум миллий принципларга асосланувчи мустаҳкам ва бирлашган қиролларни, йирик феодал давлатларнинг ташкили топшиши билан боғлини эканлиги чайиленади. Бу даврда савдо кучади, ҳунармандишилар тараққиётиди, иктиносидий ва маданий алоқалар ривож топади, шаҳар ўсади, зулмага Ҳарбийларнига шарши меҳнатнан ҳали ҳарзатни авъян олади. Маънавий ҳаётдаги Ренессанс табиини ўрганишининг кучайши, догматикага ҳарши курашнинг авъян олиши, ҳуруфнинг дунёвий фанлар, янги фалсафи ягояларнинг ривож топшиши, дунёвий адабиётнинг равнани билан характерланади.

Биз бу жарайланнинг кўпини IX—XV асрларда Яқин ва Урта Шарқ мамлакатларидан ҳам кўрамиз. Савдо-сотни нийҳотда авъян олади, иктиносидий-маданий алоқалар кучади, янги денгиз йўллари вужудга келади, шаҳар ҳаётни, маданиятни авъян олади, ислом динини гоявий курола байрон килиб олган араб халиқалигига бўйсундирилган турли ҳалиқаларнинг халиғифалика, феодал зулмага ҳарши кенг миқёсдаги ҳарзатни кучайб кетади ва мальум даражада миллий феодал давлатлари вужудга келади. Бу давр Жоҳиз, Мутанаббий, Форбий, Ибн Сино, Умар Ҳайёб, Беруний, Носир Ҳисар, Ибн Рушд наби қомусий билими, сийси эътиқоди, гоявий курашдаги активлиги жиҳатидан ўчмас из қолдирган сиймоларни майдонга чиқаради.

Академик Н. Конрад Ренессанснинг умумий белгилари ва хусусан Шарқ Ренессанси тўғрисида шундай деди: «Бу қадимги ва Урта тарихига эга бўлган халқлар тараққиётидаги босқичларидан биридир. Уйғониш даври уларда или ўтга аср билан юзига ўтга аср чегарасида ўтвчи маҳсус тарихий даврни, яъни феодализм даврининг босқичларидан бирини ташкил этиади. Хитой халқи тарихида VIII—XV асрларни, Эрон, Урта Осиё, Фарбий Ҳиндистон тарихида IX—XIII асрларни, Европа тарихида XIV—XVI асрларни шундай давр деб ҳисоблаш мумкин. Бу давр иктиносидий ҳаётнинг, маданийтимизнинг аввали давлатларда яратилган принципларни асосида бундан нейин ривожлана олмаслигини кўрсатади. Гап бу принципларнинг ёмонлигидагина эмас, балки уларнинг мальум шаҳнда ќотиб юрганингидар. Хитойда Конфуций ақидаси, Эрон ва Урта Осиёда мусульмон ақидаси, Италияда христиан

аидаси... Олдинга томон ривожланиш учун бу кишиналарни узаб ташлаб, эркин ижодий финк йўлидан бориш лозим эди!

Лікін ва урта Шарқда Ренессанснинг иқти-
содий-сийесіндегі негизлар үзінші хос хусусият-
ларға зәдір. Бу ерда Ренессанс феодализмдан
бүркіну тұзумига үтиш даврینи ифода қыл-

Босиңчилин сибати халықтарда озодлик мұстаяғылардың учун кураш иродасын мұстақаммай болады. Халифаликкінгү гуллаған давыр шу билан бирга халықтарның босиңчилікка, араб халифалигига, феодал зулымға қарши курашынгү күчтесін билан ҳамхарактерледір. Босиң олғаннан ерлардагы узоқ йиллар давом эттән Абу Мұслим, Мұнданан, Бобек бағашылар бошынан халық Ҳарқаттарлы халифаликкінгү күлашына олиб келди, бүгүндіңдегі мамлакаттарда мұстаяғ феодал давлаттарының вұндуға көлемши биланс жүннанды. X—XI аср дағомида Эрон, Шимолий Африка, Закавказье, Үрта Осия ерларидан араб халифалигига қараш бүлмаган жағор мұстаяғ феодал давлатлары ташил топды. Үрта Осиядегі Сомонийлар, Газнавийлар, Ко-рахонийлар, Хоразм давлатты ҳам шууда жүлдесінди.

Лекин XIII асрдаги мұгуллар истилоси бу майда давлатларға яна зарба берди, ишлаб чыкарып күчләр, күроллар вайрон қилинди, шахарлар хунармандылар да маданиятын марказлари хораба айлантирилди. Ҳусусан, Урта Осібі by вахшияна истилодан мисли күрпилмаган нацца зарар қойды, лекин таразынан этган феодал ишлаб чыкариши вай бой маданияттунан аңтанаңаларига зега бўлган мамлакат юз йиллар давомиди узини аста-сенин тинлас олишига муввафқад бўлди. Мұгул истилосига чарши олиб Борилган муттасил кураш Темур бошчилигидаги мустақил йирик феодал давлатининг ташкил топилиши билан якунланди. Темур однинг феодал ҳукмдорлар сингары босинчиликни курашларни ҳам олиб борди, кўйларни забт этди, феодал ҳукмронларининг барча воситаларидан фойдаланди. Қўлга кирил тилган бойлинлар ҳисобига ўз давлатини мусаттахамлашша, ўз мамлакатини ривоҷлантиришга ҳаракат қизди. Бу мустақил феодал давлати Урта Осіёда феодал ишлаб чыкаришининг ривоқланишига олиб келди, хунарманд чилик авж олди, шахар курилиши кучайди.

савдо ривожланди. Темур ва темурийлар фесдал давлати деярли бир ярим аср ҳукм сурдиду бу давр ичиде феодал ишлаб чиңвариши асосида итиксодий ва маданий ривожланиш давонатиди.

Бу давлат XVI аср бошларида емирилди низо ва курашлар яна кучайди, феодал ишлар чикариши, феодал түзүмү инкирэзгэ юз туттады.

Демак, Урта ва Яқин Шарқ мамлакатлари даги Ренессанс иккى ижтимоий-иңтисидий ту

дагы Ренессанс иккى интиммой-иңгизсөздүү түзүм чегарасыда эмас, баланд феодал ишлаб чиқариши доираасыда вужудга келди ве феодал тузумда ишлаб чиқаришири бир боскунчакдан иккинчи боскунчага ўтиши билан боғликинде жолда юзага чиқди. Бу Ренессанс Европадагы дәрбүркүү ишлаб чиқаришиша буржукка маданияттада данилткыннан хабарчысы эмас эди. Бу Ренессанс сансидан сүйн Европадагиден саңаот ривожланышына буржукка маданиятты вужудга келмады. Европада интиммой-иңгизсөздүү ривожланышынан буржукка түзүмнин галаасыга олий келгали булса, Янкин ва Урта Шарқ интиммой ривожланышынан өтөрдүрдүү, кризисларга учрады. Ички феодал эндиштүлдүрүү, катта боскунчаклик юршиллары, ныҳоят гарб буржукка давлатлаштырыларынан мустамланачылар сиёсатты туфайлы инцирөзгө юз тутти. Ленин, Шарқда Ренессанс маълум феодал тузуми доираасыда бүлсөн, да, интиммой-иңгизсөздүү, сийссый ривожланышын асосида вужудга келганини, у, хусусан, шаар ҳар ишлаб чиқариши, хунармандчиллик, савдо сотининг тарафынан асосида ривожланып, иши, ишлаб чиқаришинин маълум дараңжада, уюштурулышынин. Феодал ишлаб чиқаришинин

қатарда Эрон, Үртас Осіб, арам мамлакаттарынин антик Құндролик давридаги маданиятидан кеңғай фойдаланылды. Янын бу ерда Ұйғониш даври мамданиятынин шапкапланыш катар мамлакаттар томонидан қадимда ғратылған түрли мазмұн үйнеліштегі маданиян тоғтуындаға ассолюниш натижасыда вужуда наелди.

Демак, ҳар иккى ҳолда ҳам антик маданият Ренессанс учун муҳим ғоявий манба бўлганлигини кўрамиз.

Қайд қылғыл үтиш зарурки, күп манбаларда Ренессанснинг асосий мақсади ва мазмунни антик маданияттын тиклаш, үйротиш деб талқын этилады. Бу нотүргирид. Антик маданияттын

Ўзбек ва тоғик халқарларынинг буюн фарзандлари Алишер Навоий ва Абдураҳмон Жомийга Регистон майдонида қўйиладиган ҳайкал қардошлигимизни нинг рамзиdir. Ҳайкал авторлари В. Лунёв ва X. Хуснуддинхўжаев.

нинг ривожланиши, бир босқичдан иккинч
босқичга ўтиш ҳамда мустақил йирик феода-
давлатларининг ташкил топишининг натижаси
зинанини нўрамиз.

Үрта вая Яқин Шарқ Ренессансининг ғолвичи
манбаларига келганимизда, бунда ҳам Маълум
ўхшашлик, умумий қонуният, шу билан бир
ўзига хослини бор.

Яқин ва Урта Шарқ Ренессансида ҳам аттиқ маданият ютуқларининг уйғонишини карамиз. Лекин бу ерда, қадим юон билан бир

ни тиклаш маңсад эмас, восита бүлигина хизмат қылған. Ижтимау-иңіктегі ривожланыш мадданий раңызында әктиөб түдіріледі, табиий раңызда мадданий прогрессга олиб келар зең. Бундай прогресс ненз бола, таңғы, гөвгай мәтериализм амалға ошишы мүмкін эмас. Ренессанс даври антик мадданияннан юткыларға ассоцанды. Қадымғы мадданий әдгорлыштың морос, ўрта аср бициқтілігінде күтілеш, дінний ақидаттанушылардың парчалашынын зұлымғы қарши кураш әсірде жүргізілген мадданий шындықтың күнделік көлемінде көрсетілген.

(Охири 17-бетда)

ҚАВАТЛАР ДАСТЁРИ

Бирор нарсанинг қадрини билмоқчи бўлсангиз, уни йўқ деб тасалвур қилиб кўринг, дейдилар. Ҳақ гап. Ҳозир давр тақосози билан кўп қаватли уйлар кўйлаб бормоқда. Йигирма ё ўтиз қаватли уйга юриб чиқишини бир хаёл қилинг. Қанча вақтда чиқасизу, чиққандан кейин ехваслингиз нима кечади? Бордию лифт бўлсанчи! Жонингиз роҳатда. Одамларнинг ана шундай роҳатни кузлаб, Самарқандда лифтсозлик заводи барпо этилмоқда. Бу хайрли ишни уч йий аввал Ленин орденли бинокор Екуб Мамутов бошлиқ қурувчилар бошлаган эди.

Ўтган йили заводнинг асбобозлик цехи ишга туширилди. Бу йил асосий цехлар ҳам битди. Апрель ойининг бошида «Самарқандда тайёрландис», деган тағмаси бор дастлабки лифтлар Свердловск ва Навой шаҳарларига жўнатилиди. Кейин кетма-кеят чиқабошлади.

Ҳозир ишлар қалай? Навбатдаги режалар қанақа? Шу саволлар билан завод раҳбарлари мурожаат қидам.

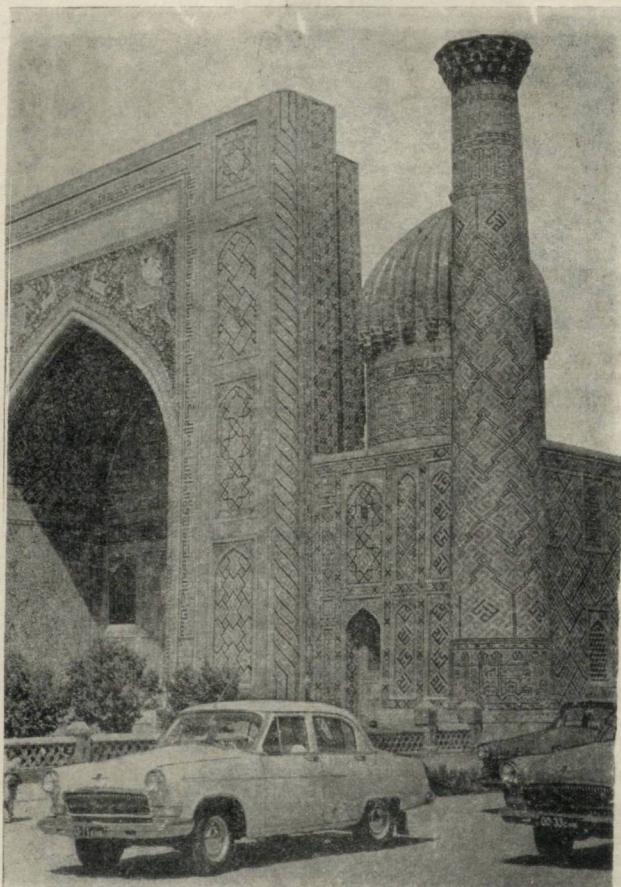
Э. Эқубов, д-ректор: ўринбосари:

— Бизники Иттифоқимизда тўртинчи завод. Москва, Могилёв, Арманистанда ҳам лифт заводлари бор. Биз йилига тўрт минг лифт тайёрлаймиз. Бушқаша қилиб айтганда заводниниз кеталиги жиҳатидан Иттифоқда иккичи бўлади. Бизда чиқаётган лифтлар бежирим, бушқариш осон. Ўйламизки, бизнинг лифтлар ўрнатилган уйларда яшовчи кишилар манману бўлишиша керак.

И. Сомов монтажчилар бригадасининг бошлиғи:

— Катта завод қуряпмиз. Шунинг ўзи қувончили. Мен ҳам Самарқанд лифтнинг тарихига хисса кўшдим. Биз кўпроқ ишнинг сифатига эътибор бердик. Шундай қимласак ҳам бўймайди-да. Ахир, Самарқанд маркаси билан чиқариладиган лифтнинг, ўнлаб қўллардан ўтган маҳсулотнинг шуҳрати — катта колективнинг шуҳрати. Буни ишчилар жуда яхши билади. Шунинг учун ҳам ҳар бир ишчи корхона йилномасининг дастлабки сатрларини йирик ва сўнмас ҳарфлар билан ёзиша ҳаракат қилимоқда.

И. АБДУРАҲМОНОВ

Шердор мадрасаси пойнда.

А. ОХОТНИКОВ фотоси.

Улуғбек, Шердор мадрасаларининг деворларидаги саржило нақшлар рангини, шахардаги шойи фабрикасида тўқилган газламао баҳмаллар камалагини, ям-яшил шахримиз боғларида барқ уриб ётган антиқа гуллар жилласини ўзида акс эттирувчи Самарқанд чиннини ҳали ҳеч ким кўрган эмас. Ҳуширут чойнаклар, жонон пиёлалар, бежирим коса-товоқларнинг шўх жаранганини ҳали бирор эшигтанича йўқ. Бироқ самарқандликлар якин йиллар орасидан ишга тушаётган чинни заводнинг маҳсулотини ҳозирданоқ кўз одилларига келириб қувонмоқдалар. Завод курилишига 10 миллион сўмга яқин маблаб ахрартилган. Ҳозир корхонанинг олти гектара ерни эгаллаган цехлари, маъмурӣ биноси битди. Бир неча цех: қоришима тайёрлаш, қуюв-қолилаш, сарлаш, гул солиш цехлари битай деб қолди. Ҳумдом ҳам жадал қурилияти. Кетма-кет асбоб-ускуналар ўрнатилмоқда. С. Бакиров бригадасининг гишт терувчилари, А. Валиев бошлиқ чилангарлар айниқса сидқидил хизмат қилиши.

САМАРҚАНД ПИЁЛАСИ

Йилига 20 миллион дона чинни буюм ишлаб чиқарадиган бу корхона шу йилнинг кузидаги ишга тушарилиши керак. Заводда асосан машина ва автомат дастгоҳлар ишлайди. Бироқ санъат талаб қилинадиган нозиг юмушларни ишчилар, наққошлар, рассосоллар баҳаркандайди. Ҳозир завод маъмурияти бўлажак чиннисозларни Тошкентга ва Россиянинг турли шаҳарларига малақа ошириш учун юбормоқда.

Корхона раҳбарлари ҳар бир янги иш олдидан буладиган ташвиш билан яшамоқдалар: ишчиларни ўй-жой билан тъъминлаш, бочга ва яслилар куриш, техникум очиши... Ҳа, улар ҳозир аҳолига тезроқ Самарқанд чиннини етказиб бериш тарафдудида.

Тошкент пиёласининг шуҳрати њеммара маълум. У ҳақда ҳар хил қўшиклир ҳам тўқиган. Аммо Самарқанд чинниси жаранглагач:

Магазиндан топилмайди бир донаси,
Тошкент пиёласи,—

сингари қўшиклир унтутилиб кетар деган умиддамиз.

А. ИСО

ФИТОМИЗА НИМА?

Совхозимиз асосан сабзавот ва полис энинлари уруғи етиштиради. 1965 йилгага паннимиз баҳарниятмал неларди. Чунки, экин айни барқ уриб ўстайтганда далаларни шумгия босарди.

Шумгияни йўқотишнинг нимёвий усуслари ҳам бор. Аммо у ҳамиши ҳам қўл нелавермайди. Кимёвий моддалар шумгига қўшиб маданий ўсимликларни, уй ҳайвонлари ва одамларни ҳам заҳарлаб қўйиши мумкин. Бўлмаса нима қилиш керан?

Биз Самарқанд мадрасаларининг доценти Ц. Г. Бронштейндан ёрдам сўрадик. Олим узон мулоҳазадан мейин, фитомиза ҳашаротидан фойдаланишини тавсия этди. Пащашага ўҳшаган бу қорамтири ҳашарот асосан шумгиг билан озиқланади. Шу ҳашаротдан бир талайини совхозимиз майдонларига таратдик. Фитомиза аввал бегона ўтлар билан озиқланаб юрди. Шумгиг кўпайши биланоц, унинг гулносасига кириб олиб, зараркундана ўтни нобуд қила бошлади. Кейин ўсимликини то илдингизча кемириб борди. Натижада, шумгиг ўз-ўзидан қўриб қола-верди.

Фитомиза июн ойининг инкничи-учинчи декадасигача гумбан шаклида бўлиб, нимаин пашшага айланади. Ийл давомиди у олти марта гача наси бериши мумкин. Бир мавсумда ҳар бир паща 180—200 бола очади.

Бу ҳашаротнинг кўпайши об-ҳавоға ҳам боғлиқ. Бизнинг шароитимиз эса фитомиза учун жуда қулий.

Бир неча йилдан бери фитомиза бизга катта иқтисадий фойда бермояди. Чунки, бу ҳашаротдан фойдаланилганда, шумгияни юлиб ташлаш ёки кимёвий дорилар билан қиришга ҳожат қолмайди. Бир гектар майдонга 10—12 тийинлик ҳашарот кўйилса бас, бутун майдон шумгигдан халос бўлади.

Ҳозир фитомизадан Украина, Қирғизистон ва Қозоғистон республикаларида ҳам кенг фойдаланилмоңда.

Т. ҚУРБОНОВ,
Самарқанд районидаги «Боғизогон»
совхозининг директори

САМАРҚАНД ТАВСИФИ

Бутун Сўгдйёнада самарқандликлар ўз ахлоқи ва одоб-мулозамати билан доим кўшиниарига ўрнак экан.

Сююн ЦЗАН,
VII асрдаги хитойлик сайдж

Самарқанд шаҳри текис ерда жойлашган. У Севилья шаҳридан бир оз катта. Шаҳар атрофини боғ ва узумзорлар қоплаб олган. Бу ер ҳамма нарсага боқ: галла ҳам, шароб ҳам, мева-чева ҳам, парандалар ҳам мўл-кўл. Боша моллар ҳам арzon... Галла жуда ҳам арzon, шоли эса ошиб-тошиб ётади. Шаҳар ва унинг атрофидағи ерлар шу қадар тўкин-сочиники, ҳайратда қолмаслик мумкин эмас.

Рюи Гонзалес КЛАВИХО,
Испания-Кастилия қиролининг
Темур саройидаги эзличи

...Мен жуда кўп йиллардан берি Самарқандга келишини, уни сайд қилишини орзу етардим. Болалигимдаёт даниклик географ Олуфсеннинг Помирга қўилган экспедициялари ҳақида ва Бухоро амирлиги тўғрисидаги илмий асарини ўқиган эдим. Даниядаги миллӣ музейдининг этнография бўлимида студент бўлиб юрганимдаёт, музейдаги ўзбек ва тоҷик ҳалиқи ҳаётiga доир коллекцияларга қизиқардим. Ҳали Даниядан чиқмасдан турib, мен Самарқандни ҳудди ўзим туғилиб ўтсан мамлакатининг қадимий маданий шаҳри сифатида яхи билардим.

Эрик ХОРСКЬЕР,
данилик ёзувчи

Улуғбекнинг мероси боша бир шаронтда унтутилиб кетган бўлур эди. Аммо, Улуғ Октябрь социалистик революцияси туфайли ўзбек ҳалиқи учун шундай шаронт яратилганини, бу шаронтда ўтмишининг энг қимматли ёдгорликлари билан фаҳрланадиган бўлди.

Т. МАЙОРЕСКУ,
румин журналисти

Оснё ва Африка мамлакатлари биринчи кинофестивалининг иштирокчиларидан атоқли ҳинч артисти Рэй Капур, мисрлик актриса Суҳайл ал-Муршидий ва бошқалар Самарқандда.

С. БЕЗНОСОВ фотоси

Жюль Верн романнода

Ўтмишининг кўпгина сайдҳа ёзувчилари Шарқнинг гўзал шаҳарларидан бири Самарқандни ўз асарларида таърифлаб ўтганлар. Ана шундай ёзувчилардан бири ўйлаб саргузашт романилар ёзган, буюк французди адиби Жюль Верндири. У ўзининг «Клодиус Бомбэрнак» номли романнда Самарқандни севиб тасвирлайди. Романнинг қаҳрамони француз газетасининг мухбира Клодиус Бомбэрнак Кавказдан ўтга Осиё орқали Пекингача саёҳат қиласди, Бухоро, Самарқанд, Марғилон, Кўкон сингари шаҳарларда бўлади. Ёзувчи унинг кўрган-кечирганларини тасвирлаш орқали ўтга Осиё ҳалқларининг тарихи, маданий ёдгорликлари билан китобхонни кенг танишириб боради.

Жюль Верн Самарқанд тасвирига романнинг XII бобини тўлтилигча бағишлайди.

«...Бу шаҳар одатдагиден иккى қисмдан иборат. Янги қисми ҳозирги замон архитектураси билан ажralиб туради. Шаҳар төваврагини ям-яшил болги шинам уйлар кўрабаш олган. Эски шаҳар қисми улуғвор ёдгорликларга бой. Уларни бошдан-обёй ўрганиб чиқиш учун бир неча ҳафта керади бўлади...»

Жюль Верн Регистон майдони, Библионим масжиди, Шоҳизинда мақбараси, Гўри Амир сингари тарихий ёдгорликлар ҳақида гапириб, «...унинг тасвирини чиқиша қалам оқизилни килиди. Бир жумлада кошин, пештот, точка, нақш, тахон ва сирлар номини атаси билан, барбири, ҳақиқий манзара ҳосил бўйлайди...»

Жюль Верн Регистон майдони, Библионим масжиди, Шоҳизинда мақбараси, Гўри Амир сингари тарихий ёдгорликлар ҳақида гапириб, «...унинг тасвирини чиқиша қалам оқизилни килиди. Бир жумлада кошин, пештот, точка, нақш, тахон ва сирлар номини атаси билан, барбири, ҳақиқий манзара ҳосил бўйлайди...»

Самарқанд шаҳрини, унинг ёдгорликларини бунчалик аниқ ва чиройли тасвирлаган ёзувчи шаҳарда бўлган эмас, албатта. У ўз асарини ёзишдан олдин ўтга Осиё ва Самарқанд ҳақида ёзилган тарихий асарларни чукур ўрганганд, саёҳлар билан сұхбатлашган, Самарқанд тўғрисидаги тўлиқ тасаввур ҳосил қиласди.

Самарқанд шаҳрини, унинг ёдгорликларини бунчалик аниқ ва чиройли тасвирлаган ёзувчи шаҳарда бўлган эмас, албатта. У ўз асарини ёзишдан олдин ўтга Осиё ва Самарқанд ҳақида ёзилган тарихий асарларни чукур ўрганганд, саёҳлар билан сұхбатлашган, Самарқанд тўғрисидаги тўлиқ тасаввур ҳосил қиласди.

Жюль Вернининг «Клодиус Бомбэрнак» романи 1961 йили Совет Иттифоқида биринчи марта бизнинг «Ёш гвардия» нашириётидаги чоп этилиб, кенг китобхонлар оммасига тақдим этилганди.

Юсуф ПУЛАТОВ,
филология фанлари кандидати

Кадим-қадимлардан бўён жаҳоннинг энг кўркам, энг салобатли шаҳарларидан бири бўлиб келган Самарқанд мавзузини жаҳон адабийтида ўзига хос ўрин ётган эгаллагани табиийидир.

Бу гўзал шаҳар XVIII асрда яшаган машҳур италияни драматург, драматик эртакларнинг тенги кам устаси Карло Гоццининг ҳам дикватини ўзига тортган эди. Гоцци ўзининг театрни ўзиган ўнта ёртагининг еттичинини Самарқандни бағислади. Гоцци уни «Баҳтиёр гадолар» деб номлади.

«Баҳтиёр гадолар»ни биринчи мар-

руҳоний, гоҳ қаландар либосида ҳалқ ҳаётини кузатади. Фуқаронинг вазир Музаффар, сарой аъёнлари, амалдорлар ҳақидаги фикрларини тинглайди. Ўз ўрнида қолган вазирининг аҳолига ўтказётган жабр-зулмими ўз кўзи билан кўради, фуқаро ҳаётининг бахтсизлигига шоҳид бўлади. Ана шунданд кейингина гадо ниқобидаги шоҳ ўзини танитади, золим Музаффарни жазолайди, мамлакатда ёдолат ўрнатади.

Карло Гоцци Узбек орқали Шарқ достонлари ва афсоналарида кўйлаб келинган адолатли шоҳ образини яратди. Пъесада бошқа образлар

Карло Гоцци пъесасида

та 1767 йилнинг 29 ноябринда Сант-Анжело театрида Сакки труппаси саҳнага кўйди. Лекин спектакль ўта афсонавий сюжетларнинг, мўъкизаш ва сеҳрли кучлар иштироқ этган воқеяларнинг ишқибоз бўлган ве-нецилини томошабинлар орасидан у қадар муваффакият қозонмади. Чунки асарда афсонавийликдан кўра ҳаётйлик оҳанглари кучли эди.

Пъесанинг босх қаҳрамони — Самарқанд ҳуқмдори Ўзбек. У отасининг вафотидан сўнг, тож ки亞р-киймас сафарга отланади. Ҳалик назидиди Ўзбек гўё Самарқандни тарқ этади. Бироқ, аслида у гоҳ дўйондор, гоҳ

ҳам жуда жонли ва табиий чиқсан, ўша пайтдаги Самарқанд манзаралари кўйди. Лекин спектакль ўта маҳорат ва самимият билан акс этирилган.

Ўзбек томошабинлари Карло Гоццининг Ҳамза номидаги Академик драма театrimиз саҳнасида узоқ йиллар муваффакият билан ўйнаб келинган «Маликан Турондот» пъесаси орқали танинган бўлсалар, энди китобхонларимиз унинг «Баҳтиёр гадолар» комедиясини ўқишига ҳам мусассар бўйдилар. Пъеса «Шарқ юлдузи» журналининг 1969 йил 9-сонидаги Шукрулло таржимасида эълон қилинди.

САМАРҚАНД ТАВСИФИ

УМРИМ КҮШИКЛАРИ

Атоқли шоиримиз Мамарасул Бобоев «Умрим күшиклари» китобини бундан бир йил муқаддам — ҳафтининг сүнгиги куннада тугаллаган эди. Автор бу асарида хотиралари билан бирга адабиёт масалаларига қараашларини ҳам баён этган эди.

Хотиралар китобидан

— Каттақұғон ўзи катта шаҳарми? — деб сүради Ҳайтбек.

— Ұнча катта эмас, лекин ёшлигімдә кексалар ұзар сохбатда «Каттақұғоннинг 24 маҳалласы, 24 мачити бор» деганлары әсімдә. Бу маҳаллаларнинг күпіде бұлғанымен, биламан...

— Шаҳринизнинг яхши томонлары ҳам күпдір! — деді күліг Ҳайтбек.

— Эй, албаттада Каттақұғон қадымдан шоипар ватани бұлған. Ҳозир ҳам шундай. Машхұр классик шоирилармиздан — Шавкій, Мирій, Нокис, совет шоирилардан Абдулхамид Мәжідій (Абутенбель), Тоштап Саздій, Бурхон Турсуновларнинг китоблары шеңбер шинавандаларига күпден мәліум... Ҳали гұдак эканымдае, онамыз вафот этган эди. Құз очық бириңін бор оламға қараганимда, бир меҳрибон излаганимда, әнимдә үч мүнис опала-римнігіна күрдім. Улар ҳам өш зәделар. Аммо, улар орасыда муборак «Она» сүзінін оғиз түлдіріп әкіш мүяссер бўймаган етим кеніха мен әдім.

— Онанғзан ҳеч эслай оласизми?

— Онам сыйомсунни засломайман. Күрган кишиларнинг айттышларига қараганда, у қорачадан келған, үйчан, сабр-қаюатты үз әкіли бўлған. Лекин мен бир нарсага ҳамон таажжуздаман: она дайдорини түйіб күролмаган нимига қарамай, менда фарзандлик түйғуси,

улуғ онага миннатдорлик ҳислары, негадир, ғоят күчли. Ийллар ўтган сари бу ҳис, бу мұхаббат яна зўр кувват касб істіб юксалды. Балки, бу үйсік етимліккіннің юракда қолдиған үчмас хисларидір?

— «Она қабіғи» достоннингиздеги «Бағищлов» боби ҳам онанғиз ҳакида, а?

— Худди шундай! — дедім мен.

Отамиз Бобокул Соліев хунарманд-дегрэз зди. Үни, өз-моз хат-саводи бўлғани учун, мулла Бобо дегрэз деб ҳам атардилар. Оиласиз жуда тұқ ҳам, жуда нооч ҳам эмасды.

Дегерзіл ишлар әтиб қолған киши куннада, отамиз танчада ўтириб китоб ўқырди.

Айниңса, иккита қалып китобни күп күлгі оларды. Бирининг номини «Або Мұсылым» дегени әсімдә. Иккінчи — Фирдавсий «Шоҳнома» сининг насройлаштырылган ўзбекча нұсахаси бўлса керак, унда «Рустам», «Зола», «Каршашис» деген номлар тез-тез тақрорланарди.

Булардан ташқари, танға әндиғати токнада Алишер Навоийнинг юқпа девони, «Сўфи Оллоғро» ва тўрт баёз турарди. Китобга, шеърията қизиқиш менда дастлаб ўшанда бошланған.

Мени маҳалламиздеги эски мактабға бердилар.

Ешиш, ҳозирги таҳминимчы, олти-еттиларда бўлса керак. Мактаб мачит биқинида мұсулмонға ғишидан қурилган қоронғи бир ҳужра

эди. Мактабимизнинг халфаси ўзимизнинг маҳаллалық Тошпұлат ақа экан. Тошпұлат ақа қорачадан, күзләр қисық, лаблар қалып, зекхи тез, хотирасы маҳкам, ақыл да үтә одобрил үспирин эди. Унинг калласи шу қадар катта зәдик, юрганда боши ингичка бўйининг устидаги қимирлаб-қимирлаб турарди.

Тошпұлат ақаннинг отаси мулла Саъдулло кичинагина ҳөвлида дәхқончасига факирона ҳафтекичиради. Өз-моз саводи бўлса ҳам, бирор дурустрок хизматта илини олмаган бу одамнинг оиласи мухтољикидан ҳеч куттолмасди. Шу сабабдан Тошпұлат ақа, ёш жақуда заиф бўлишига қарамай, ҳам үқиб, ҳам маҳалла маҳитида гўлахлик қилиб, отасига ёрдам берарди. Афти-башарасини кул ва кора курум босиб кетган ошамнамин китобларни гўлахлонганин бир чеккасида чанг-тўзон босиб ёттарди. У ишдан бир нафас холи бўлған соатларда иккимиз кўчада ўтириб олиб китоб ўқырдик.

Бизнинг Каттақұғонда ҳам шоирилар күп ўтган, дейнешади... — деб гапга тутаман уни.

— Жуда кўп ўтган! Шоириларгина эмас, олимлар, ўтиқр ҳакимлар ҳам...

— Шоир Мирій ҳам катақұғонлик эмиш, — дейман. — Узимизнинг маҳаллада яшаган эканлар, дадам айтбі бердилар.

— Ҳа шу ерда яшаганлар.

Тошпұлат ақа кўнгилгичан одам. Мен эса

МИНОРАЛАР

МИНГА

КИРСИН

ДЕБ...

Бир вақтлар Улуғбек мадрасасининг тўрт бурчагида тўрт минора қад кўтариб турарди. Гўри Амир макбарасыда иккита, Бибихоним масжидидаги тўртта минора бўлған. Улардан кўплари ҳозир йўқ, бу миноралар ҳакида тарих саҳифаларидагина чала-ярим маълумотлар қолган.

Бундан юз йил оддин Улуғбек мадрасасининг бир минораси (ҳозирги Айній музейн томонидагиси) ийқилган. Гўри Амир мақбарасидаги миноралардан биттаси 1868 йили, иккинчи 1903 йили қулаган. Маълумки, Бибихоним масжидининг узунлиғи 167, эни 109 метр бўлған. Тўрт бурчагидаги миноралар унга ниҳоятда яратиш турган. 1897 йилгача уларнинг факат биттаси сакланған, у ҳам зилизлайда оғиб кетган. Профессор М. Е. Массоннин ёзишича, Самарқанднинг ўша пайтадаги архитектори Неллиниң бўйруги билан миноранинг юкори кисми олиб ташланған. Ҳозир ҳашаматли миноранинг 18 метри омон қолди. У ҳам қийшайиб ийқилай деб турибди.

Бундай минораларнинг қаддими ростлаб бўладими? Бўлади. 1918 йил кузиди Улуғбек мадрасасининг ўнгдаги минораси оға бошлаган эди. 1920 йилда у салқам иккى метрга қийшайди. Тарихий ёдгорликларни саклаш комиссиясы шошилинч тадбир излади. Мадраса қоянисига узун-узун пўлат қозинклар қоқылди, 24 та пўлат сим билан минора шу қозинкларга тортиб кўйилди. Миноранинг оғирилиги 1000 тонна эквантитеттеги ҳисобга оласанғиз, нечоғи зўр иш қилинганинги биласи. Бу мислини таърибага техника фанлари канидиати Э. Гендерле раҳбарлик қилди.

Ҳозир Бибихоним масжидининг гендерле таърибасида 1965 йили жаҳон реставрация илмидаги катта янгилик бўлди. Улуғбек мадрасасининг иккичи минораси пневматик домкратлар ёрдамида кўтариб тўғрилаш кўйилди. У иккى метрга оғиб кетган эди. Миноранинг оғирилиги 1000 тонна эквантитеттеги ҳисобга оласанғиз, нечоғи зўр иш қилинганинги биласи. Бу мислини таърибага техника фанлари канидиати Э. Гендерле раҳбарлик қилди.

Ҳозир Бибихоним масжидининг гендерле таърибасида 1965 йили жаҳон реставрация илмидаги катта янгилик бўлди. Улуғбек мадрасасининг иккичи минораси пневматик домкратлар ёрдамида кўтариб тўғрилаш кўйилди. У иккى метрга оғиб кетган эди. Миноранинг оғирилиги 1000 тонна эквантитеттеги ҳисобга оласанғиз, нечоғи зўр иш қилинганинги биласи. Бу мислини таърибага техника фанлари канидиати Э. Гендерле раҳбарлик қилди.

Ҳозир Бибихоним масжидининг гендерле таърибасида 1965 йили жаҳон реставрация илмидаги катта янгилик бўлди. Улуғбек мадрасасининг иккичи минораси пневматик домкратлар ёрдамида кўтариб тўғрилаш кўйилди. У иккى метрга оғиб кетган эди. Миноранинг оғирилиги 1000 тонна эквантитеттеги ҳисобга оласанғиз, нечоғи зўр иш қилинганинги биласи. Бу мислини таърибага техника фанлари канидиати Э. Гендерле раҳбарлик қилди.

Ҳозир Бибихоним масжидининг гендерле таърибасида 1965 йили жаҳон реставрация илмидаги катта янгилик бўлди. Улуғбек мадрасасининг иккичи минораси пневматик домкратлар ёрдамида кўтариб тўғрилаш кўйилди. У иккى метрга оғиб кетган эди. Миноранинг оғирилиги 1000 тонна эквантитеттеги ҳисобга оласанғиз, нечоғи зўр иш қилинганинги биласи. Бу мислини таърибага техника фанлари канидиати Э. Гендерле раҳбарлик қилди.

Ҳозир Бибихоним масжидининг гендерле таърибасида 1965 йили жаҳон реставрация илмидаги катта янгилик бўлди. Улуғбек мадрасасининг иккичи минораси пневматик домкратлар ёрдамида кўтариб тўғрилаш кўйилди. У иккى метрга оғиб кетган эди. Миноранинг оғирилиги 1000 тонна эквантитеттеги ҳисобга оласанғиз, нечоғи зўр иш қилинганинги биласи. Бу мислини таърибага техника фанлари канидиати Э. Гендерле раҳбарлик қилди.

Носир НИШОНБОЕВ,
Эркин МУЗАФФАРОВ,
Самарқанд Давлат архитектура ва
курилиш институтининг ўқитувчилари

етим. Шуннинг учун ҳам унинг атрофида парвонада эдим.

— Мен ҳам ўша кишидай шоир бўлсам, армомни қолмас эди. Ҳозирги домламиздан аввалиси,— сўзини давом этиргида хаяжон билан Тошпўлат ака,— Мирза Абдуқодир ҳам шоир.

— Қайси Мирза Абдуқодир?

— Эшонкул ўргонгингин отаси, у киши тирик-ку ҳали... Тахалусларни «Нокис». Бу кишининг битта шеърлари бор, жуда машхур. Уни граммафонда ҳофизлар ашула қилиб ҳам айттишида.

Ишқингда зор ўлдимиғамгин димоғмен, Бемор фурқатнинг билан, зоҳирда согмен, Айру шуҳим сенинг билан, ўздин йирогмен. Кўрсат юзингни, толиби нури чаргомен...

— Шоир бўлсанг яхши-да!— деб қўиди гапининг охирда Тошпўлат ака ўхсенинб.

«Ҳайдер чаман» маҳалла мактабига қатнаб ўқий бўлшаганининг инкинчи ё учинчи йили бўлса керак, мен Тошпўлат аканинг Самарқанд шахринга, янги мактабга ўқишига кетганини ўшидим.

У ёзда қанигула Каттақўргонга келди. Энди тамомила ўзагча эди: энгизда қора пиджак, ок қўйлак, обғига ботинка. Мен жуда хурсанд бўлдим, унга ҳавасин келди.

Мактабнамасида: «Мулла Саъдуллонинг ўғли Тошпўлат шеърлар ўзармиш, унинг ўзган шеърларини Совет ҳукумати китоб қилиб чиқарармиш, бунинг эвазига катта пуллар тўлармиши», деган гаплар тарқалиб кетди...

— Абутанбал билан ҳай тариқа танишсан-сиз?— деб сўради ҳемсубҳатим.

— Мен ёш эдим. Эшигимиз олдида ҳар кун чуқур хәёлларга банд бир киши турарди. Катталар уни «Шоир» Абдулхамид Ҳажидий! дер эдилар. Мени таъкидуба соглан нарса шу эдик, ҳалиги шоир деганлари ўшина йигитча эди, лекин ҳамма унга ҳурмат билан салом беради. Мен ҳам у кишига ҳар сафар ўрнимдан туриб: «Ассалому алайкум», дердим. Шоир, хәёлдан бирласп ажраб, саломга жавоб қиласар ва ёқимтой кулиб, бир-инки илик сўз ҳам айтб қетар эди.

Мен у киши билан кейинчалик яхши танишиб олдим. Унинг қиёфаси, мен учун яхши инсон со шоир намунаси сифатиди, кўз олдимда абдадий қолди.

Абдулхамид Ҳажидий — ўтга бўйли, кулча юзилини киши эди. У жуда озиги, аммо серсо-қол, оқ юзи уни семиз қилиб кўрсатарди.

Кўзида доимо кўзойнан, бўйнида галстук, бурни остида бир чумид мўйловчаси бўларди. У табиатан хушчакчан, ўтири зеҳни, биста киноячи ва доно одам эти.

Каттақўргонда этишиб чиқаётган ёшлар ва ёш ёзувчилар унинг атрофини ўраган эдилар. Шеърхонни дарвесидан ўтирганидами, чойхонадами, ўйдами, йўйдами, тасодифин қизиқ гаплар айтб, ҳамманинг ичинаги узб кулдиргани-кулдирганди. Уз гапидан, аввало қаҳ-қаҳ отиб, ўзи маза қилиб куларди. Башқаларга кейинроқ этиб борса керак, бир оздан сунг бошқалар ҳам ичак узди кулигидан қоринлариди. Унглашмаг мажбур бўларди.

Мажидий, асосан, ҳажакчи шоир эди. Лекин, айни вактда, ажойиб лирик шеърлар ҳам ёзарди. Унинг 1928 йили нашр қилинган «Хандон лолалар» номли биринч тўплами бошдан охиригана ҳажакиялардан, иккичи тўплами «Қалдиргоч» эса лирик шеърлардан тузилган эди.

Шоирнинг ўйи бизга яқинроқ жойда бўлиб, меҳмонхонаси ҳамма вакт бахшилар, шеър муҳисларни билан, ҳаммахалаллари билан лиқ тўла эди. Бунда коммунист шоир партия ва Совет ҳукуматининг янги тадбирлари ҳақида хикоқ қилиб берарди. Баъзи кечалари Эргаш Жуманбулбул, Пўлкан бахши ва бошقا ҳалқ шоирлари тонг отгунча дўмбира чертиб, дос-тон ве тармалар айттардилар.

Абдулхамид Ҳажидий бирор яхши китобнинг дарагини ўзитиб колгудаг бўлса, қаерда ва кимнинг қўлида бўлмасин, уни қўлга киритмасдан қўймасди. Қишлоқма-қишлоқ, уйма-уй юрбий китоб кидиради. Ўйда катта кутубхонаси бор эди, бу ажойиб шахсий кутубхонада нодир қўлзома китоблар ҳам топиларди. Қаён ўйига борнай, унинг мунхайаб китоб ўқиттани устидан чиқардим.

Ҳамид ака классик меросимизнинг билим-дони эди. У баҳслашганда, ҳар қандай билимонни ҳам енгиг, кулиги ахволга солиб қўярди. Шавқий, Мирий, Ноқис каби ўнлаб шоирларни кашф этган тадқиқотчи ҳам Ҳажидий. Уни Октябрь инклиоби шоирингина эмас, инклиоби шоир дейиш маънупроқ. У ҳамма инклиоби ишларга фаол аралашади. Узининг бутун борлигини шу инклиобга, Коммунистик партияга, коммунистик гоялгаря беғишлаган коммунист шоир, оташин кураши. «Зарафшон» ва «Озод Бухоро» газетасининг илк муҳаррири бўлган киши.

Унинг бой ва руҳонийларни, инклиоб душманларини, пораҳур, биорократларни, хотин-қизлар озодлигига қаршилик қилганинларни —

ҳамма бадкор унсуурларни ҳажва остига олган шеърлари кўлда кўчирилиб, одамлар орасида тез тарқалар, бу асрарлар босилган газеталар ва «Мұштұқ», «Машраб» каби журнallар эса, кўлма-кўл бўйли кетар, саҳналарда артистлар томонидан ижро қилинади. Сода, бадний тил билан ёзилган шу шеърларга ҳалқ киноячари, ҳалқ изборлари сингиб кетган.

Ҳозирги кунда ҳам ўз кимматини йўқотмаган ва кишиларни коммунистик руҳда тарбиялашда шубҳасиз катта фойда келтириши мумкин бўлган шу шеърлар кўл тегмаган бир хазина-дек, ўз тадқиқотчисини кутиб ётибди.

Абдулхамид Ҳажидийнинг ҳәти жуда сермазун. Шоир бир неча йил Ҳозирзда ҳам яшаб, катта ишлар қилган, ажоний асрарлар яратган.

— Каттақўргонда у киши адабий тўғаракка раҳбарлик ҳам қилган, деб эшигтан эдим. Тўғарак шеърлардан бир оз гаплири берсангиз...

— Тўғарак десак ҳам бўлади, демасак ҳам бўлади. Бизлар бирор редакция атрофида ушуган бўлмасан ҳам, ёз ойларида, таътил пайтida шахримизга қайтиб келганимизда, ижтимоий ва адабий ҳаёт қўйнаб кетади. Каттақўргон шаҳар маориф бўйими ва комсомол комитети органи сифатида, катта дөврий газета чиқариларди. Бу газетанинг узунлиги 10 метрча бўлиб, ҳалқ ўртасида таъсири зўр эди.

Дөврий газетада шеърлердан ташқари фельветонлар, ҳажакиялар, маколалар, ҳикоялар, ҳабарлар, турли мақлисларнинг ҳисоботлари ёзишларди.

Ёшлар ташкилоти қаттиқ интизом асосида ушуган бўйли, жамоат ишларига актив қатнашади. Омма ўтасидаги агитация ва пропаганда ишлар комсомол-шэшлер томонидан ихтиёрий равишда, ижтимоий топширик тарзида олиб бориларди.

— Ана шу адабий ҳаётда қатнашгандардан яна кимларни айти олазис?

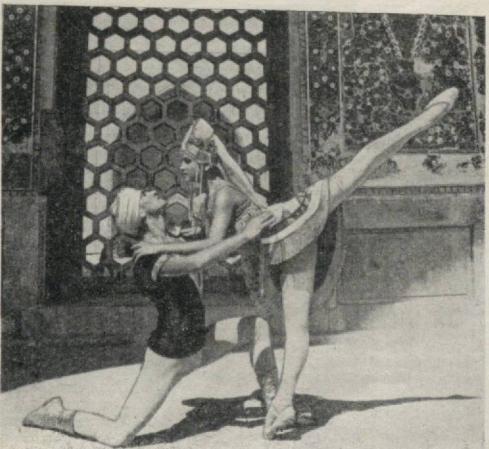
— Жуда кўпчилик эдик. Уларнинг мукаммал рўйхатини келтиролмайман. Қўлларига қалам олиб, шеърият насрда бир оз бўлса-да, ўз изларни колдирган ўткоzlардан Тошпўлат Саъдий, Абдурауф Болтаев, Каромат Убайдуллаев, Салоҳ Махмудий, Тоҳир Каримий, Маслаҳиддин Салоҳиддин, Раҳмат Иззатуллаев, Бобоғон Ҳамдад каби ёшларни кўрсатиш имумкин. Буларнинг кўпчилиги шу кунларда ҳам маҳалли ва республика матбуотидаги фаол қатнашиб келяпти. Баззиларининг китоблари нашр ҳам қилинган. Қўллари ҳозир барҳаёт, хизмат кўрсатгандаги педагог ва санъаткорлардир. Бу ҳақдаги гапимни шу ерда тўхтатаман.

Нормурод НАРЗУЛЛАЕВ

Садоқат

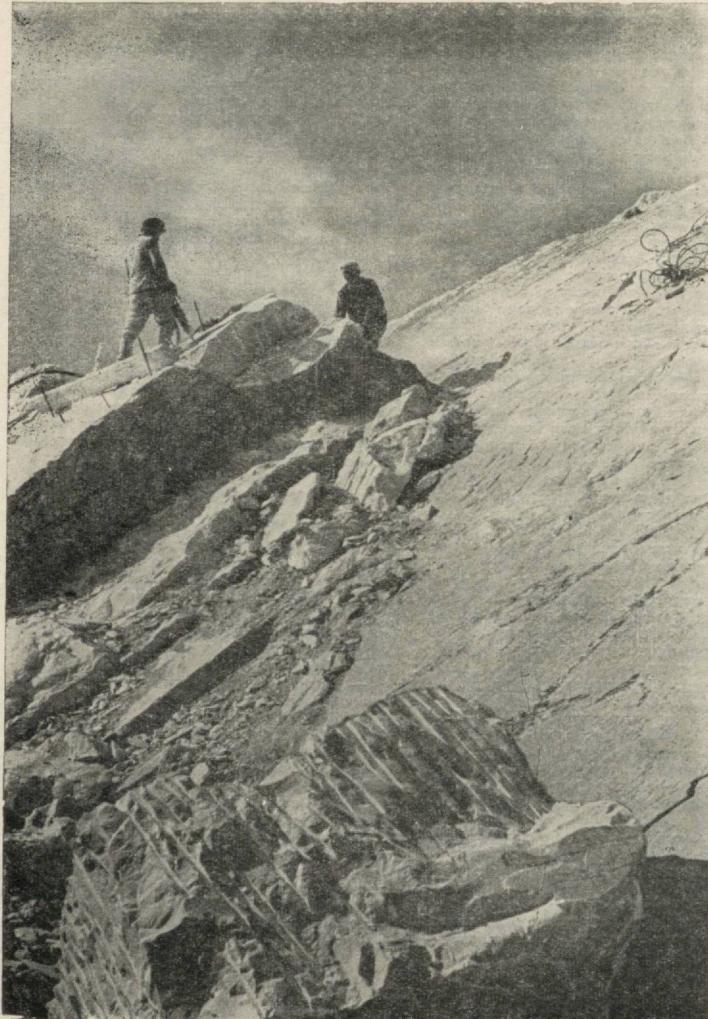
Тонгда турив боқсам,
Осмон мусаффо,
Сабо эрқалатиб силар юзимни.
Тонгдай кулиб, толе қуҷоқчар гўё,
Олиқшалан юракдан бахт юлдузимни,
Бахтиам китобнинг зарварига
Мехнат ва саодат таронаси бор!
Элим фарзандларин кўз карогида
Елқинни юракнинг мэҳри барқарор.
Бу меҳр қон каби айланар таңда.
Бу ишқни бизларга Онамис берган,
Уни ардоқлаймиз она-Ватандан!
Тонгда турив боқсам,
Осмон ҳам тинни.
Тонготар насими ўпар юзимни,
Бахтиам юлдузидай юракнинг ёник,
Беадар бахтиёр сезидим ўзимни,
Календарни олиб,
Иирдим бир варак,
Варак қизиллиги,— қалбим ёлкими!
Ҳаётим шу чўйдан нурланинг чироқ,—
Энди шундай бўлар умрим талқини!
Қаранг,
Кулиб турар нуроний чеҳра,
Бир олам маъно бор боқишиларида.
Унинг нигоҳидан юрт олар баҳра,
О, нурга ўрасам олиқшларимда!

тилагимда у.
Ленин, деб оёқка туради жаҳон,
Умрим,
саодатим,
юрагимда у!

Самарқанд опера ва балет театри саҳналаштираётган «Би-бихоним» балетидан кўриниш. Мезмур ролида В. Маленький, Бибихоним — Т. Багирова.

Б. МИЗРОХИН фотоси.

Фозонда мармар қазилмоқда.

С. БЕЗНОСОВ фотоси

Машраб БОБОЕВ

Бир парча ер етади одамга.
Аммо етас унга бир парча осмон.
Унинг ўзи симгагай оламга,
Муштадай юрагига сиғса ҳам жаҳон.

Осмон бўлса унга,
Шундай бир осмон —
Уфқулардан нари ўтиб кетган бўлса,
Унинг кулагисини сифоролмасдан
Тўлғана-тўлғана чок-чок сўйилса.

Осмон бўлса унга,
Шундай бир осмон —
Орзузи сингари беугубор, зангори.
Юксак бўлса шайдо қабисимон,
Барча тубан тўйгулардан юкори.

Осмон бўлса унга,
Шундай бир осмон —
Изи қопса ҳамки фазокор қадамининг,
Дуд изи колмаса ҳеч қачон,
На тўйларнинг дуди
Ва на одамнинг

Шу осмон остида дехқончилик қипса,
Ғўзасин сурғора ойдин тунларда.
Унга дўстларни кўнок бўлил келса —
Бир ҳамдардлик кўрса уларда.

У бориб ўйтотса чўпллар баҳорин,
Унинг ўйқусини ҳеч ким бузмаса.
Ариқлар бўйнда ўтса қўзиқорин,
Шаҳарлар устида ўтмаса...

Яқиндами, йироқдами, қайлардадир...
Кимдир сўйиб юрса, согинса уни.
Байроқлардай ёнса лолазор адир,
Байроқларда аик этса эртаги куни.

Кўз қамашса ғанглар жозибасидан,
Ранглар юракларга сололмаса кек.
Кимдир гўлга ўраб тутмаса тикан,
Пичок ўрмасалор саллоҳ, жарроҳдек.

Уз баҳти ўзига бўлса ҳамдам,
Армон босиб турмаса елкадан.
Қолмаса биронта ташнаман деган:
Сувга ҳам,
Конга ҳам,
Ҳақиқат,
Эрика ҳам...

Урта ҳисоб билан унга шулар керак,
Урта ҳисоб билан шулар бўлса бас.
Уша тўйгуларда ураркан юрак,
Бир парча осмонга, ҳар ҳолда, сиғмас.

КАТТА ЙЎЛ БОШИДА

В. Маяковскийнинг «Ким бўлсан экан» деган китобчаси бочга болаларига атаглан. Чиндан ҳам, бу ҳаяжонли савол болалиқдаёт туғилиб, одамни кўп йиллар давомида банд қиласди ва, ниҳоят, унга қетъий жавоб бериш вақти келади. Катта ҳёт йўйининг бошида турган навқирон дўстларимизнинг ташлашига уларнинг турмуш тажрибаси, педагоглари ва ота-оналари ёрдам беради, албатта. Лекин бу муҳим давомларда ёшлижининг романтик руҳи, ўз табиий интилишларни ҳам катта роль ўйнайди.

Романтика нима? Сайёхника майл, табиятда муҳаббат, одатдан ташкири воқеаларга, қийинчиликларни ёнгигаша ўтилми? Еки бу — оламни ва ўзини эндиғина каашф этаётган ёш кўнглигининг табиий интилишларими? Нима учун бир касб бошқасига қараганда қизиқроқ, романтикор ҳисобланади? Каасбни нимага қараб танлаш керак?

Ёшлижиде одамнинг гайрати жўш уриб туради. Ун беш-үн эти ёшиндаги кучнинг қаёққа кўйинши билмай, бирон мушкулликни, бирон тўсикни ёнгигиб ўтишга интиласан. Бунда қўпинча бирон нарсанни мақсад қилиб ҳам қўймайди киши, шунчаки ўзини синагиси, ўзининг нималарга қобил, ҳозир эканлигини билгиси келади. Одам ҳали ўзи яхши билмаган катта ҳётга қадам кўйиш олдида, бу қадам кўпинча керагидан ортиқ даҳил бўлади, ёшлиж ҳамма вақт, кўп биламан, кучлиман, деб ўйлади.

Бунинг ҳам яхши, ҳам ёмон томонлари бор. Кўччилик ёшлар касб танлагандага шу қасбнинг ўзини эмас, унга йўлдош бўлган атрибуларни, масалан, геолог дегандага тоғу тош, ўрмонлар, тунги гулханлар, узоқ йўл, соҳиллар, доворялик кабиларни ўйлади.

Аслида эса романтика бу атрибуларда эмас, қасбнинг ўзида, унинг мазмунидаги, мақсадида, унга бўлган сиддиқлигингидаги.

Одамдаги сифатлар, агар уларни шундоқ ўзиши ни олсанг, ҳатто доворяларни каби олижаноб сифат ҳам, агар у катта мақсадга бўйсундирилмаса, ҳеч фойдаси ўйк. Ўн қаватли ўйнинг тепасига қиқиб, томининг қўмматбаҳо маъдан кони тошиш учун тикига қоя сўқмокларидан ўтиб бориши — ҳақиқий доворяларидир. Иккى ҳолда ҳам одам ўзини хавфга кўяди. Аммо натиже бошча. Шунинг учун, гап мардлик ёки бошча сифатларни намойиш эмас, бу — эси пастиликцир, холос. Лекин геологнинг қўмматбаҳо маъдан кони тошиш учун тикига қоя сўқмокларидан ўтиб бориши — ҳақиқий доворяларидир. Иккى ҳолда ҳам одам ўзини хавфга кўяди. Аммо натиже бошча. Шунинг учун, гап мардлик ёки бошча сифатларни намойиш эмас, мақсадда. Мақсад эса зўр гайрат, қатъяят, иродга тудиради. Хар касбнинг романтикоси ҳам мана шу жараёндадир. Аввалдан тайёр романтиками касб ўйк. Уни ҳар бир касб этаги ўз касбидан ўзи топади.

Бунинг учун эса одам ўзини севган касбига тайёрлаши, ўзида ироди, қатъяят, интизом каби фазилатларни тарбиялаши керак. Чунки орзунинг ўзи билан иш битмайди. Гоҳо ёшларнинг яхши нияти орзудан нарига ўтмай қолади. Жуда кўпларининг оғиздан «космонавт бўламан», «хурург бўламан» деган гапни ёшитсан, бунинг учун амалда нима қилаётганини сўрасан, аниқ жавоб ололмайсан. Маълумки, тарасконлик Тартарен ҳам, «Улин жонлар»даги Манилов ҳам жуда ширин хёл сурғонлар, лекин амалий ишга келганди...

Одам ўзини амалда синаши, катта ишларга тайёрлаши керак. Мактаблардаги меҳнат дарслари, турли дастгоҳлар билан таништириш, ишлаб чиқариш практикалари бејиз эмас. Бу, ҳар бир ёш йигит-қиз ўзи ҳақида ўзи ҳулласин, касб ҳақидаги ёшлик ўйларини ўзи ҳал этсин, деб қилининг. Касб танлаш меҳнатнинг турини танлаш эмас, ҳадт тарзини, унинг мазмун ва мақсадини танлашадир. Касб — сенинг меҳнатнинггина эмас, бутун ҳаётинг!

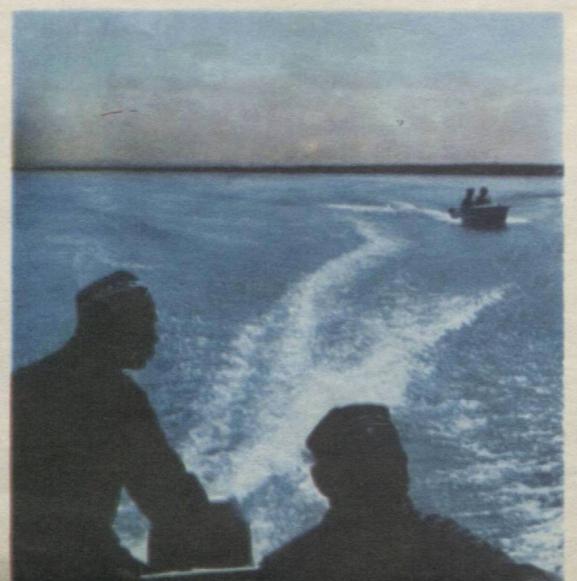
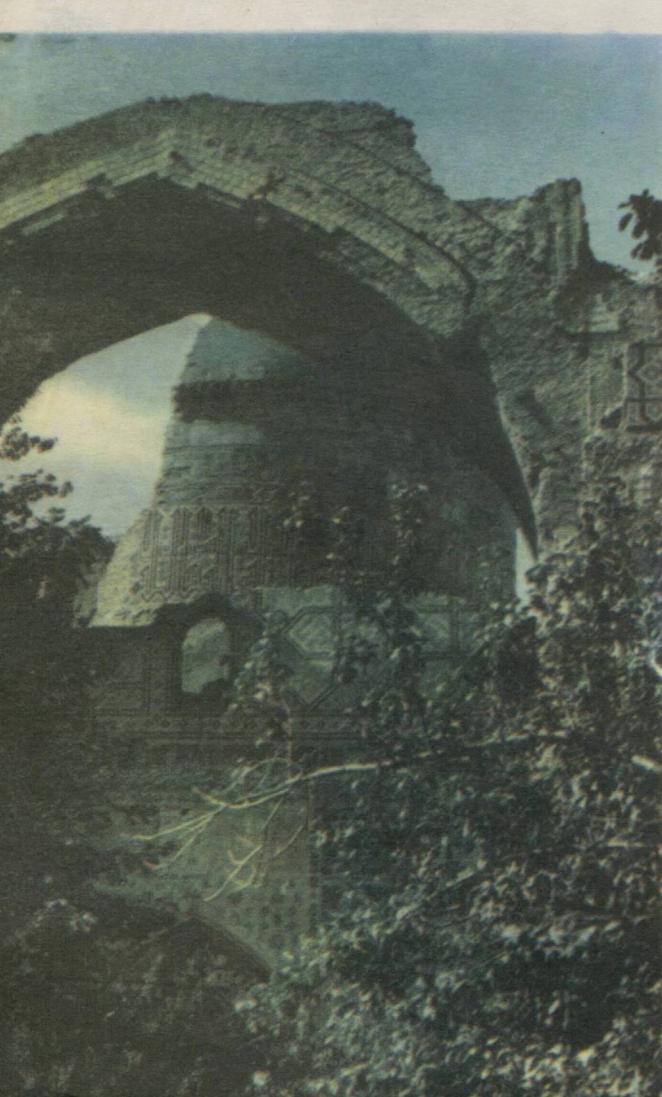
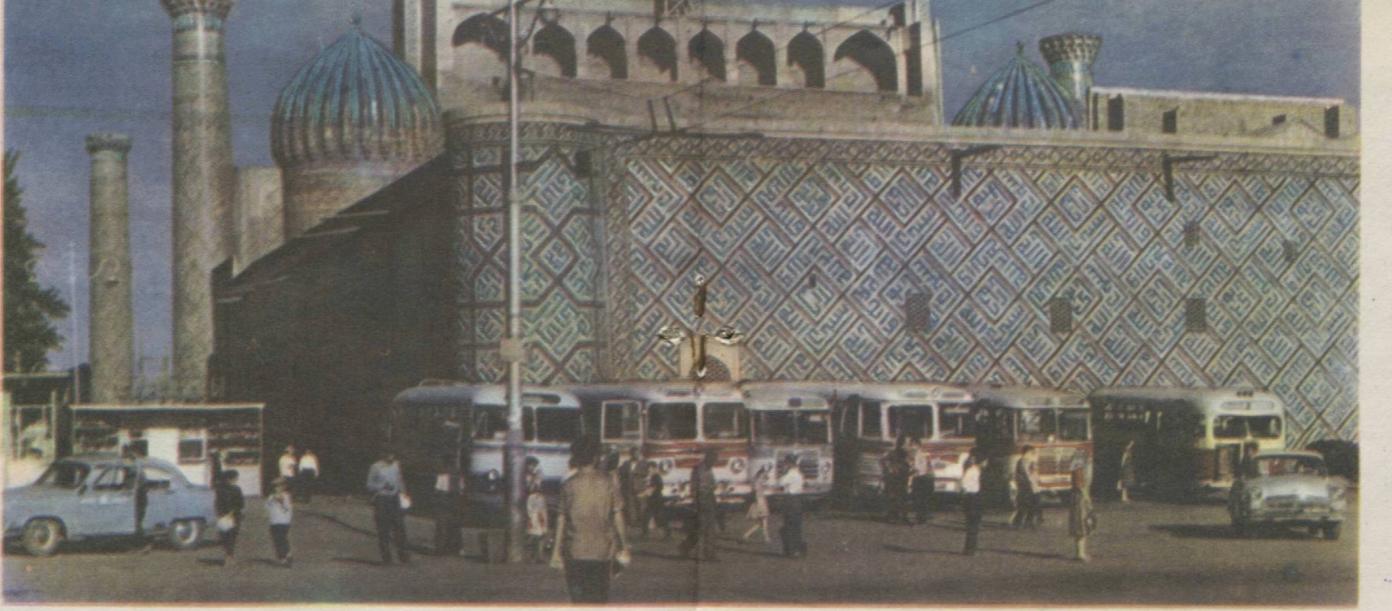
Фаллаорол хирмонлари. Комбайинчи Назар Яхшибоев.

Нурота яйловларидаги.

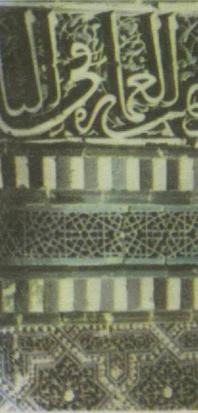
Самарқанд чой қадоқлаш фабрикасининг ишчиси Р. Имомова.

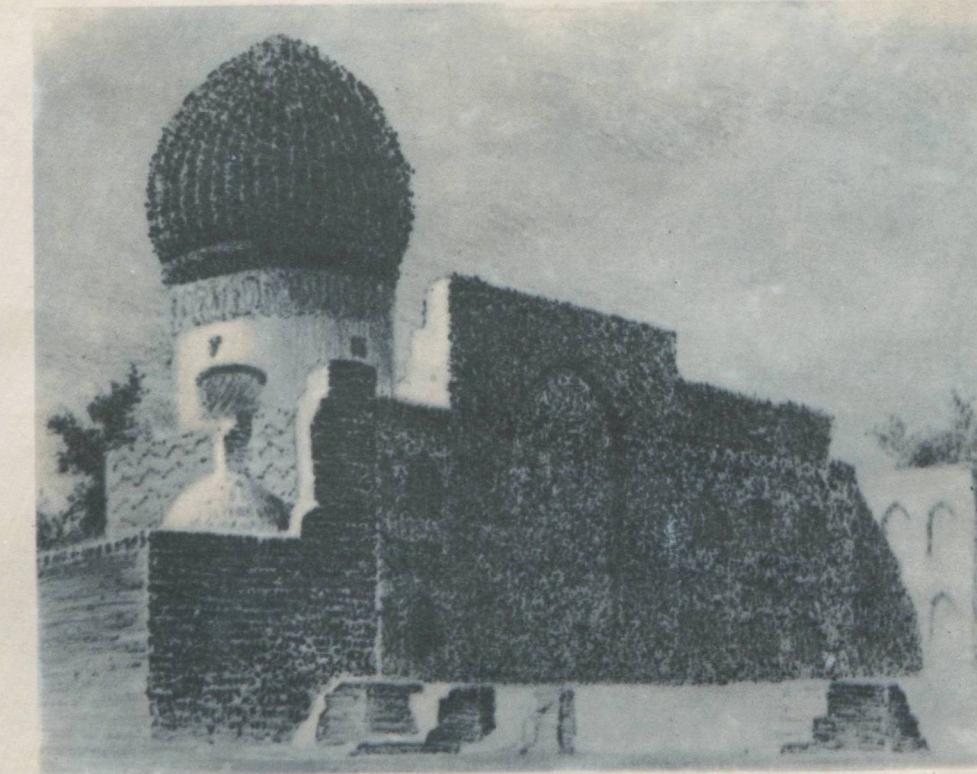
Г. ГРАФКИН ва С. БЕЗНОСОВ фотолари.

КАДИМ са
НАВКИРОН

Р. ЛЕВИЦКИЙ. Гури Амир. Бибихоним. Автолитография.

оңанд эсдалик совғалари.

Г. ГРАФКИН фотолари.

Шарқ Ренессанси ҳақида

(Боши 10—11-бетларда.)

Пифагор (Пифагор), Птоломей (Бателмус), Эвклид, Гален (Жолинус), Гиппократ (Буирот), Сократ (Суирот), Платон (Афлотун) Аристотель (Арасту, Аристотелис) каби табиатшунос, файлсуфларнинг номлари Урта аср Шарқида жуда машхур эди. Лекин қадимги юнонистон бадий адабиети, поэзия ва драматуриглини Урта аср Шарқида кам маълум эди, уларнинг ютуқларини ўрганиши юнғон фалсафаси, логикаси, натуруфилософиси билан қизиқишига нисбатан суст бўлди. Ҳатто «Илиада» ва «Одиссея»нинг Урта аср Шарқида қайси дараҳада маълум бўлганини ҳақида маълумот топиш кийин. Урта аср Шарқи олиммининг дегали ҳар бир асари Арасту, Афлотун, Буиротнинг номлари тақорларни турди, лекин Урта аср адабиети асарларидаги ҳатто Гомер номини ҳам бирор марта учратмаймиз. Берунийнинг «Хиндистон»ида Гомерга ишора қилинади. Бундан, қадим юнон адабиётининг бу оғозони Урта аср Шарқининг бавзи Йирин олимларигига маълум экан, деган хулоса чиқарни мумкин. Ҳолбукли, Европа Ренессансида Рим ва қадим юнон адабиетлари икши маълум эди. Уларни ўрганиши, уларга ершиги, тақиид этиши замона маданиятигининг ажралмас хусусиятига айланган эди.

Урта ва Яин Шарқ Ренессанси адабиёт соҳасида ўз анъаналарига, ўз ҳалиларининг ўтмиш икодларига таъиди. Фанда, фалсафада эса Аристотель, Птоломей, Гален асарлари араб тилига таржими этилди, ўрганилди, уларга шарҳлар, тақиидлар вужудга келди. Биз бу мисодан яна бир бор фаннинг, хусусан табиатшуносликнинг ривожланниши миллий ҷегараларни ёътироф этмаслиги, миллийлин, яъни маълум ҳалиқ психологияси билан бўлған хусусиятила илм-фан учун мухим аҳамиятига эга бўла олмаслигини кўрмиз. Илмий ҳақиқатлар ҳалиқ психологияси, маънавий ҳаёт, миллийнин хусусиятлари билан белгиланмайди. Адабиётда, бадий асарларда эса, бу масала мухим йиринга чиқади. Шунинг учун Ренессанс даврида адабиётда ҳар бир ҳалиқ асосан ўз бадий меросига ёни яин ва умумий тарихга эга бўлган ҳалиқлар меросига таянди.

Ф. Энгельс Италияда Ренессанс маධаниятининг вужудга келишини араб тилидаги илмий ютуқларнинг, араб тилидаги хур фикрнинг мухим роль ўйнаганинги алоҳида кўрсатиб ўтади. Урта аср Шарқининг илмий ютуқларни турли фанларнинг ривожланниши материални бўлди. Европа олимлари ундан сўнгги илмий ривожланниша ҳам мухим мерос сифатида фойдаландилар. Европа медицина иммимининг тараққисида Ибн Синонинг «Тиб конунлари», математикини тараққисида Хоразмийнинг «Алжабр ва ал-муғобала»си, музика наувиши тараққисида Форобийнинг музика наувиши катта роли ўйнаган. Лекин «Шоҳнома», Сайдий ва Ҳофиз газаллари, Навоий шеърияти Европага XVIII—XIX асрлардагина кириб келди. Бутун Шарқ ёд билган Ҳайём рубонийлари Европада фаъат XIX асрнинг инкинчи яримда кашф этилди.

Яна шуни қайд этиш зарурки. Ренессанс давридаги антик маданиятининг ўйонини уни қандай бўлса шундайлигина тақорлардан иборат эмас. У замона талабига бўйсундирилган ҳолда, маълум мағніяра ва мақсадни амалга ошириш учун тикланади, ҳар бир синф антик маданиятидан ўз манбафати учун фойдаланшига, ўз синфи мақсадлари йўлида хизмат цилувчи томонларни тараққий этишига ҳаракат қиласди. Урта аср Шарқида Платоннинг «Фоллар дунёси»дан реакцион диний таълимотларни мустаҳкамлаш ва табииатни ўрганиши қарши кураш олиб бориш учун фойдаландилди. Аристотелнинг табииятнилий фикрлари илгор гояларни ривожлантириш учун хизмат килди. Бу жиҳаддан ҳам Европадаги, Яин ва Урта Шарқидаги Ренессанс муштарак, шу билан бирга ўзига хос сифатларга эгадир.

* * *

Ренессанс маданиятининг шаклланиши арафасида ҳуқмрон ортодоксал диний ақидалар-

ни эҳтиёткорлик билан бўлса-да, танқид остига олуви чашхлар ҳаракатининг қуайганини кўрмиз. Бу ҳаракат диний қобиц остида бўлса-да, қисман эски ақидаларга, улар хизмат қилаётган ижтимои тузумга қарши қаратилган эди. VIII—X асрда Урта ён Яин Шарқида ҳуқмрон ислом-суннитин ақидаларига, XIV—XVI асрларда Европанинг кўп мамлакатларда католицизмнинг ҳуқмрон ақидаларига, унинг хиномчиси бўлмиш черковнинг диний сиёсатига қарши ҳаракат авж олди. Бу ҳаракатларга фаъат дин доирасидаги мунозара деб қараш нотўғриридан. Бу диний шаҳандаги ҳаракат маълум интихомий эҳтиёнлар талаби билан вужуда келди ва ҳуқмрон сийсий кучга қарши норозилинни ифодалар эди. Европада католицизм, черков ҳуқмронлигидан норози бўлган нучлар, жумладан деҳонлар нўзигонли, шаҳарлар норозилини, Урта аср Шарқида эса араб босинчилигига, халифаликка, феодализмга қартилган ҳалиқ ҳаракати христианлик ва ислом ичидаги турли мазҳаблардан кенин фойдаланди. Масалан, Шарқида шиъялар, хорижийлар, караматлар, исмоилийлар исломдаги маълум сентантлик ҳаракатлари бўлиши билан бирга, араб халифалигига қарши қаратилган Урта Осиё, Озарбайжон, Эрон ҳалиларининг ҳаракатларда улардан ҳуқмрон суннитмга нариши курашдағоғовий курол сифатида ненг фойдаланилди.

Ф. Энгельс «Германнада деҳонлар уруши» асаридаги деҳонлар уруши асаридаги деҳонларни деҳонлар ҳаракати мисолида ўрта аср шароитини синфи кураш, турли синфлар, сийсий табақаларнинг фикри, интиши диний қобиц остида ифодаланганлиги кўрсатиб беради.

Ҳуқмрон диний ақидаларга қарши қаратилган ҳаракатлар Ренессанс даври маданиятининг ҳаракатирига, хусусан хур фикрлининг, рационалистик ғояларнинг, ҳар нарсада айлан мезон қилиб олиш ҳақидаги таъсиснинг кучайшигига ва ривожланишига катта икобий таъсир ноксатди. Кулдорлар тузуми эмирилгандан сўнг Европада христианлик дунёқараш — диний-мистик идеалистлик дунёқараш аста-сенин устун дунёнаршага айланди, бир ҷанча асрлар давомида ҳуқмрон идеология бўлиб қолади. Ф. Энгельс таъбиъатидаги икимоний билмаларнинг барча соҳаси, фан, ахлоқ, ҳуқуқ-аллия, фалсафа христианлик таълабларни бўйсундирилган эди. Бунга фаъат Ренессанс лаври бирмунча зарба бера олди.

Урта ва Яин Шарқида эса, кўп худоли динлар, оташпастлик, зардушлик, мадказмиз ўрнига VII—VIII асрлар давомида ислом ўрнатилди. Ортодоксал исломнинг тўлиқи ҳуқмронлигига икни-у аср давоми этиб, сўнг бу ерда ҳам Ренессанс бошланди. Европада Ренессанс маданияти илм-ғаннинг диний-мистик дунёқараш устидан галабаси билан яқинланди, буржуза ишлаб чиқариши муносабатларнинг ўсиши, табиатшунослик илмлари, техниканинг ривожланишига олиб келди. Ренессанс даври фалсафийларда аста-сенин бурнуна ишлаб чиқариши элементларининг кўпайиб борниши билан узвий болглиқ ҳолда табиатшунослик ва техниканинг ривожланиши таъсисида соғ материализм ўсиб чиқди. Леонардо да Винчи, Нордано Бруно, Кеплер, Галилей, Коперник, Ньютон каби табиатшуносларнинг ихтириороли, XVI—XVII аср материализми — Френсис Бэкон, Гоббс, Спиноза, Локи материализмнинг шаклланишига олиб келди, унинг асосида эса машҳур XVIII аср француз материалистлари, Гольбах, Гельвеций, Дидро майдонга чиқди.

Материализм диний-идеалистик дунёқараш, христианлик дунёқараши устидан галаба қиласди. Албатта табиатшуносликнинг ривожланиши ва унинг асосида материалистик дунёқарашнинг кучал борниши несимиғон говий кураш жараёнда рўй берди, у қатор курбонлар талаб қиласди, не-не олимлар, файлсуфлар бу йўлда дорга осиди, тириклий кўйирди.

«Бу ўша даврагча ер юзида содир бўлган революциялардан энг буюги эди — дейди Ф. Энгельс.— Ана шу революция мухитидаги тараққий этган табииёт том маъноси билан

революцион бўлиб, жафокашлари гулханларда ёнган ва қамоқларда азоб чеккан ҳолда улуғ итальянларнинг ўйноби нелатгандан янги фалсафаси билан ҳамжиҳатларда олга қадам ташлаган эди...» Бу гигантларга мұхтож, гигантларни, олимлары, матонати ва характери этибебори билан гигантларни вояға етказган давр эди. Бу французылар ҳақида равища Ренессанс деб атаган давр эди».

Урта аср Шарқида ҳам дунёни маданиятинг, илмий-табиии фикрларнинг диний ақидалар үрнига, дин позициясини бушаштириш ҳисобига кучайб бориши теологлар, ҳуқмрон ортодоксал дин тарафдорларни улар ёрдамида ўз ҳонимитини сақлаб турган ҳуқмронларни кескин курашга ўзгатди. Халифаликкага маркази Багдодда инквизиция зўрайди, осиси, инсонни шугулланганларни таъиб қилиш, зинданда ташлаш кучайди. Диний фанатизм авж олди. Лекин, шунга қарамай, ҳур фикр диний тўсизларни ёриб ўтишига, қафасдан озод бўлишин интиди. Лекин диний фанатизм ҳам бўш нелмади. Ҳаллук Багдоддинг марказий майдонида ҳаммага намуна бўлсин деб тўрт нимита гакротилди, қийнаб ўлдириди. Назом, Равандий, Форобийлар динсизлиги, худосизликда айланбилиб, асарлари ман этилди. Ибн Сино кувинга, дабрардликда вафот этилди, Беруний умрининг кўпини золим Газнавий саройида тутқинлини ўтказди, Ноҳр Ҳисрав ҳур фикри учун Помидраги узоқ қишлоқлардан бирига сурғон килинди, юлдузлар дунёнини ўрганган Улугбек реақон диндорлар фатвоси билан зулматда пиочланди...

Хур фикр, табиатшунослик, материалистик гоялар, ағсуски, Урта аср Шарқи шароитида Европадагидек голиб қичолмади, етакчи кучга айланга олмади. Феодализм ривожланнишдан тұхтади, лекин буркуна муносабатларни келиб қичмади. Тушункин бошланди, аввалин йирик феодал монархиялари вужудга келди, ўзаро тұхтосиз низолар, урушлар бошланып кетди. Дин ҳомийлари, теология ва мистиканинг маъсар кучайди, уна мавзанинг ҳаётда узоқ асрларга қадар мустаҳкам позицияни эгаллаб олди. Сўнг гарб буржуза давлатларининг тажовузи туфайли үн Шарқ мамлакатларни мустамлака айланди, мустақиликни йўкотди. Ренессанс сунди.

Европадаги Ренессанс билан Шарқ Ренессансининг татиҳаси икни хил: бирдан буржуза маданияти ўсбি чиқди, у дунёни маданиятиннан галабасига олиб келди, материализмидан ўтара аср диний-мистик дунёқарашини синфи чиқариб, жамият ҳаётиди унинг ўрнини эгаллади. Урта аср Шарқида эса Ренессанс ажойиб сўнмас ёрнин дуолузларни праттан, илмий рисолалар, адабий асарларнинг ажойиб намуналарини бундай қилган бўлса-да, V—VI асрлар давомида динний дунёқарашга аста-сенин зарба берди, диний ҳонимитини таълиханни солиб турган бўлса-да, интихомий-ицтисодий шароитнинг номувофиқлиги, ривожланишининг нотеслиги, интихомий тушункин туфайли ярим йўлда тұхтаб, чекинниша мажбур бўлди.

Лекин унинг руhi Европадаги Ренессанс мағнусасини тайёрлаш, умуминсон маданиятинг, табиии-илмий фикрлар, материалистик таъсисида ғояларнинг ривожланишига сурғон келиб қиласди. Ф. Энгельс таъбири билан «раблардан ўтган... ҳур фикрлини», XVIII аср материализмни тайёрлаб берди».

* * *

Ренессанс даври маънавий маданиятида асосий проблема инсон, уни диний ақидалар сиртмогидан озод қилиш, эркин фикр юришишинг негизи ўйнига олиб чиқиши проблемаси эти. Гоявий кураш асосан шу масала атрофидаги ўйгунлашиди. Европада христиан, Шарқда ислом дотмагниасида қарши ҳур фикрларнинг асосини мавзуминин инсонни «қашф этиши», инсоннинг маънавий эркинлиги, маънавий маданиятнинг турли говийларни воститалари солиб турган бўлса-да, интихомий-ицтисодий шароитнинг говийларни воститалари солиб турган бўлса-да, интихомий тушункин туфайли ярим йўлда тұхтаб, чекинниша мажбур бўлди.

Лекин унинг руhi Европадаги Ренессанс мағнусасини тайёрлаш, умуминсон маданиятинг, табиии-илмий фикрлар, материалистик таъсисида ғояларнинг ривожланишига сурғон келиб қиласди. Ф. Энгельс таъбири билан «раблардан ўтган... ҳур фикрлини», XVIII аср материализмни тайёрлаб берди».

1. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. т. 20, стр. 508—509.

2. Ф. Энгельс. Диалектика природы. 1957, стр. 4.

маңаларда гуманизм әнг етакчи ва харктерли ғоя сифатида таҳлил қилинмоңда.

Гуманизм бадимиң адабиеттә, санъатда аввало инсонның хислатларни тасвирлашда, унинг хис-түйгулары, психологияси, мұхаббаты, мәжнити, садақоти, нафрати, идрикоти, билимни тасвирлашда, инсонны углуғаш, унны табиатнинг әнг-бүон маҳсулы, деб таърифлаша күрнәнди. Бу инсонни иродаси, ололхоннан кули қилип күрсатувчи диний дүнәншараша қарши қажи-рик әди. «Декамерон» Европада илик Уйғонниң даварининг инсон психологиясы, хис-түйгулары, интим томонлары, реал инсоний хислатларини очиб берувчи ажықтап асар бўлса, Урта ва йиғин Шарқда вужуда келган «Минг бир кеч» ба ердаги илик Уйғонниң давари маданиятига оид инсон психологиясини, интим кечимралари тасвирловига асарлардандирил.

Үйгөниси гуманизмы маңызырко бұлса ҳам, реал тарихин шарындан, интимист-интисидор түрмушдан, конкрет мұхит талабларидан аж-ралиғ қолған, умумалы инсон, алтын холларда асфонаив воеза қаҳрамони сиғатида намоён бұлғұпчи инсоненде улуғловчы гуманизм бұлсада, на оламда художан таңшы, мустасиғ фикрлар олуычи, фәолиятты, табиаттын, реал ҳодисаларнинг энг етүк шаклы, етакчи күчи-дир деган Фирнгра, уннинг мустақил равишда ҳаётта қаһын экзантипига ассолансаң жәті.

Үйгониш давридаги машхүр рассказларнинг ўлмас асарларда тасвирланувчи инсонлар, аллар, болалар тасвири, реал инсоний фазилларнинг бўрттилари тасвиридан иборат бўлиши билан бирга, улар «илюҳий» хислатлардан ҳам мутлақо озод эмас. Сююмлар ҳам ярим инсоний, ярим илюҳий мазмунга эга. Инсоний фазиллатшар шу даражада улугландирки, улар илюҳийликна дазвогор, илюҳий хислатлардан кам эмас. Инсонийлик ва илюҳийлик, яъни дин тасвиридан абадий гўзалик билан ҳақиқий инсоний гўзалик, ҳақиқий ва мутлақ дононлик билан реал инсон аъли, ҳақиқий ва мутлақ соғлини билан реал инсон ахлоқи ва ҳозяозолар ёнма-тудари.

Үйгониш даври гуманистик ғояларини юқори дараражаг күттарган виғода этган Алишер Навоийнинг «Ҳамса»сида инсоний хислатлар ўзининг соғ ва олий кўринишидаги тасвирланади. «Манхун ва маънинлик — мұхаббатда ёниш, шу олижаноб туйунинг садоцати қули ва қурбони бўлишнинг намунаси; Фарҳод — мұхаббат учун актива курашиб, ҳалқада бўлган мұхаббат дараражасига ўсбиг чиқицан хист-туйубга садоцат намунаси; Искандар — донолик, раҳбарлик, етакчилик, адоловат тимсоли. Салъдийнинг «Гулестон» ва «Бустон»идам ҳад турли инсоний фазилатлар, кичик хикоятлар орцила образли ҳолда юзага чиқади. Беҳзод мактаби билан боғлиқ бўлган миниатюра санъати Шарқ Ўйонигин даврининг иоткуларидан бирорид. Нихоятда нағис ва нозин бўёқ ва чизигуларда тасвирланувчи реал ҳодисалар — табият, ҳайвонот олами ва биринчия навбатда инсон, унинг конкрет ҳәётиг муносабатлари бу миниатюларларининг мазмунидир.

Гуманизм Уйғониш маданиятининг энг харптерли күсүсүлгү бўлғи, у имтиёз-ажлоқий Ўналиш шакидаги вужудга келди, ривожланди ва намойн бўлди. Гуманистик принципларни амалга оширишинг асосин воситаси сифатидаги етук ахлоқ, мазъиратли ва адолатли жамият, жамоа масаласи олдинга суринди. У Шарқ Уйғониш даври маънавий ҳайтингин, бадний адабиёти, поэзияси, таълим-тарбия ишлари, педагогикаси, фалсафаси гуманитар илмларнинг муҳим Ўналишни ташкил этди. Файласуфлар ҳам, ўзувчилар ҳам, илғор мутадафиилар ҳам ўз ижодларида ахлоқ масаласига катта ётибор бердилар. Ахлоқ, этикага онд кўп рисолалар, шарҳлар вужудга келди. Ахлоқшунослик ва дидактика гуманитар билимлардаги муҳим соҳани ташкил этди. «Фазилати ҳуллар», «Бахт-саодатга ёршиш ҳизида», «Ахлоқ ҳакида рисола», «Ахлоқ илми», «Ишқ рисоласи», «Ахлоқи Носирий», «Ахлоқи Жалолий», «Жамий-жам», «Хибат ул-жарҳийон», «Махбуб ул-кульоб», «Насиҳатнома», «Гулестон», «Бўстон» каби ахлоқий-дидактика асалар шундай даврнинг маҳсуллариди.

асарлар шу даврнинг маҳсулларид. Уйғонкин мазмавий мадданийтингүн умумий йўналиши гносеологик томондан ҳам асосла-ниши лозим эди. Бундай назарий асос сифатида рационализм хизмат қилди. Гумантистик ғояларнинг юзага чиши, инсоннинг жакинин мазмавий онсанлика еришиви, олий ахлоний принциплар. Илм-ғанни етгалиш ор-дадондига тарабида.

қалигина амалга ошиши мүмкін. Ахлоқ ақлға, хұлқи-одоб билимга, илм-фанни ўрганишга, маырифатта асослансанғина юқори поғонага күтарила олади.

Диний дөмгөгүү шубхада, ундан норозиликтүү
ва нындоо ултама кураш биринчи навбат-
да оламни, мавнудотти, табиатни билүү, ўр-
ганиши соҳасида вүзүкдүү кела бошлади. Дунь-
һий маданияттын, табийчилмий билимлар-
нинг ривоятларинида оламни билүү соҳасида
диний дөмгөткөндөн үзгәчкүү, инсонникин табий-
имконияттары, сөзгиси, айлыга асосланувчи
билим методи шаклланы бошлади. Күр-күрона
ишонишни талаб этивчи диний айнада чилик-
нинг ҳаџиний билим беря олишкагүү шүбхада
тарди борди. Айлык билүүшү асосланувчи, уни
тарғиц қылувчи, улугловчи метод, оқим —
рационализм шаклланы да ривож топди. Му-
тафаккирлар инсон ақыннинг чекисизлигини
исботлашга, уни улуулашга ҳаракат қылдилар.

Худо неъматлағын олийси идрок,
Ақлни мадҳ әтар кимки дили пок.

Хар ишки қилмиш одамизод.
Тағаникүр бирда билмеш одамизод.

Тафаккур онда ойнады, ойнады.

Файласулык, олимлар инсон ақыннинг имконияттарини, илмларнинг келип чиқиши, турлары, хиссалаттарни таҳлил этишга катта эътибор бердилар. «Ақл ҳақида», «Жон тўғрисида», «Ақид билимлар таснифи» неби бир ҷанча рисолалар, Форобий, Ибн Сино, Абу Абдуллоҳ, Хазорзимӣ, Давоний қабилиларнинг илмлар класификациясига бағишланган асарларни мухим ройъ ўйнади. Инсон ақынига ўрганишга эътибор, фикрлаш санъати ҳақидаги мантиқ илми — логика билан шугулланishi кучайтириди, ривонхлантириди. Аристотелнинг «Логика» асарига қатор шарҳлар ёзиди. Қиндиӣ, Форобий, Яхъё ибн Адий, Ибн Рушд, Тафтазоний, Журжоний логиканинг турли масалаларига оид қимматли илмий асарлар яратдилар. IX—XVI асрлар давомидаги Яқин ва Урта Шаридаги яқин мутафаккир логика масалалари билан маҳсус шугулланаби, унинг турли масалаларига бағишлаб асарлар ёзганлиги матлум. Фикрлашни нутқи санъати билан боғлиқлиги Уйлонини мутафаккиларнинг эътиборини тортди, улар фикрлаш кувватини нутқи қобилиятини билан бирга олиб тенширидлар. Шу муносабат билан нутқи қоидалари ва нутқи санъатига, филология, лингвистига, риторикага ривон бердилар. Ҳусусан бу даврда нотицилар санъати билан шугулланыш, унинг наизариясини ишлаб чиқиши ненг авж олган эди.

Логика ва риторика билан шугулланиш, мантикий, изчил, асосли фикрлари ва тўғри, тасирчан, чиройли сўзлар умумий рацоналистик метод ва тенденциянинг мухим талабларидан келиб чиқар эди. Рацонализм умумий гуманистик йўналишининг гносеологик принципини ташкил этар эди. Гуманистик ва рацоналистик йўналиш умум фалсафий жиҳатдан илоҳийлик билан инсонийликни, моддийликни, рух билан моддани, материини бир бутун вукудга бирлаштирувчи пантенизм — вужудион таълимотига асосланди. Пантенизм материалыга, инсонга ҳам илоҳий фазилатларни кўчириш, уларни дин таърифлагандек факат салбий хислатлар билан эмас, балки илоҳий хислатлар, олий фазилатлар билан тасвирлаш имконини берди. Илгор пантенизм Ренесанс даври фалсафий таълимотининг энг мухим томони бўлиб, у асосан материал ва инсонни таҳтиловчи, уларни факат салбий томондан характерлорвич диний таълимотларга қарши кураш олиб борили учун хизмат қилиди, материалистик ва атеистик фикрларни олга суриши учун кент имкон берди. Европа Уйғонлидаги даврингиз йирик мутафаккирлари, журнallадан, Жордано Бруно ва ҳатто Спиноза ўз таълимотларини пантенистик тарзда ифодаладилар. Шардик Форобий, Ибн Сино, Умар Хайям, Ибн Рушд, Алишер Навоий ҳам илгор пантенистик нюктали назаралар турдиладар.

Уйғониш даврида ижод этган мутафақкырларнин характери хусусити қомисүйлиника, универсалликка инициялш, бирдандың бир неча или билан шугулланыштар. Форобий — Файласуф, музикашунос, мантыкшунос, социолог, филолог, тиббетчى; Ибн Сина — табиб, астроном, файласуф, шоир, фармаколог, давлат зарбىسى; Умар, Ҳадым — математик, лингвист.

вист, астроном, физик, файласуф, шоир. Беруний — тарихи, географ, геолог, астроном, математик, файласуф. Бу дауыз мутафаккийларынан, Европа Уйғониш даварнинг маданият арбоблари сингари, амалий фаолиятларда ҳам интишори ҳаётдаги головий ва сиёсий курашларга бефарқ бўлиб қолмадилар, ортодонксал исломга қарши бирон оппозицион куч томонидаги туриб иш олиб бордилар.

ри иш олил боржариди.

Ўйғониш даври IX асрнинг ўрталарида шаклланып бошлиди. Буржуя адабийтида бу «Араб Ренессанссы» ёки «Мусулмон Ренесанссы» номи билан юритилади. Бу терминлар илмий эмас, ҳақицидик тарихий процессин акс эттиримайди. Араб тили халифаликка бўйсундирилган мамлакат ҳақиқатда орасига манзуб рашвига давлат тили сифатида, дин тили сифатида сингдирилиши туфайли унинг мавзени учрайган эди. Лекин Уйғониш маданийтинг шаклланана бориши жаҳандида араб тили дин тилидан аста-секин дунёйвий маданият, им-Фан, фалсафа тилига айланди. Шу муносабат билан араб тилининг сўз состави, функцияси ҳам узгариб, тез бойдиди. Турил тиллардан янги сўзлар кирбек келди, илмий терминлар вужудга келди. Биз бу даврда Замахшарий, Форбий, Мұхаммад Хоразмий каби араб тилининг структураси, лугут терминлари билан шуғулланувчи олимларни кўнглаб учратамиз. Бундай ходисанинан биз латин тили мисолидан Европада ҳам кузатамиз. Уйғониш даври маданийти шу тилда вужудга келди. Натижада бутун Европада латин тили им-Фан тили сифатида хизмат циля бошлиди. Илмий рисолалар, табииатшunosли, фалсафага онд асад шу тида ёзишли. Лекин бу «Латин Ренессансси» деган гап эмас. Урта ва Шарқ Ренессансидан араб ҳақиқати билан бирга халифаликнада барча ҳақиқат иштирок этилар, бу Ренессанс халифаликка бўйсундирилган барча ҳақиқат ҳаётидаги Уйғониш даври эди. Уша даверда машхур бўлган, тарихида номи юрган Хоразмий, Фарғоний, Баттоний, Марвзорий, Туркий, Мунаффа, Наззом, Ибн Курра, Закариә Розий, Форобийлар турли юртлардан халифалик марказига келгандар, форсий, туркий, суръений, айрим ҳолларда эса турли диний эътиқодга эга бўлган олимлар эди.

Уйғониш араб халифалыгыннан Бағдад, Да-
маш, Ҳаләт каби марказий шаҳарлардан
болжандын бўлса-да, у кейин халифлик тер-
риториясидаги барча ҳалиқлар маданий ҳаётiga
тарқиди, улардаги мустақил маданий нут-
риникини замин тайёлди. Халифалик ин-
цироғза юз туттаг, халифалик террористиксизда
халифларнинг халифалик таъсиридан қутилаш,
мустақиллик учун олиб борган узоқ нуралиш,
халифларнинг натижаси сифатида феодал давлат-
лари вужудга келди.

Урта Осиёда форс-тожик тили, түркій тилар араб тили билан бирға мұхит роль үйнәшті. Фирдавсий, Рудакий, Дақиций, Балхийларнинг форсий поззиясы, Ибн Синонинг форс тилидаги фалсафий рисолалари, Юсуф Ҳөжимбек, Ахмад Үгнайкининг түркій тилидаги алқолжы-дидактикалық асарлары вужуда келді. Үйлониш эндилинида халифаликтерриториясыда ташкил топған мустақіл феодал давлатларыда регионал, локал ҳолда, ўз шаронт, ўз иңтисидой-сійссій имкониятлары асосында ривожланған болшада. Закавказье да Үйлонии маданиятын Баҳмандер, Низомий Ганжиевий, Ширвоний, Насимий, Фузулий ижодини вужуда келтириди, араб мамлекатларыда Ибн Туфайль, Ибн Рушд, Ибн Халдун кабы мутафаккирларнинг илмий-фалсафий асарларыда ўз ифодасын топды.

XIV асрнинг бошларига келиб Урта Осиёда мўғул зумли таъсирдан кутулиш, мустақил давлат тузигаш булган интилиш Темур бошчилигидаги курас натижасида рӯбѓа чиқди. Темур мўғул хумкордилигига нексини зарба бериб Урта Осиё ерларини цаттиқ кўйлган ва нексини урушшада ёрдамида ўз атрофига бирлаштирилди. мустақил феодал давлатини барпо иштади.

Темур ўз даври феодал урушларининг барча воситаларидан фойдаланган, бошقا давлатларни ҳам босиб ола бошлади. Россияга таҳлиқа солиб турган Олтин Үрда хонлигига, шаржанбайгина Европага кужумга отланғаннан түри сultonлигига кескин зарба берди. Мустаким феодал давлатининг вункуда келиши мамлакати нисбий осойшибталашив да ишлаб чиқарши күчларининг ривожига олис келди. Бошقا мамлекатларни босиб олни феодал, урушларни да

шашфатсизлик билан бўйсундириш ва қатор ғалабалар ёрдамида ўз давлатини мустаҳкамлаган Темур ўз кўлида тўплаган катта бойникни янги урушларга тайёргарлик учун сарф этди. Дунёвий маданият яна ривожланса бошлиди, табиатшунослик илмлари математика — астрономия, медицина фани, туркӣ тилдаги адабиёт, санъат тараққий этди.

Улугбекнинг маърифатпарварлик ва олимлик фаoliyati. Алишер Навоийнинг маданият равнаси учун олиб борган фидокорона иши шу давр самарасидир. Тафтазорий, Журжоний, давоний каби файласуфлар, Кошиб, Коизода Румий, Али Кушчи каби астроном-математиклар, Беҳзод, Жомий, Лутфий, Алишер Навоий каби санъаткорлар, сўз усталира бу давр маданиятининг буюн сиймолари бўлиб танилдила.

XIV асрнинг иккичи ярми ва XV аср Урта Осиё тарихидаги Ўйғониш даврини ташкил этади. Лекин бу даврнинг манбаи, ибтидои IX—XII асрларга, бу ерда биринчи мустаҳкам феодал давлатлари вунгуда келган даврга бориб тақалди. XIV асрнинг иккичи ярмидаги ва XV асрдаги маданий кўтарилинилар ўз принциплари, характеристики, йўналиши жиҳатидан, иктисодий базаси жиҳатидан IX—XII аср маданиятининг давомидир.

XV аср маданиятининг ёруғ юлдузи Алишер Навоий ўз асрларида Форобий, Ибн Сино ва умуман IX—XII аср Урта ва Шарқ мутафаккирлари рисолаларида асослаб берилган пантеизм, рационализм ва айниёз гуманизм голларини тараққий этилди, уларни сўнгига асрларнинг ютуқлари билан бойитди. У асосан бадий ижод билан шугулланди, лекин илгор дунёбешарининг бадий ижод билан боғлин бўлган томонлари, хусусан, гуманистик ғоялар унинг асрларидаги ўз ифодасини топди.

Урта Осиёдаги Ўйғониш даври IX—XII асрлардаги маданий ривожланишдан ахралган холда бирданнiga вунгуда келган, дейиш нотўрги бўлур эди. IX—XII аср ва XIV—XV асрдаги маданий кўтарилишини бир процессининг иккиси босқини деб қарамоқ зарур. Шундагина биз Улугбек ва Навоий давридаги маданий равнаси, унинг маънавий, гоявий манбаларини тўғри тушина оламиз.

Лекин шуни кўрсатиб ўтиш зарурни, бу сўнгига давдра араб тилини инкор этилмаган холда, форс-тоқин ва туркий тиллар маданият равнасиининг мухим белгисига айланди. XV аср фалсафији принциплар жиҳатидан янгилик беролмаган бўлса-да, хусусан математика, астрономия имлари, бадий адабиёт ва миниатюра санъати борасида янги саҳифа яратди. Кошийнинг математика соҳасидаги оламишумул ихтиролари, Улугбекнинг юлдузлар жадвали, Навоий ва Жомийнинг поэзияси, Беҳзоднинг миниатюра мактаби ва бошқаларидир.

Ўйғониш даври маданити, демак, Европада, айнича Урта ва Янин Шарқида, жумладан, Урта Осиёдаги ўзанча халиқлар маданиятининг тўқнашуви, синтези, ўзаро таъсиз, коришви натижасида юзага чиқди, у ўз даври иктиё мой-маданий прогрессини ифодади, дунёвий маданий учун, диннинг маънавий ис тибодидан, зулмидан кутулиш, айл, инсон ахлоқининг эркин ривонига бўлган интилиши учун олиб борилган нурашин анс этириди. Шунинг учун ўтмишда ижод киглган Форобий, Ибн Сино, Улугбек, Навоийдек мутафаккирларимизнинг ижодини, асрларини тасодифининг ёки фақат ўта истебодли янка шахснинг ҳайратга соларни мөвасиб деб қараем, балки маълум бир даврнинг маҳсули, маданий равна ўққизларининг ўзаро боялиқ тизмалари, силсилали, деб талқин этиши тўғрироқидир.

* * *

Шарқ Ўйғониш даврини ўрганиш, унинг хусусиятлари, турли соҳалардаги кўринишлари, босиччалирни ўрганиш ҳар томонламида чукур тадқиқот ишларини талаф этади. Бу соҳада кўп масалалар мунозаси харангерига эга бўлса-да, масаланинг умумий кўйилиши ҳам қатор муаммо ва тутунлардан изборат бўлсада, Урта ва Янин Шарқ, жумладан Урта Осиёда, ўйғониш даврининг мавжудлигини таъкидлаб, уни ўрганиши зарурлигини айтмоқчи бўлдин.

БУ ЕРДА

НАВОЙ ЎҚИГАН

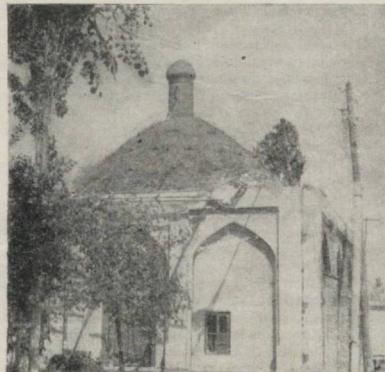
A

ЛИШЕР Навоий 1465 йилда Самарқандга келади. Кўп ўтмай айл-заковати билан шуҳрат қозонган Фазлулоҳ Абу Лайсий овзасини эшигади. Алишерни бу хонадонга бошлиган нарса Фазлулоҳ Абу Лайсийнинг фозилиги эди. Алишер Навоий бу холни «Мажон-нағоиғи»да таънидлаб кўрсатган: «Хожа Фазлулоҳ Абу Лайсий — Самарқанд акобиридинур. Фаҳеҳ Абу Лайс авлодидин. Финҳада они Абу Ҳанифа дерлар эрди ва арабиятни иби Ҳожиб каффасида туттарлар эрди. Сайд Шарифнинг шогирди эрди ва Сайд ўз хатларни билла улум дарс айтурга икозатномалар анини учун битиб эрди. Фақир икни йил анинг қозида сабак ўқидум. Онча илтифоти бор эрдиним, фарзанд дер эрди. Бовукундум Самарқанднинг аъзами уламоси эрди, шеър ва муаммога даги мойил эрди». Кўринадики, Фазлулоҳ Самарқанднинг олимлар олими — аъзами уламо деган юксак номга сазовор бўлган ҳамда фикнин, арабиятни, шеърияни мунказам алгагланган эди.

Алишер Навоий Самарқандга келганида Абу Лайсийн хонадонидаги XV асрдаги ийрик наимондаси Фазлулоҳ Абу Лайсийнинг эътиборини қозонган, унинг донишманд ўғиллари категорияни кирган эди.

Дарвоно, Алишер Навоийнинг Фазлулоҳ Абу Лайсий хонадонидаги ўтказган онлари, унинг хузурида икни йил араб филологияси, шеъриятиниң-қондадаридан, табииёт, фикн ва шунга ўшаша фанлардан ҳар томонламида таълим олиши; Фазлулоҳ Абу Лайсийнинг Мавлоно Рибзий, Мавлоно Мирзобек, Мавлоно Бадахшайга ўхшаш шогирларди, Самарқанднинг ўша даврдаги машхур шоир ва олимларидан Аълон Шоший, Мавлоно Вафоий, Ҳаримий Қаландар, Мавлоно Жавҳарий, Мавлоно Ҳалвойй, Мавлоно Ҳоварий, Мавлоно Саффоий, Ҳўжа Хурд набиларнинг мушоира ва муносараларидаги иштирок этишини шоирнинг умр дафтирида ўчмас хотира бўлни ўқиди.

Навоийнинг самарқанднинг истебодиди ўш шоир Мирзобек матланини давом этириб ёзган газали, тикувчи йигит Бобир, олим ва мударрис Аълон Шоший ҳақида муммомлари

Навоий ўқиган хонаҳо.

С. БЕЗНОСОВ фотоси.

Фазлулоҳ Абу Лайсий хонадонига яқинлиги чоғида яратилгандир.

Дарҳақиқат, Мирзобек:

Кўзинг не бало қаро бўлубтур,
Ким жонга қаро бало бўлубтур.—

деб ёзиб ўолдирган энан, бу матлаъдан Навоийнинг шавқи ошиб кетиб, уни:

Мажмуи давони дард қилди.
Дардинги манго даво бўлубтур.—

тарзида давом этириган. Бу газал Мирзобек матлаънини давом этитиришга эмас, балки Навоийнинг ўз дўсти, мақтабодиши Мирзобек ватоғига бағишилаб ёзган марсияси ҳамдир. Шундай бўлмаса, Навоий Мирзобек газалини юқорида келтирилган тарзида эмас, балки бошқача мазмунда давом этириши мумкин эди ва газалга:

Боқий топар улки бўлди фоний,
Рахравга фано бақо бўлубтур,

каби мисраларни киритмас эди. Бу газал ўзининг мазмундорлиги ва бадимилиги жиҳатидан Алишер Навоийнинг камолотидан, унинг улак шоир сифатида шаклланганилигидан далолат берди, бундай эса Абу Лайсий хонадонининг арзигулли хизмати бор.

Бу хонадон Алишер Навоийнинг Улугбек мадрасаси, расадхонаси ва илмий асрлари билан якнидан танишишига ва кейинчалик:

Темурхон наслидидин Султон Улугбек —
Ки олам кўрмади сulton анингдек,
Анинг айнойи жисни бўлди барод,
Ки давр ахлаҳи бирордан айламас ёд.
Ва лек илм сори топди чун даст,
Кўзин олдинда бўлди осмон паст.
Расадикон боғламиш зеби жаҳондур,
Жаҳон изра яна бир осмондур.
Вилиб ул наути илми ослости,
Ки андин ёзи «Зик Кўрагоний».
Қидматла деганга ахлаҳи айҳем,
Вазарлар онинг ахкомидин ажком.—

деб ўзишига ҳам сабабчи бўлди.

Хулас, улуғ ўзбек шоирни са мутафаккири Алишер Навоий Абу Лайсийлар хонадонидаги салмоқли таълим оли. Хонадон Навоийнинг шоир сифатидаги фаoliyati учун ҳам, адабиёт шоир сифатидаги фаoliyati учун ҳам сезилярни таъсир кўрсатди.

Фаҳеҳ Абу Лайс маҳалласи ҳозирги кунда ҳам маърифат маснани. У ерда жойлашиб, Фазлулоҳ Абу Лайсий номи билан аталадижон 15-ўтига мактабни миглаб истебодиди ўшлар битириб чиқди. Шу кунларда эса юз-юзлаб кизу ўғиллар бу мактаб нуҷӯнишни таълим олмондалар.

Самарқанднинг шарқий қисмиди Дари занжир, Ялангбек, Чоқардиз маҳаллалари билан чегарадош бўлган Фаҳеҳ Абу Лайс маҳалласи ниҳоят буюн ва мұтъабар сиймоларини вояга этиказида мухим ҳадамит насб этиган табарук ҳадамжоларданди. Абу Лайсийнинг «Бўстон ул-орифин» («Орифлар бўстони»), «Танбех ул-орифин» («Фоилиларга танбех») асрлари бир неча марта нашр қилинган. Бу асрлар бир маҳаллар машхур шарқийносли олим, машхур «Мусулмон Ренессанси» асрарининг автори Адам Мәцнинг диққатини ҳам тортган эди.

Академик В. АБДУЛЛАЕВ,
профессор Б. ВАЛИХУЖАЕВ.

Самарқанд районидаги «Ленин байрого» колхозининг паррандабоцари Шарофат Валиева.
С. БЕЗНОСОВ фотоси

Нурота районидаги Давлат наслулилк заводининг баш чўпони Суюн Абизев.

С. БЕЗНОСОВ фотоси

БАТРАКНИНГ БАХТИ

Дурнгимиз мушонрага айланниб кетди. Кимнингдир тақлифи билан достонхонлик бошланди. Пўлканинг «Ҳасан батрак» дастонини ўқий кетдик. «...Ҳасаннинг отаси бойларнинг қўлида новча бўлуб ўтган. Ундан молдуне тутуп чорак будгой экадиган ер ҳам қолмаган. Ҳўжайн ҳар йили ҳисоб қылган. Ҳасан қайки ҳам ҳам отасининг қарзидан узилмаган. Йигит эмасми, эртако кеч ўлгудай ишлайди. Кўклиам экинни қўлганидан кейин бойнинг молини боқади. «Мехнат қилиб бир топсан, мен ҳам ўз рўзгоримни тузсан», деб ширин хәёл суради.

Бойнинг бўлса Бойиз, лақаби Ойқиз деган қизи бор. Ҳасан қайки уни кўз тагига босиб юради. Бир куни Ойқиз отасининг молини кўргани кўриқа келади. Шундан Ҳасан қайки унга кўз сўзи деди:

Уч йил бўлди мунтазирман ўзинингга, Жоним фидо ярқираган ўзинингга, Ичимдаги дардим ёшиг, Ойқизжон, Ростин айтсан, ишқизозман ўзинингга...

Даврда енгил кулги кўтарилди.

— Ҳасан ота ҳозир ҳам шу гапларни эслармикан-а? — деди қимдир.

— Нега эсламасин! — деди ёнимда ўтирган йигит. — Ўтган ёз бизнинг колхозда катта йигин бўлди. Ҳасан ота қандай килиб колхоз тузганларни гапирди. Ӯшанда шу гапларни ҳам айтуб одамларни роса кутирган эди...

Мен таажужубандим! — Наҳотки Ҳасан батрак тирик бўлса! Демак у адабий қаҳрамонига эмас, бор одам эканди...

«Москва» колхози партия ташкилотининг секретари Маматкул Маматкаримов жавоб берди:

— Ҳасан ота бор одам!

Мендан достон қаҳрамонини топиб иккигоз гаплашиб ишиёки туғиди. Ҳасан қайки тақдирининг Пўлкан шоир достонининг айтимлай қолган саҳифаларини билишин истардим.

Этталаб Ҳасан отанинг қараф кетдик. Хатирчининг эски ўринига Кўргон деб айтдилар. Бу жой ҳозирга район марказидан бир оз шимолроқда. Ҳасан отанинг уйи ҳам ана шу эски Кўргон тарафда экан. Аммо бу ерларда «эски» сўзини халқ ўрганиб колгани учунгина айттилди. Аслида эсқилиндан нишона қолмаган: ҳовлилар янги, ўйлар янги, одатлар ва одамлар янги.

Катта кўк дарвоза олдида тұхтедик. Тавақалари лант очиқ дарвоздадан ҳовли сахни кўрнишиб турибди. Ҳовлида ранг-баранг гуллар очилган. Гулзор ичида беллини шоҳи ийин билан бўғлаб олган оқ яктили бир мўйисифид юрибди.

— Ҳудди ўзларида... — деди у табассум билан.

Ҳасан ота бизга қўлидаги лейкани ерга кўйиб, пешвозд чиқди.

— Ассалому алайкум, отахон...

— Ваалайкум ассалом, келинглар...

Ховлидаги шоҳсупага жой қилинди. Суҳбат давомида маҳсадимни айтдим, шоир Пўлкан достонидаги воқеалар тафсилотини сўрадим.

— Менинг бошимдан кечган гапларнинг ҳаммасини Пўлкан шоир достонда айтбўйган,— деди ота бир оз ўй сурғач.— Ӯшанда мен билан Ойқиз воқеасини эшитган Пўлкан ота ҳам сизларга ўхшаб мени излаб келгаг эди. Мен унга бўлган воқеани бошдан-ёқ айтб берганиман. Бир пайт қарасан ҳалқ ичида достон бўлиб кетибман. Каерда тўртта одам йигилса, менинг таърифлаган экан...

Суҳбатимиз кўр олди. Маълумки, достон Ҳасан батракнинг Ойқизга ўйланниб, «батраклар артелига катта бўлиши билан тугдиган. Ҳўш, унинг кейнинг ҳаётини қандай кечди?

— Ҳаётимининг энг қизиги тўй ўтиандан кейин бошланди,— деди ота,— камбағаларни эзган бойлардан ўч олиша киришдик. Қобим фирка, Суръат комсололар билан бирлашиб, аввал эти пуштимизни кулдай ишлатиб келган Ава兹бонинг кавшини тўргиладик. Кейин Жаналибонинг жазосини бердик. Бунакалар кўз эди, битасини ҳам колдирмадик. Сўғин батраклар кўмитаси тузилди, унга аъзо бўлдим. Кўшичи союзи тузилди, бошчиллик килдим. Кейин мени союзга ранс килиб қўйишди. Йўлдоши ота Ойнобоев келдилар. Колхоз тузини ўйларини айтдилар. Колхоз тузинга киришиб кетдик.

— Дастлаб қайси хўжалин тузилгани эсингиздами?

— Бўйласа-чи, ҳаммаси эсимда... Аввал «Лочин» колхозини туздик, кейин «Кайтмас», «Шўро», «Ўзизл қўшин», хуллас кирк иккита колхоз тузганимиз... Аммо шуниси борки, у пайтдаги хўжаликлар жуда кичкина, камқувват бўларди. «Лочин» колхозининг ўй бир жуфт ҳўзиши, саккизта от-араваси бор эди, ўтказ уч ишини аъзо эди. Бу билан дунё олиб бўлармиди?

Ҳасан ота берилшиб сўзларди. Ӯшандан бўён юз берган маданий юксалишларни сарҳисоб киласар, фаровон турмуш ҳакида, инсоннинг кадр-қиммати ошганлиги ҳақида сўзлар эди.

Бир вактлар «мен ҳам мол орттириб ўз рўзгоримни тузсан, деб орзу қылган Ҳасан ота мана энди ўзининг тоту оиласи, ўғил-қизлари билан баҳтиёр. Үғли киномеханик, қизи — газета редакциясига ишлайди. Ҳасан отанинг давнинглама ҳовлиси, гулларга безанган, мевалари фарқ пишиб ўтган боғ-роғи бор. Ўй ҳамиша чароғон, дастурхони тўкин-сочин. Ота кечимиш-кечирмизларини сўзларин, бу баҳтиёрлик, бу шаш-шавкат учун совет замонамизга қайта-қайта ташаккур айтади.

С. СИРОЖИДДИНОВ

САНЪАТКОР

ДОИМО

ЙУЛДА

Эрталабки поезддан тушгач, дўстимнинг ўнга куруқ бормаслик учун Самарқанд бозорига йўл олдим. Шу пайт узум бозорининг нариги бурчагида — Бибихоним масниди олдидা похол қалпоқ кийган рассомни ишустиди кўрдим. Мен Самарқандга шу юши — Муборак Йўлдошев билан учрашгани келётган эдим.

Асли деҳон оиласидан чиқсан бу йигит 1952 йили Тошкент Театр-рассомлик институтини афзо баҳо билан тутади. 1967 йилти Бутунитифон театр ва кино рассомлари кўргазмасликни якунларига бағишлинган мұхоммада унинг асарлари алоҳиди таъкидлаб тутиди. Вирсаладзе, Левинтель каби машҳур рассомларининг ишлари билан бир каторга кўйилди.

Рассом М. Йўлдошев театрга онд асарларида спектакль мазмунини очиши учун барча бадий воситалардан, айнича көлорит, улугворлик, ёрқинлик каби омиллардан яхши фойдаланади, бой фантазиясини сафарбар этади.

Самарқанд опера ва балет театрида бош рассом бўлуб ишлабки йилларida М. Йўлдошевга фракат декорация ҳамда либослар эскизининги эмас, саҳна техникиси чизмаларини ҳам яратишга тўғри келди, рассомлар цехининг бошлиги вазифасини адо этган пайтларда эса, саҳна жизоҳлаш ишларини ўз кўли билан бажарди. У пайтларда малакали ёрдамчилар йўқ эди. Ҳозир ўзи меҳр ва қунт билан тарбиялаган ёшлардан моҳир шогирдлар этишиди.

Рассом Тошкент ҳамда Самарқанд опера ва балет театларидаги иш олиб борган шу йиллар давомида ўнта опера ва балет спектакларини бузади.

Хали рассомлик факультетининг театр декорацияси бўлимидаги И. Вальденберг, В. Рифтин каби устозлар тажрибасини ўзлаштиради, Йўлдошев деворий павхалар чизиш —

фреска санъатини эгаллашни орзу қиласди. Уни ўзбек халқ достонлари ва эртакларидағи қаҳрамонликлар доимо ҳаяжонлантириб келган. Уларда рассом аввало тарихий воқеаларининг қаҳрамонномасини, неча асрлардан бўён Самарқанд мәҳмонарларининг дикъатини ўзига қаратиб келаётган, кишини ҳайратта соғувчи ёѓоргиларни бунёд этган бинокорларининг жасоратини кўради, уни чукур ҳис қиласди.

Мен рассом билан учрашганимда у улугвор Бибихоним мадрасасининг этодини чизаркан, айни бир пайдига театрнинг навбатдаги топширигини адо этиши билан банд эди. Унинг устахонасида эскизлардан намуналар, театрнинг янги спектакли — «Бибихоним» балети учун декорациялар тайёр турбиди.

Мана кўз олдингизда душманга найза билан ҳамла қилаётган аскарлар... бошقا бир полотнода эса қилинбоzlар тўпининг жангга кирниши, кийимлари худди қўйиб қўйгандай

танларига ёлишиб турган, камон билан қуролланган Темурнинг шахсий овчилари, гўзлапнида мисливиз Бибихоним ва бошча персонажларнинг образлари намоён бўлди. Рассомнинг балет спектаклини образли ҳис қилишга бундай ёндашуви постановкаига кatta ёрдам беради, унинг фантазиясини қанотлантириди ва образларни яратишида артистларнинг ижодий изланишларини фаоллашибди.

Муборак Йўлдошев тинмай изланишда. Уни Урта Осмоннинг қадимий монументаль санъати илҳомлантиримокда. У Москвада монументаль рассомлик санъатини ўрганишчи. Чунки унинг тиниб-тиничимас санъаткоро на қаби ҳеч қаҷон театр доираси билан чекланниб қўлмайди, доимо олга, маҳоратнинг янги чўйқилиари сарни интилади.

Рафаэль ТАҚТАШ,
санъатшунослик фанлари кандидати

Рассом Муборак Йўлдошев.

Машҳур рус рассоми Алексей Владимирович Исуповнинг (1881—1958) ҳабти ва икоди Узбекистон, айнича Самарқанд билан чамбарчас бoggлган эди. Унинг юртимиз манзараларини тасвирловчи асарлари жаҳондаги кўпгина томошабинларга мансур. Сиз бу ерда унинг Самарқанд туркумидаги асарларидан бири билан танишасиз.

**ТОШКЕНТ,
1970 ЙИЛ,
15—25
СЕНТЯБРЬ—
ОСИЁ ВА
АФРИКА
МАМЛА-
КАТЛАРИ
ИККИНЧИ
КИНО-
ФЕСТИВАЛИ**

0

ТА ВА ЎГИЛ. Икки хил тақдир. Уларнинг санъатга кириб келган йўли ҳам икки хил. Лекин улар ҳаётида бир муштараклик бор — иккаласининг ҳаёти ҳам ўзбек киноси билан чамбарчас боғлиқ.

Эргаш Ҳамроев 1925 йили — ўзбек киносанъати тетапоя бўла бошлаган пайтларда киностудия даргоҳига кириб келди. Бу даргоҳга ўша пайтларда келган ёшлар ичиде Эргаш кинематографига зўр ихлос билан яхрили турарди. Шу ихлос ва тўғма талант уни Ленинград кинотехникумидаги Л. Траубергинг актёrlик усахонасига бошлаб борди. Бу машҳур совет кинорежиссёри ўз шоғирдларини ҳаракат ва юз ифодалари орқалинига қаҳрамоннинг руҳий ҳолатини берга олишга ўргатар эди. Чунки 20-йилларда ҳали кино овозсиз эди.

Биринчи бор Эргаш Ҳамроев ўз талантини Наби Фаниевнинг «Оксалиши» фильмида намойиш килди — батрак Йўлдош ролини муввафқият билан ижро этди. Бу фильм Эргаш Ҳамроев ва На-

га асос солди. У моҳир актёр сифатида фильмнинг муваффақиятини фақатгина ижрочининг маҳорати таъминлайди олмаслигини, бу нарса сценарий ва ундан образнинг қай даражада ёритилишига ҳам болгли эканлигини яхши ҳис кивлар эди. Узи ҳам сценарийда кучини синеб кўра бошлади. Унинг дастлабки сценарийларидан бирини Наби Фаниев экранга чиқарди. Бу — «Йигит» фильми эди. Эргаш Ҳамроевнинг ўзи унда бош ролни ижро этди. Фильм сценарийси мурakkab ижтиёий-сийсий фикрни илгар суради, уни ҳаяжонли, ҳаётй воқеалар ва оригинал образлар орқали акс этиради. Сценарийнинг бадий ёрқин, тадрижик ривожланниб борувию сюжети Ҳамроевнинг актёrlик истеъоди, унинг даврони чукур ҳис кила билини билан чамбарчас боғланган. Наби Фаниев ва Эргаш Ҳамроевнинг бу фильмни ўзбек киноси тарихида чукур из колдиди, унинг реалистик асосини мустаҳкамлайди.

Санъатни жон-дилидан севганд актёр ва сценарист Эргаш Ҳамроев ўғли Алини ҳам санъатга муҳаббат руҳида тарбиялади. Уни атрофдаги во-

Артист ва сценарист
Эргаш Ҳамроев.

ОТА ВА ЎҒИЛ

Би Фаниевнинг ҳам ижодий, ҳам шахсий дўстлиги асос солди.

Наби Фаниев Эргаш Ҳамроевнинг актёrlиги маҳоратини юқори баҳолади ва унга ўзининг «Рамазон» фильмида бош ролни ижро этишини тақлир қилди. Фаниевнинг ўзи ёзган сценарийда бош қаҳрамон Темур образи мурakkab ва жуда қизиқарли эди. Шунинг учун ҳам актёр олдида кўп қийинчиликлар турарди — актёр бойлар ва муллаларга ихолос кўйиган колоқ камбаган дехонинг колхозида дарасигасигача кўтарилишини, шу жаҳарёнда унинг руҳини ҳолатини барча мурakkabliklari билан берга билиш лозим эди. Бу ролни ижро этишида Эргаш Ҳамроев актёrlик маҳоратининг серкира жилвалири намоён буди.

Эргаш Ҳамроев ўз актёrlик санъати билан ўзбек киносининг реалистик актёrlar мактаби-

кеаларни образли ва санъаткорона завқ билан идрок этишига ўргатди. Ўлгина фронтдан ёзган хатларида жонговар воқеалардан ҳикоя қилас, йўл-кўриқлар кўрсатар, шу билан бирга ўзи чизган расмларни ҳам юбориб турар эди. Бу расмлар болага отанин қалбдан чиқкан меҳрини олиб келар эди. Ажаб эмаски, Алида санъатга бўлган ихлос ва иштиёқни ҳам шу расмлар уйғотган бўлса... Ота фронтда қаҳрамонларни ҳалон бўлди. Орадан кўп йиллар ўтди. Бола Бутунитифоқ Давлат кино институтига ўқишига кирди. Машҳур кино устаси Г. Рошаль раҳбарлигида режиссер бўйли етишиди...

Али Ҳамроев 60-йилларда ўзбек киносига кириб келган ёшлардан. Тенгдошлари каби у ҳам тез орада дастлабки фильмларини экранга чиқарди. Шулардан бири — «Ёр-ёр». Бироq дастлабки фильмларида Али Ҳамроевнинг кинорежиссёри сифатида ўзига хос томонлари кўримлайди. Унинг режиссёrlик қобилияти биринчи бор «Лайлак кеди», ёз бўйдик фильмнинг намоён бўлди. Фильм мазмунан зиддияти, мурakkab эди. Шунинг учун ҳам у кўп тортишув ва баҳспларга сабаб бўлди. Фильмга асос қилиб олинган материалининг қай даражада ҳаётйлиги ҳакида, қаҳрамонлар тақдирни ва уларнинг характерлари ҳакида тортишувлар кетди. Лекин ҳамма фильм бадий шакл ва кинематографик жиҳатдан ёрқин эканлигини бир оғиздан таъвидлади. Одатда режиссёrlик маҳорати ҳакида гап очилганди, аввало фильм образларнинг қай даражада ёритилганинига, уларнинг характери ва руҳий кечинималарининг тўла очиб берилishiiga қараб баҳоланди. Бу фильмда актёrlar ижро этган роллар ўзининг юракка етиб борувию нозиклиги, хаяжонлиги билан кишини мафтун қилди. Али Ҳамроев шундай саҳнлар яратганни, унда режиссёrdан аниқ кўрсатма олган актёр ўзини эркин ҳис килиб, бор имкониятларини образда кенг намоён қила олган.

Али Ҳамроевнинг бу фильмдаги режиссёrlик

«Йигит» кинофильмидан кадр. Пўлат ролида Э. Ҳамроев, Раъно — М. Мухаммедова.

изланишлари унинг кейинги «Дилором» ва «Кизилкүм» фильmlаридаги күринмайди. Лекин буларда унинг фильм постановасидаги ташкилий фанниятни каби режиссёрликнинг жуда муҳим белгилари яқол қўзга ташланниб туради.

Ҳозир Али Ҳамроевни кино жанрларининг қайси бир ўзига кўпроқ тортаётганини ҳақида бирор нарса деб бўлмайди. У комедия ҳам, драма ҳам, саргузашт фильм ҳам, опера-фильм ҳам яратди. Лекин бир нарса аник: agar сенарийдаги жиддий фикр, образларнинг бадий ёркинлиги ўзига тортса, Али Ҳамроев ўзида бор имкониятни ишга сола билади. Унинг О. Ағишев сценарийси асосида яратган сўнгги фильми — «Интернационалчилар» бу фикрга далил бўла олади. Фильм дохий Лениннинг 100 йиллик юбилейига бағишланган. Кўтарилиган масалалар ва уларнинг маҳорати билан талқин этилиши жиҳатидан бу фильм улуғ тўйга муносиб тухфа. Унда Ўзбекистонда инклилоб ғоялари учун олиб борилиган мурракаб ва оғир кураш ҳақида гап бореди. Фильм гарчи бошидан-оёқ публицистик диалоглар асоси-

Режиссёр
Али Ҳамроев.

га қурилган бўлса-да, томошабиннинг дикқати бўлинмайди, зерикмайди. Чунки унда ҳакиқий, оригинал ҳарактерлар яратилган. Бу фильм шубҳасиз, ўзбек киносида катта воқеа бўлади, деган умиддамиз.

Эргаш Ҳамроевнинг «Йигит» фильмни ўзбек тарихий-революцион фильмларининг дастлабкимиридан эди. Али Ҳамроевнинг «Интернационалчилар»и эса, шу мавзудаги фильмларнинг энг яхши сифатларини ўзида мужассамлаштирган кино асари. Али Ҳамроев ўзбек киносида оталар йўлининг, оталар анибасининг муносиб давомчиларидан биридан.

Ханжара АБУЛҚОСИМОВА,
санъатшунослик фанлари кандидати

«Интернационалчилар» фильmdан кадр. Низомиддин Ҳўжаев ролida С. Чўчморов, Қабозев ролida А. Жигарханян.

ХАЁТ

ИШҚИ

ЯКИНДА Пойариқа тўйга борган эдик. Ҳаваскорлар кўй-кўшик билан улфатчиликни қызитиб турган пайтда бўйдор йигит бир кишини опичиб кирди. Созандалар ўтириган чорполга авайлаб ўтиказди. Даврадагилар нозик меҳмонни кутиб олгандай куюқ сўрашиб, олдига дастурхон ёзиши. Унинг иккى кўй, иккى оёғи йўқ эди. Бу одамнинг ўзини бардам тутиши, ҳазил-мутоййаба қипиши, хушчакчалиги бизни ҳайратга солди. У билан танишдик. Кейинчалик Махматкул ака бошидан кечиргандарни сўзлаб берди.

... Махматкул мактабда яхши ўқиркан. У билан Муҳаррам исими қиз ёнига-ён ўтишар, улар ҳамиши бир-бирларига ёрдамлашишар экан. Мактабни тамомлагач икковиши пари колхозда ишлай бошлидилар. Аммо Махматкул ўн оғли ёшига етганда бошига оғир кулфат тушади. Отасидан, иккى йилдан сўнг онасидан ажралди. Олти бола етим қолади. Худди ўша ийли уруш бошлиди. Акаси Ҳазратпур тенгизларни катори фронтига кетди. Кўп ўтмай акасининг ҳалок бўлганни ҳақида қора хат келди.

1942 йилнинг миёнида Махматкулнинг армияга жўнаш навбати келади. Севган ёрини, ёш укаларини тақдирга ташлаш кетиши ниҳоят оғир эди, албатта. Лекин ҳамишилоқлаш, қариндошлар Ватан ҳимояси учун отланган йигитнинг укаларига ҳам ота, ҳам она бўладилар, етимилкларини билдирилдилар.

Махматкуллар тушган поезд Москвага етганда тақдир тұтхайди. Бомба ва снарядларини портлаши шитилиб туради...

Махматкул резервдаги жангчилар қатори машҳ муддатни ўтагач, миномёт ротасига юборилади. Ёш жангни ўша йилнинг сентябрь ойида Ржев районидан биринчи марта жангга киради.

Москва остоаналари душмандан тозаланганча, Махматкул курорлодаги дўстлари билан Ленинград ўсбагаларидан манфур ёвни улоқтириб ташлаш учун отланадилар.

— Эртага ҳуқумга ўтамиш, — дейди полк командири. — Аммо рӯпарамиздан душманнинг кучи қандай, аниқ билмаймиз, «тиль» келиш зарур...

Махматкул Қурбонов бир гурух жасур жангига бос бўлиб разведкага жўнайди. Ҳарактон соvuқда, қалин қорда эмаслак юрши нақадар оғир. Улар душман позициясига яқин бориб соvuқда деспинсиз турган немис соқинис устига ташланадилар. Озига латта тикиб олиб келаётгандаридаги фашистлар сезиб қолади. Отишма бошлигади. Жангчиларимиз мardonован жанг қилиб, орқага чекинадилар. Охир беш киши тирик қолади. Улар қаршилик кўрсатади. Махматкул Қурбонов чекинётган ўткоzlарини ҳимоя килиб, душманнинг йўлни тўсади. Худди шу пайтда Махматкуни бир умр ногирон килиб қўйган ҳодиса рўй беради. У бир неча жойдандан арапланади.

У ҳушига келгандага қор тагида ётганини кўради. Қимирламоқчи бўлади, Қимирлай олмайди. Турмоқчи бўлади, тура ол-

майди. Оёқ-қўллари совуқда қотиб қолган. Аммо қимирламай ётши қандай фалокатга олиб келишини у яхши билади. Ярлари қақшаб оғришига қарамай қимирлаб туришга уринади.

Махматкул шу зайдла иккى кечая иккى кундуз ўлим билан олишади. Бир неча марта ҳушидан кетади. Аммо яшаш иштиёқи, жангчанинг темир иродасигина ўлимнинг ҳаёт устидан ғолиб келишига йўл қўйлади. Ниҳоят, учнини сафодларни уни излаб топишади. Махматкул дала госпиталига келтирилади. Врачлар қўлларидан келганд барча чорапарни кўрадилар. Аммо оёқ-қўлларини кесмаслике ҷара қолмаган, акс ҳолда у ҳалол бўлар эди.

Махматкул госпиталдаги ҳушига келади: оёқиз, қўлсиз... «Бу ахволда кимга ҳам керагим бор!.. Уш жоқда соvuқда қотиб ўлганинг бундан мини марта афзал эмасмиди!», деб алам билан тўлганади у.

Уни Москва госпиталига жўнатадилар. У ерда иккичи марта операция қилидилар. Уй оч даволангач, Махматкул Тошкент госпиталдаги келади. Яна шифтга тикилганча кунларни изтироб чекиб ўтказа бошлиди. «Қишлоқга бутунлай қайтиб бормайман», дейди у ўзига-ўзи. Лекин жўнашда йиглаб қолган укаларини, севгилисини кўрсиз орзуси унинг тушкун хабарларидан устун чиқади. Ҳемшира қиз қўйнадига Муҳаррамга, ҳамишилоқларига хат ёзди.

Ургут район партия ва совет ташкилотлари раҳбарлари, қариндошлари бу воқеада хабар топишгач, уни қишлоғига олиб келдилар. Ушандай 1943 йилнинг охирилари эди.

Ешикда берган кўнгил, иш-муҳаббатда содик олижаноб қизматларининг ўша йиллардаги бардоши, жасорати, вафодорликни ҳар қандай қаҳрамонликка тенгиди. Муҳаррам Ваҳобова Махматкуни чидам билди. У билан турмуш қурди.

Мана, бугун Махматкул ака ва Муҳаррам опанинг етти фарзанди бор. Собиқ жангчиги тўнин ўғли Колмурод — шоғёр. У ҳамиши отаси билан бирга. Қизи Муҳадӣ турмушга чиқади, колхода ишлайди. Гулом, Жамолиддин, Малика ва Салимжонлар мактабда ўқимоқдалар.

Партия ва ҳукуматимиз бу чин инсоннинг жанговар хизматларини муносаби тақдирлади. Унинг кўярганинги Қизил Йолдуз ордени, «Жасурлиги учун» медали, Совет қиомиятининг 50 йиллиги муносабатидан чиқарилган юбилей медали безаб турбиди. Унга ҳукуматимиз республика миқёсидаги шахсий пенсия тайин қилди, «Москвич» енгил автомашинаси ҳајд этди.

Собиқ жангчиги вакти-вакти билан мактаб ўқувчилари, колхоз ёшлари йигинларидаги, ҳарбий комиссарликнинг йигилингаш пунктида бўлиб, оловли йиллар хотираларини сўзлаб беради. Махматкул ака кирин етти ёшда. У йигитлардай бардам шуҳтаб. Факат мегин иродали кишиларигина ҳар қандай машақатларни, тўсиқларни ентиб ўтиб, шундай мардона яшайди.

Т. РАҲМАТОВ,

Э. МУЗАФФАРОВ

Зеб-зийнат анъаналари

Ч ЗБЕК халқининг зеб-зийна: санъат жуда қадимий тарихга эга. Ота-боболаримиз нақошлик, ўймакорлик, тоштарошлик, заргарлик, зардўзлик, кулолчилик, намет босиш, гиламдўзлик, тўкувчилик ҳунарлари катта маҳорат кўрсатгандар. Минг-минглаб кўли гул косиблар ўзларидан кичик, қоронги, зах устахоналаридан оламини ҳайратда қолдирган нафис буюмлар яратгандар. Булар инсон меҳнати ва даҳсонаринг абдий учмас жилвалириди.

Халқ амалий санъатнинг нозик турларидан бирни заргарликидир. Нозик зеб-зийнат буюмлари олтин ва кумушдан тайёлрланиб, унга қимматбахо ёкту, зумрад, лазль ва маравирданда кўз қўйилди, сайдан берилади.

Қадимдан Самарқанд заргарлари яслаган қимматбахо камлар, ҳар хил узуклар, тилялоши, баргак, эрик, тумор, зулфак, мургак, пупак, билакузылар, чиройли ҳайкалчалар кенг тарқалган, Шарқ шатто Гарб бозорларидан ҳам қадрланган. 1898 йилги маълумотга караганда Самарқанде эллиқдан ортиқ заргарлик устахоналари бўлган. Бу устахоналарда эгаржабдик, мильтик, килич, камар каби анжомларга ҳам зар берилган, қимматбахо тошлар билан безатилган.

Нафис безакларни самарқандилик заргарлар қолипга қўйиб ясалгандар. Улар бирор буюмга мўлжаллаб тортилган тилла, кумушни чўмичисимон шишига солиб, кўрага қўйиландар, сўнг керакли иссиқлик ҳосил бўлганга қадар дам берганлар. Металл эригач қолига қўйиландар ва буюм шаклига келгунча, кичкина тўқмоқча билан созлагандар. Танёр бўлган маҳсулотга нақш солиш ва гул босишиндан олдин силинклилаб жило берганлар.

Самарқандлик нафис симкори заргар Болта, Вали, Абдулла, Жўра Пўлатов, Асрор Азизовлар ўз ҳунарларидан тенги ўйқ санъаткорлар эди. Ўзбекистоннинг барча шаҳарларидаги каби Самарқандда ҳам қолиплар услубидаги зийнат буюмлари кўплади ишлаб чиқарилган. Одатда, бирон зийнат буюмга

мўлжаллаб тайёлранган пластинкани заргарлар металл қўлига жойлаштириб, пўлат пичоңча ва болғача билан нақш ўйланлар. Бундан ташқари, қолип ёдамидан нақш туширгандар ва беъзан унга қадаладиган асл тошлар учун «яуячалар ҳам ўйланлар. Олтин, кумуш сингари нодир металлардан тўрга ўхшатиб ишланган заргарлик буюмлари «симкори» деб юритилган. Симкори буюмлари ингичка, йўғонлиги ҳар хил бўлган маҳсус кумуш сим топларидан ишланган. Симкори зийнат буюмлари, кўпинча, майда кумуш мунҷоқлар билан безатилар эди. Бу эса бе-законинг қадрими янада оширган.

Хозигри вактда республикализминг Самарқанд, Тошкент, Бухоро каби шаҳарларидан заргарлик зеб-зийнатлари ишлаб чиқарувчи маҳсус корхоналар бор. Улар замонавий дидга мос билакузык, тўғногич, зирақ, тилялош, узук сингари турли нафис зеб-зийнатлар тайёлралашмоқда. Бу соҳада Абдуманон Махмудов бошлиқ

Самарқанддаги бадний заргарлик буюмлари тайёлрайдиган цех колективининг ишлари диққатга сазовордир. Цехининг Нарзи Дўстов, Абдулла Ноисоров, Умар Исмоилов, Анвар Ҳасанов, Феруза Исмоилова каби моҳир усталарининг ишлари таҳсинга сазовордир.

Корхонанинг келажаги порлок. Ҳозир янги бино курилиб фойдаланишига топширилиш арафасида. Ҳалқ бадний зеб-зийнат санъатининг энг қадимли турларидан яна бири мисгарликцидир. Самарқандлик Собиржон Исмоилов, Жўрабой Омонбоев, Иброҳим Шарифбоев, Ҳамроқул Йўлдошев каби мисгарлар кизил, сарик миссад жимжимадор баршак, фотба, тобра, кумғон, обдаста, чойдиш, чилим, сиёҳдан ясаганларки, улар ясаган бундай ўй-рўзгор асбоблари революцияча Москва, Петербург, Новгород, Туркистон ўқасида ташкил этилган кўргазмаларда наомийш қилиниб ва кумуш ҳамда бронза медали билан тақдирланган.

Заргар Абдуманон Махмудов. Самарқанддан олган эсдалик буюмларининг кўпли шу устанинг кўлидан ўтган.

А. КУЗЬМЕНКО фотоси.

ХОЛИС

Кифоя

Хуршидга ҳожатим ўйқ, жонон юзинг кифоя,
Қош остида порлага! қўш юлдузинг кифоя,

Писанд эмас саёҳат, бўстону боғи роҳат,
Сайри томоша учун кўрсан ўзинг кифоя.

Тасодифан ўйнингга камина бўлса меҳмон,
Минг юқизу биззарларидан «сизу бизнинг кифоя».

Тийра-нигоҳларингдан етган жараҳатларга,
Дори, табиб на ҳожат, ширин сўзинг кифоя.

Қадам раёнида қылсанг Холиснинг күлбасига,
Тошга ёзган муҳрдек қолса изинг кифоя.

Эркин УСМОНОВ

ҚОФОЗ ҚУШЧА

Ҳаво булат. Қизғиши, сарик япроқлар шамолга эргашиб у ёқдан-бу ёққа тўзиди.

Бола кўлидидаги қофоз қушчининг қанотларини бармоқ учлари билан авайлаб тикислади. Кейин осмонга отди. Қушча ҳавога тик кўтарилидио сал пастланниб яна учуб кетди. Кейин ариқ яқинига шўнгиди.

Бола уни яна учирди. Яна... яна... Қушучаган сари бола кувонар, ҳадеб қўйирилди, иргишлаб кетидан итогурар эди.

Қушча ҳавога кўтарилиди. Кўтарилидио қайтиб ерга тушмади. Қучнинг нариги томонидаги ўй олдида қомат қўйиб ўсган ўрик шоҳларига илниб қолди.

Бола бирпас кутди. Қушча тушмади.

Кейин бетоқат бўлиб ўрикка тирмашди. Қичқолмади.

Қўлига тош олиб ота бошлади. Тошлардан бирни, томга тарақлаб тушди. Бола қочишга ҳам улгурмади, ўнинг эшиги зарб билан очилди, йўғон бир киши отиб чиқди.

— Ҳа-а, нима гап! — деб ўдағайлади болага.

Боланинг оқ-сариқдан юзи қизариб кетди.

— Ану... қушчам илиниб қолди!

— Шиферни синдирасан-ку, тирмизак! У боланинг оғзини ёлқасидан тутиб, қаттиқ силлади. Бола дағ-дағ титраб ўнглаб юборди. Қиши бўйси тўнгиллап-тўнгиллап ўйига кириб кетди...

ҲИКОЯ

УСТОДНИНГ НОМАЪЛУМ КОМЕДИЯСИ

Классикларимиз анъаналарини давом этириб, зуллисонайн адаб сифатидар, ҳам ўзбек, ҳам тохик тилларida асарлар яратган Садриддин Айнининг кўп киррални икоди битмас-туғанмас хазина.. Устод архивини варацлагандага топилётган газаллар, иммий-таниди мақолалар, ҳикоя, очерк, мактуб ва саҳна асарлари бу хазинанинг шу вактгача пинҳон қолип келган дурданаларидир.

Адабиётшунос Камол Айн илтифоти билан кўлинига кирган 4 пардали «Лизахон» сатирик комедияси Садриддин Айнининг шу вактгача ёзган цилининг асарларидан биридир. Тоҳникистот ССР Фанлар академияси қошидаги Айнин музейи фондида сақланётган бу кўлэзма устод томонидан ўзбек тилида ёзилган бўлиб, араб баувида 75 бетни ташкил этади.

«Лизахон»да Айнин ўз инкодига хос реалистин маҳоратни, тафсилот услубини тўлиқ сақлақ қолган. Пъесанинг ғоявий йўналиши, ўтирик сатирик пафоси ўттизинчи йилларнинг охирида ёзилган «Судхўринг ўлумни» повестининг ўзбекча вариантига ҳамоҳанг.

Повестда ҳам, «Лизахон» комедиясида ҳам адибнинг аччиқ сатири раси Октябрь революцияси арафасидаги феодал ҳайтнинг ярамас томонларини, бадавлат хонадонлардаги пасткашлик, хасислик ва ахлоқий бузулини фош қилишига қаратилган. Повестдаги Кори Ишкимба, Мадамин-гов сингари, комедиядаги Мирзо домулло, Абдунасимбий, Ҳони афанди, Мұхсинча, Салимбек Азизуллин ҳам ҳужмрон табақаларнинг типик вакилларидир. Уларнинг мағнурасида, юриш-туршида, ҳулиқ-характеридан кўп ўхаш томонлар бор. Кори Ишкимба ва Мадамин-гов — судхўрлар. Улар турли йўллар билан ҳалқни талайдилар, ўз қабиҳ ниятларини амалга оширадилар. Мирзо домулло, Ҳони афанди, Мұхсинча, Абдунасимбий ва Салимбеклар эса «Падарниш» пъесасини саҳналаштириш тарафидуда тўпланишар экан, бу ишини ўз манфаатларига бўйсундирисиши ўйлайдилар. Автор уларнинг шу йўлдаги жиҳарни қиммишларидан ҳаттиқ қулади.

Текин зиёфат устидан чиқиб қолган Мирзо домулло ўлгудай ебичиб, масти бўлар, бир пиёва май учун диндан ҳам, вижондан ҳам воз нечади. Мана, шу эпизод:

«Мирза домулло. (Ўзини тутолмай, у ён-бу ёнга оғиб.)

Союқи, келтир шароби нобни.

Алдаркўса. Жоним билан!

Мирза домулло. Шод кил бир жон ила аҳбони.

Алдаркўса. Жоним билан!

Мирза домулло. Тез бориб, келтир маю шодон эт

мен хастани.

Шод ўлбут шодон этай аҳсабни!

Алдаркўса. Жоним билан! (Тўртқулоқ сопол ҳумчани кўтариб келиб, давранинг ўртасига қўяди ва Мирза домуллога ҳумни кўрсатиб.)

Мирза берай, жомангни, дасторингни бер.

Мирза домулло. Жоним билан! (Чопонини ечиб, салласини бошидан юлиб Алдаркўса томонга отади.)

Алдаркўса. Ҳарнадур жайбингдаги борингни бер!

Мирза домулло. Жоним билан! (Ен чўнгтагидан тасбеҳни ҷиҳозири отади.)

Алдаркўса. Илму идрокингни бер, ақлингни бер,

хушингни бер.

Бўлса номусингни орингни бер!

Мирза домулло. Жоним билан! Берардиму лекин афусуски буларнинг њеч бири менда йўқ-да..»

Ҳужмрон доира вакилларидан яна бири Азизуллин — инадидарнинг мағнураси. У маҳалли буржуазия манфаатини Ҷайлайди, мактаб-маориф ривокни учун «жон кўндиради». Мұхсинча «Падарниш» томосинчадан фойдаланиб, ўзининг бузуқ ахлоқига эри бериади. Лизахонга «ошиқ» бўлиб, уни ўйни тақлиф қилиди. Лекин хизматкорининг тадбиркорлиги туфайли шармандаси чиқиб, фош қилинди.

Мұхсин шундаки, Садриддин Айнин «Лизахон»да ҳам, худди «Судхўринг ўлумни»даги наби, эксплуататор синф вакилларига меҳнатнан ҳалқ орасидан чиқсан доно, тадбирли, олижаноб кишиларнинг образларини қарши қўяди. Пъесада улар Алдаркўса ва дўлобкал номи билан юритилади. Ҳамзанинг «Майсаранинг иши» комедиясидаги Мулладустга ўхашаш, булар ҳам ҳалы оғзаки ижодининг ҳақмонларига хос фазилатларига эгадирлар. Алдаркўсанинг дўлобкал билан тил биринтириб, артистка Лизахон қиёфасига кириши, Мұхсинчанинг «ошиқини» матлаби айни шуладиган пайтда юзидан икебини очиб ташлаб, уни шарманда қилиши комедиянинг ўтирик сатирик моментларидан.

Комедия тилининг ўз жанрига монанд содда, ширали, жонли бўлиши, унда ҳалқ кўшициларнинг қўлланийиши асарнинг умумий руҳига жуда мос тушсан.

Устод Садриддин Айнининг «Лизахон» асари комедиянинг энг яхши намуналаридан бўлиб, унинг ўзбек совет адабиёти ҳазинасига қўшган асарлари қаторидан муносаб ўрин эгаллаши шубҳасизdir.

Раҳим МУҲИМОВ,
филология фанлари кандидати

Самарқандлик машхур куол Умар ота Жўрақулов.

А. КУЗЬМЕНКО фотоси

СОПОЛЛАР СЎЗЛАЙДИ

Афросиёбда юз йилдан бери археологик қазувлар олиб борилади. Ана шу давр ичидаги қончак куоллар маҳалласи топилди. 1960 йили Афросиёбнинг ғарбий қисмидан топилган маҳалла айниқса дикқатга салзор. Бу ердан бир неча ҳумдон, куоллар ўйи ва устахона чиқди.

Ҳумдон билан устахона ёнма-ён экан. Устахонада қозон, кўз, қопқоқлар тайёрланган. Сомонийлар ва корахонийлар зарб этган тангалар хамда сопол буюмлар устахонанинг X—XI асрлардаги қурилганни кўрсатиб турибди. XI аср ўтарларидаги душман ҳукуми вақтида вайрон бўлган. Кейинчалик куоллар Афросиёбнинг жануби-ғарбий тарафига кўнгланар. Куоллар маҳалласини қазиш давомидга саккиси ҳумдон, хумхона ва бир неча ўй, ҳовли очилди. Куоллар кўчма ўчоқарни лойдан ясад, ҳумдонларда пиширганлар. Ҳумдон билан ўчоқлар кашлар билан безатилган.

Куоллар маҳалласининг қоқ ўртасидан шахарни марказий кўчаси кесиб ўтган. Мана, биз ўша тош кўчада кетялимиз. У худди яқиндагина қурилгандай, текис ва равон. Ҳаёл кишини узоқ ўтмишга етаклайди. Ҳар бир тош босқинчиларнинг вахшийликларини, ота-боболаринизнинг заҳматкашларини, яашаш, яратиш ўйлайдиги интилишларини, орзуларини унис ҳикоя килиади.

Сўл ёқдаги эшикдан куол ҳовлисига кирдик. Гишт терилган йўлка ҳовли саҳнадаги бинога олиб борди. Уй қандайдир фалокатни бошидан кечирган, ўтишиб ҳамма ён кула гайланган. Ўй-рўзгор буюмлари синган, шиша-идиши парчалари оёқ остида сочилиб ётибди. Кўшини хонага кирдик. Ҳамма ёқ кул, кўмир, гишт парчалари... Ўйнинг тўрида супа, супага пишик гишидан қилинган галадон ўрнитилган. Галадондан кула кўймил қолган куол ғоруғчи... Ёргўчук бўйе вир тайёрлаш учун майданда тошларни майдалашда ишлатилган.

Бошина хонада катор тизилиб турган ўнта бус-бутун ҳумга кўзимиз тушди. Ҳумлар ичидаги ҳар хил бўйёларни кўриб ҳайратда қолдик. Бу — куолларнинг бўйе бўйе сақлайдиган ҳумлар экан.

Ноҳоят, одам бўйи келадиган ертёлага тушдик. Бу — сардоба. Ўнинг деворлари, шифтлари хом фиштдан гумбаз шаклида ишланган. Ўста асрларда шаҳарлар мудоғаф деворлари билан ўралган, одамлар яшаган ховлилар эса тор бўлган. Шунинг учун ҳар бир хонадон битта ёки иккита сардоба кўриб олган. Одамлар жазира маҳалла куолларига тушиб жон сақлаганлар. Сув ва тез бузиладиган озиқ-овқат шу ерда сақланган.

Айниқса, бу ердан топилган битта лаган катта илмий аҳамиятга эга. Лаганинг ўртасида кабутар тасвирланган. Кабутар оқ фонда қизил ва кўнгиро рангда зўр маҳорат билан чизилган.

Ўрта асрларда Самарқандда сопол идишлар билан бир қаторда шишидан ясалган ўй-рўзгор буюмлари ҳам кўлланилган. Айниқса, мушк-анбар, атир, сурма сақлашга мўлжалланган ҳикоят нағис ва бежирим идишчалар, кўзачалар, таксимчалар кишини таъжижубга солади. Ҳушсифат кўзда, гилюфли билурий сиёҳдан ва шамдонларнинг нақш ўринда арабча ёзувлар билан безатилганлиги археологларни жуда қизиқтиримоқда. Ҳакиқатан ҳам куолчилар санъати эрамизнинг XI—XII асрларда Сармарқандда ўзининг энг юқори чўққисига чиққан эди.

Ш. ШОРАҲИМОВ

НОДИР МАЪЛУМОТНОМА

Ўзбекистон Фанлар институтининг Абурайхон Беруннй номидаги Шарқшунослик институти қўйлэсмалар фондида нодир бир аср сацланмонда. XVI аср қозикона хужжатлари йигилган бу кўйлэма «Мажмуна васоий» («Васиқалар тўплами») деб аталади. Инда ер савдосига, қуллар, шогирлар аҳволига доир маълумотлар ҳамда мухим юридин хуҗжатлар келтирилган. Мажмуна Самарқанд шахрига багишланган, бироқ у Ўзбекистонинги XVI асрдаги социал-интисидор манзараси ҳақида ҳам кенг тасаввур беради.

Тўпламда васиқалар киргандирларин тўрт томон чегаралари, сотилган нархи, одамларнинг наеб-кори, исмлари, миллати аниқ кўрсатилган. Васиқалардан ўша давр Самарқанд шахрининг кўчалари, маҳаллалари, ҳуллас, шахар топографияси ҳақида анча мумкаммал тасаввур олиш мумкин. Айниқса, Самарқандда наеб-хунар нечоғли ривожланганлигини кўрсатувчи мисоллар характеридир. Масалан адрасбофон — қимматбахо ипан газлама тўкувчи усталар, атторонгубол — дори-дормонлар, ула-элин сотувчи дўйнолар — читгарон — бўз ва сурға қул босувчилар, дегрезон — чўяндан қорақозон, қумғон, офтоба каби асборлар қиуҷавилар; дугтарашон — пакта ва жун йиригувчилар; жибабатон — соғуз ясовчилар; жигачиён — туя ва отларнинг эгарига жига ясовчи усталар; зардўзон — зар билан беатитиган либос тикидиган усталар; зарробон — пулларга нақш соладиган, мұхр ва сурат ўйдиган усталар, намонгарон — ёй ва намон ўй ясовчилар, муҳриканон — муҳр ясовчилар, нақодон — нуқра ва тилла пулларга безак солувчилар, нассожон — тўқимачилар, пардоғарон — тила, нумум, темир ва ётог буюнларга жило берувчи усталар, почнажурушон — тилладан бодом шаклида безак ясовчи заргарлар; санѓтарашон — тош йўнувчилар; симашон — темир ва пултадан узун нозик сим тайёловчилик; саббогон — бўйчилик; сиқаротмалон — ҳар ҳил жундан чаҳмон босиб чиқарувчи усталар, чоргулбофон — сўзана, палак, рўмол ва дўлпилларга гул со-лувилик ва ҳоқазо. Бундан ташкири қозоз ясовчилар, тери ошловчилар, пўстидандўлар, мўйнадўзлар, новой, ошпазлар, китоб муқоваливчилар, ширинплазлар изби тўқондан ортиқ турли наеб ва ҳунарлар ҳақида қизиқарли материаллар бор. Шунингдек, Самарқанд шахридан 250 га япон қўча, маҳаллага таъриф берилган. Бу — шаҳарнинг ўша вақтда жуда обод бўлганлигини кўрсатади.

«Мажмуна васоий» тарихчиларимиз, қўхна маданиятимиз мухлислари учун қимматбахо манбалардан биридид.

Баҳром ИБРОҲИМОВ.

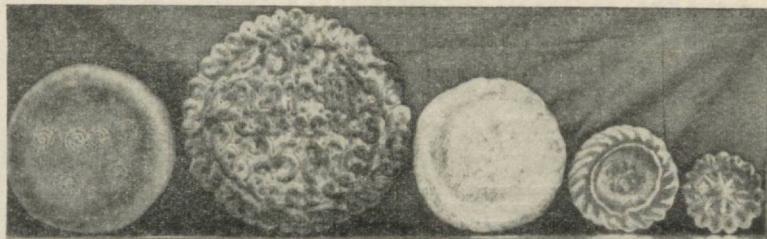
ТЕМУР ДАРВОЗАСИ ЁНИДА

Чўл шамоли ва շув томчилари жазирама Мирзачўлдан оромбахш Зарафшон водийсига ўтиш учун бу ерадаги кояларни минг йиллар давомида нуратиб, мана шундай дарвоза очган. Кўп қадими афсоналарда тилге олинидиган бу коялар ҳозир сайдёларни ўзига тортувчи жой бўйлиқ қолган.

Яккисда Темур дарвозаси ёнида гўзал оромгоҳ барпо этилди. Туристик комплексда ресторон, кафе, соввалор магазини каби обьектлар ҳам бор. Мевазор бор, узумзор-лар яшамонда.

Сангзор соҳилидаги бу оромгоҳ манзил режасини Центросоюз лойиҳа институтининг Тошкент филиали коллективи тузган эди.

Ш. ЗАЙНИДДИНОВ

НОНИ ОСИЁ

Самарқанд нонларининг номи ҳам, хилли ҳам куп. Кишиларнинг ёши ва иштиёқига қараб, улар турли-туман бўлади. Болаларга ширин кулча, кампирларга пиёсли нон, йигитларга жазали нон, сафарга чиқаётгандарга «совға» нон таъёрланади. Шўргага патир, ширчоғай эса нони тафтон қўядилар. Нони осиё (тегирмон нони) нонуштада ҳам, тушлик ёки оқшомда ҳам иштаҳа билан тановув килинади.

Юпқа нон тўй-маъракаларда ёпилади, уни нишодага ботириб ейшиади. Патир шўрга билан, нони кўлбоди қаймоқ билан, ширмон мурраба билан истемол қилинса, яна хуштав бўлади.

Самарқанд нонни тавми, кўрниши, ҳатто хиди билан ҳам диди нозик кишиларга маъқул ва манзур бўлмай қолмайди. Шунинг учун ҳам унинг шурхати оламга кетган.

Эшитимизга қараганда, дунёнинг ҳатто ҳеч бир ерида бундай нонни ёпа олмас эканлар. Ҳатто бир вақтлар Бухоро амири Самарқандан ун, суз, туз, тандир оддирб бориб, нон ёптирганда ҳам мазаси Самарқанддаги бўлмаган эмиш...

Нони осиё Галлорорпорат будгойдан ёпилади. Галлорорлаги қишлоқларнинг номлари билан аталадиган Усмат будгойи, Оломсой ва Оқтош будгойи, илгаридан машҳур. Бу будгойлар шахарнинг шарқий қисмидаги жойлашган Галасосиye гузаридаги тегирмонларда тортилди. Самарқанд нонлари ҳам асосан Галасосиye Қўлбод гузарларида ёпилади. Тандир эса шаҳар чеккасадиги Конигил деган жойда олинидиган гилмояга эчки, от жунларидан хуруш қилиб ясалади. Тандирдан кўпичча шахарнинг Даҳбеди гузаридага яшовчи усталар таъёрлашади. Сироҳ Истроилов. Абдулла кулол, Холбой кулол

каби тандирсозларнинг номини самарқандилар яхши билишади.

Нон ёпиладиган тандир фўзапо билан қиздирилади. Нони пўлотуни тандирдан узишдан бир оз оддин қамиш пўстлоги ёқидади. Ушанда нон яхши қизаради.

Нон ёпининг ҳам ўзига хос технологияси (ун элаш, ҳамир қориши, ачитиш, ёпиш, узиш ва ҳоказо) бор. Бу технологияни, таом тайёровчи мутахассислар ўрганишса ёмон бўлмасди. Садиддин Айни номидаги Самарқанд педагогика институтининг студенти Замира Раҳмонова «Самарқанд новвойларининг лексикаси» деган мавзуда илмий иш олиб бормоқда. УЎрта Осиё студентларининг Фрунзе шаҳрида ўтказилган конференциясида диплом билан таъдириланди.

Самарқанд ноннинг шурхати галлакор, тегирмончи, тандирсоз, новвойларнинг асрлар давомида тўплаган таъкибаси, ортигирган малакаси, маҳорати туфайлидир. Эргаш новвой, Сайдурод Абдуллаев, Гадой новвой, Сангин хола Миризаева, Муқамбар буви сингари пазандо новвойларни Самарқандда яхши билишади.

Новвойларимиз шурхати галлакор, тегирмончи, тандирсоз, новвойларнинг асрлар давомида тўплаган таъкибаси, ортигирган малакаси, маҳорати туфайлидир. «Самарқанд — 2500», «Самарқанддан совға», «Самарқанддан Тошкентга совға» деган ёзувли нонлар ҳар куни тандирдан узишмоқда.

Яккисда АҚШ Коммунистик партиясининг раиси Самарқандда меҳмон бўлди. Унга новвойларимиз тайёргарсан «Генри Уинстонга Самарқанддан совға» деб ёзилган кунтуродор нон тортиқ килинди. Нони осиё ноннинг шурхати узок қитъаларга ёйилмоқда.

Ҳ. ҲАМИДЗОДА

Самарқанд бозори ҳамиша тўкин-сочин.

Б. МИЗРОХИН фотоси.

ТАНСИК МЕВАЛАР

Эргаш отг Муродов Девкор ота номи билан машкүр. 73 ёшга кирган Эргаш ога ҳозир ҳам Самарқанд районидаги «Ўзбекистон» колхозининг пешакада звено бошилларидан бири. Девкор ота кўулар қатори ўзи туғилиб ўтсан юрти билан фахрланади, унинг тарихи аънана, урф-одатлари, диккатла сазовор жойлари, ноз-неъматларини қадрлайди. Самарқандинг нодир ноз-неъматлари ҳақида муҳтараам отaxon шундай дейди:

— Минг қатла шукурки, юртини мавзурлики, дастурхонимиз йилдан-йилга тўкин-сочин бўйи боряпти. Камёб шоколадлар, чаноқнин босадиган ичимликлар, тортлар таоминга айланб қолди. Булалинг ҳаммаси тўқчилик нишонаси, албатта. Аммо кўпинг нодир ноз-неъматларимиз камайиб, ўйқолиб кетаётиди. Гоҳ турби-турби ана шунга хафа бўламан.

Самарқандда меҳмон бўлсангиз пай-қагандирсиз: кўпичка дастурхон тегасида ўтирганлар ранг-баранг шоколадларнинг қофозини ҳам очишмайдио, шўр данак — дона шўракни чақиб эрман қилишади. Негаки, бўлалан конфет дарров мөддага теголди. Дона шўракни бўлса еган сари енгингиз келади.

Ўттизинчи йиллардаги меҳмондор-

чиликлар яхши эсимда. Дастурхонда дона шўракдан ташқари шинни, бодом, писта, ёнгок, майиз, ковунқоқи, тутмайло, туршак, нұхатийрон, мусалас, ширмой патир, бодроқ, зогора нон, сумалак, ҳалиса, холвайтар, аштаклар бўларди. Бу неъматларнинг кўпилиги якин йилларгача бор эди, ҳозир негадир тақчил бўлиб қолди.

Ўзимча бир нарсага ҳайрон қоламан. Ҳар йили қабул пункларига тонна-тонна нутрия топширилди. Заводда ўрикнинг данакларни ситиб олиб ташланади. Ана шу данакларни нима қилишар экан? Ташлаб юборшармикан! Ундан дона шўран тайёрлаша бўлмайдими? Қовурилган нўхат — нұхатийрон ҳам камайиб кетди. Ахвол шу бўлса: ўн-ун беш йил ўтиб, болаларимиз нұхатийрон дессанг, анграйиб қараб турдиган бўлади. Менинчя, ана шу шахримизда тансиқ ноз-неъматларни тайёрлайдиган корхона очилиши керак, тики мэхмон ҳам, мезбон ҳам ҳалқимизнинг бу кутугу ноз-неъматларидан доим баҳраманд бўлсин. Шахримизда озиқ-овқат техникими бўлсин. Ана шу техникиумда ҳалиги алтган ноз-неъматларни тайёрловчилар бўйими очилса, дуруст бўларди.

Ёзиб олувчи Н. РАҲМАТОВ.

Ўзбекистон дала-даштларидаги 70 га юцн ёввойи пи-ѓа турлари бор. Баъзилларнинг совогидан аҳоли кўн сифатида фойдаланади.

Пиёзи анзур ҳам ёввойи пиёзлар оиласига мансуб, У Тошкент, Фарғона, Самарқанд, Қашқадарё ва Сурхондарёнинг деңгиз сатҳидан 900—2800 метр баланд адир ва тог ён бағирларидаги, чириндига бой бўз тупроқни қибликларда ўсади.

Пиёзи анзур марта оидан бошлиб ердан кўнариб чиқиб, апрелнинг иккича ярми — май ойининг бошида гуллайди. Июнь-июль ойларидаги уруғлайди.

Пиёзи анзурни мишидан ва уруғлайди кўлайтириш мумкин. Ҳосили бағлари курбиг, уруғлари пишиб этишганидан кейин кавлар олинади. Ҳавоси тоза, офтоб тушмайдиган хоналарда бир қават қилиб ёйиб шамол-патиб қутиллади. Қутилган пиёз куз ва эрта баҳорда экилади. Уруғлайди кўлайтириш учун эса, уруғларни июлнинг охири ва август ойида ўнгигиб олинади, са-

ПИЁЗИ АНЗУР

раланади ва маҳсус халтачаларда сақланади. Кузда ва эрта баҳорда бир сантиметр чуқурлиқда экилади. Униб чишик муддати иқлим шароитига боғлиқ.

Пиёзи анзур Қитоб, Самарқанд, Панжакент заводларидаги консерв қилинади. Таомларимизнинг сиркалайдаги тайёрланинг бу хушхўр хурушига аҳолининг эҳтиёжи катта. Афсуски, бу эҳтиёжни консерв заводлари ондира олмаёттили — пиёзи анзурнинг табии запасларидан тўғри, планиравиша фойдаланимаганини сабаби сўнгиги йилларда унинг табии запаслари жуда камайиб нетган. Пиёзи анзурдан фойдаланиб келадиган совхоз-колхозлар эса негадир уни маданий йўл билан кўлайтириш тадбирини кўрмайтилар.

А. ХОЛМУРОДОВ

ҚАДАҲЛАРДА КҮЁШ

Бундан бир аср муқаддам, 1868 йилда, саводагор Дмитрий Филатов Самарқандда вино ишлаб чиқардиган кичинава завод курдирди. Бу заводчадаги асбоб-ускуналар жуда оддий, иш кўлда бажарилар эди. Шундай бўлса ҳам, орадан тўрт йил ўтга, Париж ва Антверпенда ўтказилган жаҳон конкурсларидаги самарқандлик Филатов виноларига олтин ва кумуш медаллар берилди. Самарқанд виноларининг жаҳон бўйиб саёҳати ўтган асрда бошланган эди. Эндиликда заводнинг тўқиси хил виносидаги мукофот муҳрлари бор.

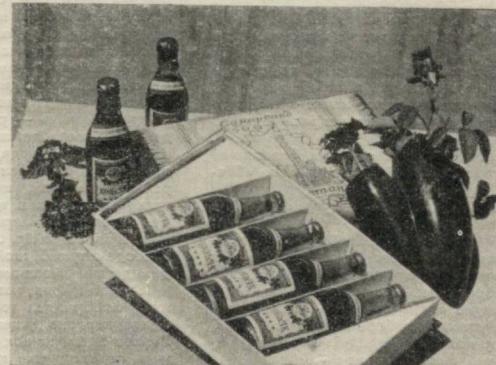
Бу кичкина завод Октябрь инқилибидан кейин йирик саюват корхонасига айланди. Ёш Ўзбекистон республикаси заводни қайта курнига ачагина маблаг ажратди. Ўттизинчи йилларга келиб завод 200 минг декалитрдан кўпроқ хуштамъ ўзбек винолари тайёрлайдиган бўлди.

Заводнинг ҳозирги шуҳрати 1927 йилда Ўзбекистондан келган рус олими, ким्�глар Михаил Александрович Хов-

ренконинг номи билан бўғлиқ, Ховренко «Гулякандоз», «Ширин», «Ликёри Каберне», «Ўзбекистон», «Фарҳод» деган вино навларини яратди. Бу винолар дастлаб Самарқанд вино заводидан тайёрланди. Ҳалкарко кўргазмаларда олинган олтин ва кумуш медаллар бу виноларнинг шуҳратини яна ҳам ошириб ўборди.

Хўш, булав қандай винолар! Бу саволга заводдаги винолар омборхонасидан жавоб топасиз. Бу омборхона барпо этиглана юз йил тўлди. Торгина зинапоялар сизни ер тўлладига жононлар бўйлаб илгари бошлидай. Ана, узунчок шишаларда Д. Филатов ишлаб чиқарган винолар, беригиси саксоничча йиллар маҳсули. Уларни М. Ховренко тайёрлабган. Ҳар бир шишанинг ўз ўрни, ўз «пласпорти» бор. Боз омборчи уларнинг тайёрланган йилини, қайси навдаги узумдан эканлигини, таъми ва сифатини янглишишай айтти беради.

Жаҳонда ягона ҳисобланган

«Гулякандоз»нинг муаттар хушбўйиги нима етсан! У кишишидан тайёрланади. «Алеатико»дан латиф гул хиди тарапади, «Ликёри Каберне» шоколад таъмини беради, «Ширин» яхши кайфият бағишлидай, «Хосилот» иссиқ ҳавода чаноқни босади, олтин ранг «Буваки»дан беҳи маъзаси келади...

Ўзбекистондаги 14 та завод ишлаб чиқардиган винолар 67 медаль олган, шулардан 28 таси Самарқанд вино заводининг маҳсулотларига берилган. Венгрия, Югославия, Ру-

миния, Болгарияда, шунингдек, Бутунитифоқ Ҳалқ хўjalиги ютуклири кўргазмасида уюнтирилган жаҳон ва Итифоқ дегустацияларидаги жиори азоларининг асосий кисми Самарқанд виноларини ёқлауб овоз берисди.

Қўйингиздаги кичкинагина қадаҳда Ўзбекистон кўбшининг шуъласи акс этмоқда. Республика соҳибкорлари, виноччилик усталири ана шу қадаҳдаги кўёш нури инсон қалбига куч бағишилаши учун сидқидилдан файрат қиммоқдалар.

М. АҲМАДЖНОВ

САМАРҚАНД НОЗ-НЕЪМАТЛАРИ

ЖИФИЛДОН КОРИ

Хожи ҳисобчининг ҳикояларидан

ОДАТДА, кечки паловдан кейин ярим соатча чойхўрлик қиласмиз. Шундай пайтларда Ҳожи ака билан Нормирза акага худо беради-да! Куйини ҳам, сўзини ҳам факат икколовлари биладиган бир ашула бор. Шу ашулани Ҳожи ака столни ногора қилиб вайтиб туради, Нормирза ака ўртага тушиб, аломат мукоммлар қилиб ўйнайди. Ашуланинг бошланиши тахминан шундайди:

Ошқозоннинг уволи-б
Майтур туручини хўрдоси,
Фаранг рўмёл оберинг-o,
Ўргилин кетаб, дадоси...

Бу сафар негадир, ошнинг олдидан «қит-так» бўлмаганинг, Ҳожи ака ашулага ҳафса-ла қиласди. Бир чеккаси, паловдан кейиноқ ошпазни раис чакириби қолди. Шунинг учун Ҳожи ака пиёладаги чойга термултанича хо-муш ўтираш эди.

— Ҳожи ака! Пиёладаги сувга ташлаб, фол очапсизми, индамай қолдингиз?— деб унинг қитигига тегди бухгалтеримиз Абдуҳамид ака.— У ёқ-б ёқдан гапирсангиз-чи!

— Э, ука, қўйматнинг чегараси бор деган-ларидек, гап халте ҳам тубисиз эмасда, таги кўриниб қолди! Яна нимани гапирсанаман?

— Ҳеч бўлмаса, Бурҳон корини қандай қи-либ кўлга тушурганингизни айтб беринг.

Ийотган нарасини излай-излай зўрга топ-ган кишидайд, Ҳожи аканинг чехраси ёришиб кетди:

— Оббо, бадбахт, уни сен ҳам биласанми? (Ҳожи ака гоҳо яхши кўрган кишисини «бад-бахт» деб сўяди).

— Турсун Аҳмадийдан эшитувдим. Ўз оғ-зингиздан ҳам бир эшитсан...

— 1946 йилнинг жазирамиён ёз пайти эди,— деб сўзга кириши Ҳожи ака,— катта уйга сувни сепдириб, кўйлагимни бўйдик йигитлар-дай захта берирб ётсан, даб-дурустдан кўча эшникнинг олдига «ғит» этиб бир машина келди-да, устма-уст сингал берга бошлади. «Оббо, яна нима кор-хол бўйл қолди?» деб ташкирига чиксан, райижроком раиси Абдуғани ака-нинг «виллиса» дейниладиган машинаси. «Хўжа-йин сизни, тез олиб кел, дедилар», деди шо-фер бора. Дарров йўлга тушдид.

Райижрокомга борсан, раиснинг кабинетида «Озод» колхозининг ҳозирги бухгалтери Турсун Аҳмадий ҳам ўтирибди. У эндигина армиядан бўшаб келиб, ҳали ишга жойлашмаган эди.

— Келдингизим, қанни ўтиринг,— деб жой кўрсатди Абдуғани ака. Аммо вожоҳатини кўрсангиз, кўркасиз: лаби тўмтабий, ковоги осилиб кетган.— Ган бундок, Ҳожи ака: кечи райиж-роком президиуми «бирлиқ» колхозининг тўрт йилини ишини тафтишдан ўтказишга қарор қилиди. Мана, қарорнинг бир нусхаси. Турсун Аҳмадий икколовларини шу, ердан чиқибоқ, колхози борасизлар. Тушунлариди-а!

Мендан бўлаб одам бўлса, ўша топда оғиздан чиққанини бўғизга ёпишириб: «Йўк, тушунларни эмас, оларларидан кайси ҷолдеворда ётган ола мушни ўта қолдик, сиз, Аб-дугани ака, районнимизнинг ўтиборли раҳба-ри, даб-дурустдан тельба тўнингизни тескари кишиб, ўзингиз билин бир товоқдан талашиб

ош ўйдиган ҳамқишлоқ дўстингиз Махмуджон Мирзахоновнинг колхозини тафтишга буюриб қолдингиз!» дерди-я, аммо мен одоб сақлаб, индамадим.

Аҳмадий билан чиқиб кетаётган эдик, Аб-дугани ака:

— Ҳожим, бир минутга тўхтанг,— деб мени эшик олдидан қайтарди.— Кўнглингизга келма-суну лекин сизнинг ўзингизга тайинлаб қўяди-ган жиндак гап бор.

— Нима гап экан?— деб сўлпайтиб турвердим. Абдуғани ака даромедни қеёқдан бошлашими билмай, бир пас индамай қолди.

— Гап шу,— деди нимоят, менинг ҳам қав-зиятим туттиб турганини пайб.— Тафтиш туга-гунча ҳалиги сабилни илло оғзингизга олма-сангиз...

— Шуми? Қуриб кетгурни аллақачон ташла-ворганиман,— дедим умримда биринч мартга ёлғон гапири.

— Ҳада, жон ака!

— Хотиржам бўйнинг!

Шундан акали бир кун аввал бирон киши:

«Ҳожим, эртага сен «бирлиқ»да тафтиш бош-лайсан», деса, «Ҳе, ошина тушинги сувга айт, «бирлиқни» тафтиш қилиш бизада Ҳожиларга йўл бўлсин!» дердим. Мана, бугун «бирлиқ»ка келиб, ҳамма ённи альф-далғов қилиб турив-ман. Соясига жойнамоз солмагунингча саломингта алини олмайдиган Мирзахоновнинг ўзи пайтавасига курт тушгандай бесаранноман. Уша вактда «бирлиқ» — райдон тугул, бутун областида «мана мани» деган колхоз эди. Ой ҳам шу колхоз учун чиқарди, кун ҳам! Иш аксига олса, шунака бўларкан ўзи. Флакот босмаса, райижроком ҳам, келиб-келиб, уруш даври-даги ишини тафтиш қилиши бўюрадими! Ундан кўра: «Ҳой Мирзахонов, кўрла-естигиннинг таниғиб, йўлга тайёр бўйл тур, эртага орқангизда одам тушиб, жойи ростонингга этлиб қўя-ди», дегани афзал эмасми?

Шу деб қўйинг, катталердан тортиб отбокар-гача, омборчидан тортиб бобонгача атрофи-мизда парвона, ўтқизганни жой тополмайди. Колхоз бобингин қон ўтрасига азиз меҳмонлар учун пароходнуска қилиб солинган гулдор, нақшинкор шийпон бизнинг ихтиёримизда. «Тафтишларининг кўнгли нима тиларкан?», деб дамо-дам оғизиними пойлашибди. Биз бўл-сак, райижрокомдаги гапга аман қилиб, сир бой бермаслика ҳаракат қиласми.

Аммо тўйдай тўнгизисиз бўлмайди! деган наклини машихлар бекор айтишмаган-да! «Тафтишдан қандай чиқарханмиз?» деб, ҳамманинг жони халагу факат бир киши сира пина-гини бузмайди. Келган кунимиз кўллининг учунни бериги сўрашганича, орадан бир ҳафта ўтиб борялти ҳамки, на эртапаб ундан «салом» бора, на кечиурган «хайр-мазъур». Асқатгандаги чакириб қолсан, бирров кирадио сўрганимиздаги нарига ўтмайди, кейин яна корасини кўрсатмай кетаверади.

Унинг кимлигиги айтмасам ҳам фахмалаган-дирис: гап колхозининг боз бухгалтери Бурҳон кори устида кетяпти. Ушанда Бурҳон кори ўзи ишлаб турган колхоз тугул, бутун райондаги бухгалтерлар орасидаги гурӯннинг орасига адашиб тушиб қолган маккакўҳорни донидай турарди; биз, ҳамма бухгалтерлар, меҳнат куни эвазига ишласак, у четдан ёлланган му-

тавхисес қатори шартнома асосида ишлаб, кол-хоздан ҳар ойда тайинли миқдорда маош, ун, гуруч, ёғ, ўти, борингки, асалгача олиб турарди. Район марказида бирор йиғин ё мэлърака бўйл қолса, «бирлиқ» колхозининг бухгалтери Бурҳон корини ёш бола ҳам ёзда эгнидаги он шойи кўйлагига, кишида кундуз ёқа пальто-сига қараб, узоқдан таниб оларди. Бурҳон кори новча, калласи катта, дўнг пешана, пастки леби дўрдайлан одам эди, гаплашган маҳалда ҳамсұхбатига чап кўзини сал қисиб қўйса, худ-ди «сенинг гапиним нима» дегандек тулояларди.

Кечкурунлари шийпонда дам олиб ўтирган пайтимизда, қорининг хулқ-атворини эслаб, Ах-мадийнинг Фигони кўкка чиқарди. Ўзим, бу атрофда Аҳмадийдек тажхид одам йўқ-дай Сал нарсадан кўнгли олинса, иккала бетига кон телиб, бўйнидаги томирлар ўқлоғидек ўйнаб кетди. «Буни қаранг, Ҳожи ака,— деб хуноб бўларди Аҳмадий,— тафтиш вақтида бирор иш-калиб топиб қолсан, тўмоконинг катасин қорининг бошида ўйнайдио ҳанзу парвойи палаг-ал Одамгарчиликни ҳам кўя турингу ақалли ҳам-карабалии хумрати кечкурунлари мундоқ ке-либ, иккисига гаплашиб ўтирас, совлиги улоқ туғиб қўйдамиш! Тавба, одам ҳам шунака бета-мис бўйдамиш!»

Бир куни шу зайлда гаплашиб ўтирас, дас-турхон тузади билан овора бўйл юрган ошпаз йигит сувхатинизга аралишиб қолди.

— Қори акамлардан чакки ҳафа бўляпсиз-лар,— деди у дастурхонга нон қўяр экан.— У кишининг табиатлари асли шунақа: одам зотини ўнча ётиклимайдилар. Деразасига кора парда тутилган ҳужраларига кириб оларнича, у ерда нима қилёвтганиликларини худои таоло-нинг ўзиго гоҳ-гоҳ олдиликларига кириб турувчи ёрдамчиларни Ҳаниғафон билади, хо-лос.

Ошпаз йигит дастурхоннинг паст-баландини тўрилаб, қаддини тиклади-да, бошлаган гапи-ни охирiga гушидри:

— Қори акамлар, назаримда, бу дунёнинг ишларидан ихлосларини тамом қайтариб, нўх-тапларди олганлар. Тўрт киши жам бўлган жойга қадам қўймайдилар. Шартномага ишлармиш-лар, деб шитимизу лекин омбордан бир кафтун-дун олганларини кўрган эмасмис. Ҳар ҳа-фтининг охирда шахарга бола-чақаларининг олдиги велосипедни салт миниб тушиб кетаве-радилар. У киши ана шунақа ҳалол одам!

— Булмаса, фершитнан ўзи экан-да қори аканги!— деди ошпаз йигитнинг «бўйронлиги-дан» энсаси котиб турган Аҳмадий кесатик билан. Лекин ошпаз кесатикини тушумади.

— Ҳа, ўлманд, энди ўзингизга кедлингиз,— деб ошхона тарафда ўтиб кетди.

Ошпазнинг сўзига мен ҳам ишонмаган эдиму лекин эртасига кассадан ўтган иккисига ҳужжатга кўзим тушгач, ҳайрон бўйл қолдим. Бирда айтилишича, Бурҳон кори 1945 йил ар-рель ойининг сўнгига кунидаги колхозга ўз эл-лис минг сўм қарз бериди, иккисига ҳужжатга асосан шу пулни кузда яна қайтариб олибди. Оддийдан бир бухгалтер бутун бошлиқ колхозни салким ярим миллион сўмга қарздор килиб ўтирас! Ахир, бу иккисига қишлоқ ўзхаликли банксининг ўзи-ки! Етасидан бир хум тилла қолганини санталожонинг!

Бунинг сирини аввал қорининг ўзидан сур-ширилди. У Боягидек белварлик билан:

— Колхоз замёға ўйл тополмайд, қийналиб турган кез эди. Шаҳарга тушиб, маҳалла-кўй, қариндош-ургулардан шу пулни йигитшириб олиб келдим,— деб қўя қолди. Унинг гапини расим ҳам тасдиқлади. Кизик, қорининг заб ба-давлат ургуслари бор эканими? Е заргар маҳал-ласиди турармикан?

Тафтиш ўз йўлида кетаверди. Батъзibir жузий камоматларни ҳисобга олмагандо, ун-чалик ваҳима бўладиган кусур толпа олидик. У вақтилерда кўйчиликнинг «иши битсин» учун қилинган айрим гайри конуний ишларга, агар балои нафс иштироқидан холи бўлса, биз ҳам кўп-да эътибор бермасдик. «Бирлиқ» колхози ҳакиқатан ҳам мақтаганча бўлсан.

Энди актни ёзиб, райижрокомга топширасак ҳам бўлаверади эдик лекин колхознинг давлат бинасидаги жорий ҳисобдан олинган кўчири-маларни бухгалтерия дафтирага тақсослаб кўриш вақтида бир ишлаб чиқиб қолди: 1945 йил аррель ойда «Хлопторг»га ўй беш минг сўм пул ўтказилибди, дафтирага расимишлештириш пайтида шу пулга нима учундир «Хлоп-торг» қарздор бўлиниб, у ўн учинчи ҳисобга,

яъни ишлаб чиқарыш харажатлари ҳисобига ёништириб кўйилибди. Йил охирда бошқа харажатларга аралаш-куралаш қилиб деромаддан чегириб ташланиди. Қизиқ! Ақлга сиф-майдиган гап!

Айтганча, сизларга аввал «Хлопторг» нималигин айтмасам, воқеани тушунмайсизлар. Ўша йилларда «муқобил савдо» деган гап бор эди. Давлат колхозларнинг топширган пахтаси зазагига маймун мидор бурдой, пахта мояи, соғун, кунжара, чой, газлама берарди. Давлат билан колхозлар ўртасидаги борди-берди «Хлопторг» деган маҳсус савдо ташкилоти ор-қали амалга ошириларди. «Хлопторгдан нималики олинса, ҳаммаси колхозчиларнинг меҳнат кунига граммлаб, сантиметрлаб тақсимланади. Гапимга ишонмай, илжаяпсизлар-а! Майли илжавверинглар. Кўз ўнгингизда колхозчи кас-садан жарак-жарак пулни санаб олиб, мага-зинга чиқади да, дохласа, газламан метлаб эмас, тойлаб, чойни қадоқлаб эмас, яшиклаб олиб кетаварди. Шу вақтда бунача гапларни тушда кўрардик, холос. Мана шу гуноҳкор кўлим билан одамларга «бёт», «бўз» граммидан чой, «1 метру 37 сантиметр», «1 метру 49 сантиметр»дан чит тақсимлаган вактларим бўлган. Омборчи бечора шу тақсимотни ведомостга уйма-уч етказиш учун чойни мисклолаб тор-ган, газламишни тириқлаб ўлчаган.

Хўш, гапимизнинг асли ўйигига қайтайлик. Бояги «хангама»дан Аҳмадий иковимиз нос-ковогини тушибир кўйтан кашандайдай гангб қолдик. Нима қислак экан? Раисни чакириб сў-райлими ё аввал Бурҳон корига айтиб кўрайлими? Гапнинг рости бу олифта кори билан гаплашишга сира тоқатимиз ўйк эди. Шундай бўлса ҳам, аввал корининг ўзини ўйклатдик.

Кори дастлаб кириб келган пайтида хонани «мунча саситиб юборибсанлар» дегандек, биз чекаётган маҳорка тутунидан димогими эҳтиёт килиши учун дастрўмлонини бурнига тутиб олди, гапнинг даромади кучайиб, ўн учинчи ҳисобга бориб тақалға, вуҳудини соувқ тер босди шекилли, ўша дастрўмли билан дам бўйинни, дам баракасини, дам юз-кўзини артишга тушиди.

— Сизлар ўзи нимага кепгансизлар — колхозни тафтиш қилганини ё менинг пайимни кирканимни! — деб хириклирда калласини тош-бақадан тўлгантириб. — Тунов куни колхозга берган қарзини дастмоя қилиб олиб, миямни гангитдинглар. Энди, манави гап!

— Кори, ўзингизни босинг, — дедим мен иложи борича вазимлини билан. — Хеч ким сизнинг пайизни киркмоқни эмас. Сиз ўш бош бухгалтерис. Ҳисобот ишлари тамоман сизнинг кўлинигизда. Бу ҳам ҳисоботга таалукли иш бўлгани учун сиздан сўраялмиз. Ё от-бокардан сўрайлими?

Бу кочирим корига тасъир қилди шекили, титроғи бир со босилди. Аҳмадий қўйиб узатган чойдан бир ҳўллаб, бутқун ўзига келди.

— Бу ҳам, ўша сабил қолгр қарз пулга алоқадор нарса, — деди у ниҳоят.

Аҳмадий иковимиз таъжижубланиб, кўз уриштириб олдик. Кори ўртада пайдо бўлган бадгумонлини кўтариб ташлаш учун фикрини аниқроқ қилиб атди:

— Ха, ўшанга алоқадор. Пулни қўни-кўши, ёр биродарлардан тўплаб келдим, деганимидим? Шунда «Хлопторг»нинг «Ерминот» пункитидаги магазинчи Муҳаммединовнинг ҳам улуши бор эди. Нима бўлбидан ўнга ҳам тафтиш келиб, ўн беш минг камомат чиқиб қолиди. Нақд пул тўлаши мумкин эмас экан. «Жон кори ака, бир кўллаб юборинг», деб келиб қолди. Ўшандай банкадан ўтказиб берувадим.

— Бўлмас, нимага еттинчи ҳисобда «Хлопторг»нинг қарздор қилиш ўнгига харажат дафтарига ёзиб кўйдингиз?

Корининг нафаси ичига тушиб кетди. Назаримда, у бунача савлони кутмаган эди. Фикрин ростлаб олиш учун дастрўмлонин ўйнай бошлади.

— Хе, эсим қурсин, энди топдим, — деди Кори совлиги эгиз түқсан чўпондай ишшаб-иб. — Кузда у бизга уч юзтами-тўрт юзга қарор коп берувади. Ўзингиз биласиз, терим вақтида қанор тез ишдан чиқади. Шуни дафтarga даромад-бўромад қилиб қозони кўлпайтирмаслик учун тўплга-тўрги ўн учинчи ҳисобга тиркаб кўяловладим.

— Раис ҳам биладими буни?

— Қизиқсиз-а, колхозда раис билмайдиган иш борми?

Корининг сўнгги гапи ҳақиқатга яқинроқ бўл-

гани учун биз қониқканамо бўлдик. Ўзи ҳам қошиб қолган маҳал эди. Шу билан ишни тугатиб, одатимизга кўра, шийпонга йўл олди.

Не кўз билан кўрайки, шунча кундан бери бизни назарписанд қилимай келган Бурҳон кори биздан илгари шийпонга чиқиб турди-да! Тўй бошида турган баковулларга ўшаб, иккала қўлни белига тираганича, ошаз билан бօғонга ҳали уни олиб кел, ҳали буни олиб кел, уни авви өрга кўй, буни манови өрга кўй, деб дастурхон ўзиნе бозатирилти. Аҳмадий иковимиз «бирон иззати мөхон келади шекилли», деган хаёл билан шийпонга чиқишимини ҳам, чиқмаслигимизни ҳам билмай, тараддуладиб қолдик. Бирдан корининг кўзи бизга тушди-да, юзда табассум пайдо бўлиб:

— Кани, қани, азизлар! Тенага, тепага чи-кинглар, — деди.

Бу гап кўрнулачан ҳам иккни қаватдан бўлиб кетиди. Янги барқут болишилар пайдо бўлибди.

— Тафтишини ҳам тугатдинглар чоғи, — деб бидирлаб кетди кори. — Эртага актни ёзиб, кўл қўйсанглар, «хона барафти» қилиб қолдик. Кетар жафосига бир отамлашайлик.

Бир гап кўрнулачан ҳам иккни қаватдан бўлиб кетиди.

— Менга қаранг, Аҳмадий, — дедим унга. — Бир ис бор. Шунни этага қилимас.

Рассом З. РУЗИБОЕВ.

Дастурхон устидаги ноз-неъматларни таърифлаб ўтирамайман. Бир нарсани айтиб кўйки, тоғдан отиб тушшилган каклик ўшти ҳам бор эди! Ҳа...

Бир маҳал ошаз йигит корининг олдига кattатигина олма гулли чойнак келтириб кўиди. Кори негадир чойнакни дарровсона тагига яширид. Пиёлаларни ҳам хонтахта остига олди... «Одам чойни ҳам бекитиқа қўядими?» деб ҳайрон бўлдим. Бирдан димогимга алланечук ёқимли хид урилди. Кўпдан берни ичмаганимгани, «опон тўрзанини хиди жуда мутатар тувилиб кетди. Кори бир кўзини кисиб, пиёланни аввал менга узатди. Аҳмадийга қардим, у «олмант» дегандай, лабини тишлади. Ўзимнинг эса, жуда-жуда олгим келиб турбиди.

— Кўйинг, кори, куръонда буни ҳаром деганлар, шу ишни ҳамма қилса ҳам, сиз билан биз қилмайлик, — дедим.

Кори кизиталоқ дарров важ топди.

— Э, Ҳожим, куръонда бунинг томчиси мақруҳ дейилган, мана ўша томчисини тўкиб ташлашмай, ҳалол бўлади-қолади, — деди-да, менга узатиб турган ароқдан жинидагини ерга тўқди.

«бор, нима бўлса-бўлар!» деб мен ҳам пиёланни олиб, тагигача сипкариб юбордим. Аммо Аҳмадий тушшур, ўжарлиги тутиб, бир култум ютиш тутул, ҳатто пиёланни қўлига ушламади. Шеригимнинг ръыйига қараб, минг кўнглим ти-лаб турмасин, мен ҳам бас қилиб кўя қолдим.

— Ҳожи ака, — деди Аҳмадий ётётган пай-тимизда, — корининг мумолоси бирдан ўзга-риб қолганинг қандоқ қарайисиз?

— Ҳа, нима қипти, у ҳам одам-ку ахир, ҳаммасибнинг кўрсатиги «ўйид-дал».

— Ўй, бунинг тагига бошча гап бор. Тасниси тилсанг ҳон чиқмайдиган одам бекор-дан-бекорга бунақа «эрби» кетмайди.

Бояги ичган бир пиёла аргонининг кайфи ҳавога учди. Аҳмадийнинг мулоҳаси билан айт-ган гапидан кўнглимни гулгу гулу тушди.

— Менга қаранг, Аҳмадий, — дедим унга. — Бир ис бор. Шунни этага қилимас.

Эртасига Аҳмадий иковимиз шахарга, «Облхлопторг» идорасига тушшиб, колхоз билан унинг ўртасидаги олди-бердини бирма-бир тақослаб чиқид. Мундуд қарасак, бояги ўзи мингга иккиси юз килограмм чой, уч ўзи килограмм пахта ёғи олинганд экан. Бу иккиси нарсани «Хлопторг» омборидан ана шу кори акамнинг ўзла-ри кўтариб чиқсан эканлар. Қаёқдан билдинг, десангиз, чиқим ордерининг остида у киши-нинг панхара гулни имзолари турбиди! Вако-латнома ҳам у кишининг номларига ёзилган. Лекин бу чой билан ёғ колхоз омборига етиб бормаган. Мана шу шахарнинг ўзида қолиб, алла қайси бир гўрда гумдон қилинган. Кори колхозни салким ярим миллион қарзга боғлаб кўйиганинг боиси ҳам шу экан! Ахир, ўша вақт бир кило чой бозорда иккиси юз сўм, ёғ юз эллик сўм турганини ҳисобга олинг-чи, жами қанча бўлади?

Бу воқеани Мирзахоновга айтиб берганимизда, аввалига у ишонмади, кўзига ҳужжатларни кўрсатганимиздан кейин тандирга қалланган шу-войдай ловуллаб кетди:

— Ҳе... Мен Бурҳон кори, деб ихлас қўйган одам жигидидан кори экан-ку! Ноинсоғлигини кўринг ҳумпарнинг! Ҳали қараб турсин, мен юза қорини!

Биз «ҳай, ҳай» демасак, Мирзахонов корини ўша заҳоти милицияга бердириб юборармиди... Шахтидан сал тушгандан кейин тандирга қалланган шу-войдай ловуллаб бердик:

— Кори-ку бетингдан қўзининг борми демас-дан шу ишни қилибди. Энди сиз ҳозирикманг, бургага ўчакишиб, кўрпани ўтга ташаламанг. Корини буровга олинг-да, чойни ҳам, ёғни ҳам қантек қилиб ундириг. У ўғини нима қилишни тегишилар оидорлар ўз билди. — дедик.

Иш биз айтанимиздек бўлди. Кори чой билан ёғни ишни кундадек колхоз омборига кепти-риб топшири. Ермининг остидан олдими, осмондани, бунисидан хабарим ўй. Аммо райикро-комо раиси Абдуғанин аканинг зукколигига қойил қолдим. Бир нарсанинг шарпасини сез-ган ёлан-да, азатам...

— Корининг ўзи нима бўлди? — қизиқсиниб сўрадик биз.

— Шуни ҳам билмайсанларми, оббо сарто-рошга иши тушмаган болалар-эй, — деб кулиб қўя қолди Ҳожи ака.

ФАРДЛАР

Осондир сўз билан тегирмон кўрмок, Қийиндири янги бир ишга кўл үрмок.

Бир умр ҳатодан ўрганар қиши, Айни тан олмаслик номардинг иши.

Биронвнинг дардига ким бўлса ҳамдам У ўз дардига ҳам топгуси малҳам.

Ёшлиқда бир қасбнинг этагин ушла, Беминнат тер тўкиб, кўнглини хушла.

Зуваласи пишиқ инсонман, аммо — Қўнглим — нозик жонон пиёланамо.

Кўзинг хира торта қиларсан тоқат, Ақлнинг кузи кўр бўлмасин фақат.

Денгиз тубида дур, гавҳар мақони, Теран фикрдадир ақлнинг кони.

Ер кавлаган мавъзи, гап кавлагунча. Бирор кўнглини овла, қуш овлагунча.

Товс кўхлик — зарҳал либоси билан, Иносон кўхлик — одоб, ибоси билан.

Ғайрат МАҲМУДОВ

ЧАВГОН-

ХОККЕЙ

ХОККЕЙ — ҳамма қитъага таниш ўйин. Унинг ҳам футболга ухшаб ўйнига яраша ишишибозлари бор,

Қўпинча бу спорт ўйинининг тарихи хусусида гап кетса, хонкей XIX асрнинг ўртасида Англияда ўйналган, шу асрнинг сўнгиги чорагида эса у Канадага ўтган,

деб қўя қоламиз. Ҳақиқатан ҳам шундай. Даставва инглизлар хонкейни ўтлоқда ўйнашган. Сўнгра канадаликлар музда ўйнашни расм ичишган. Ҳозир ҳам хонкей ёзда майсазорда, қиши кунлари муз устида ўйналади. Дарвоно, бу серзаш ўйин фан тили билан айтганда, асабин ва нафас олини азоларини чиниқтиради, чақонликни, хушёлрик, мўлжалла облабилиш, қатъият, жасорат, ҳамнижатлик, матонат на-би фазилатларни ўтиради.

Хўш, бу ўйиннинг асли тарихи қандай? Эътиборингизга ҳавола қилинган лавҳа Алишер Навоий кулиятининг (XVI аср) Табриз нусхасига чизилган. Қайси бир дидди расомнинг мўйчалидан чиқсан ўйин манзаси роҳи гўй-чавгон ҳақида дургустувор тасаввур беради. (Бошقا бир манбада Беҳзод чизган миниатюрани ҳам кўрганимиз. Унда гўй-чавгон ўйини фақат икни чавгонбоз ўртасида бораётган тасвирланган).

Миниатюра ўша давр таомилига кўра, ранги бўйцулар билан ишланган. Шунинг учун ундан анча нарсани пайнаబ олса бўлади. Ўйин майдони — ўтлоқ. Нацн чизиглан дарвоза устучалар шартли масофада турди. Майдонда сакниси суворий «янг» қилимиди. Аммо улар рақибларнинг бир қисми, холос. Суворийларнинг кийимлари химла-хил, ранг-баранг. Отлар тўрик ва ой. Бу нарса рақибларни бир-бirlардан фарқлаш учун хизмат чилгандир. Асосан ўйинчилар тудасидан фақат беш «обобу суворий» шиддатли ўйнамоқда. Қолганлар нафзут кутиб турганга ўхшайди. (Ҳозир ҳам хонкейчилар шу қоидага амал килишади). Рӯпарада майдон ченкасида икни ишишибоз тасвирланган. Ўйинчиларнинг ҳаммаси нағирион һигитлар. Улар учун туллоплари устида ўзларини ёркин тутилади. Балки бу кўллар қилич, наиза тутишига одатланганнидир. Чунки чавгон ушлаган чавондоз ёнган майдонда шундай ҳарантан қилиши турган гап. Шунга кўра бу ўйинни кўпроқ ҳарбий ўйин, деса бўлади. Кўнгил очиш баҳонасида ҳам у жангничини тоблаб, чиниқтириб борган. Ҳатто отларнинг чавгон ўйинидаги «малака» ортиргани сезилиб турибди; улоқни қизиганган чавондоз тулпоридай тўп устига ташланшишоида.

Энди суратга биттилган тўрт мисра шеърга диккат қилинг:

Сенга иш — жавлон қилиб майдонда жавгон ўйнамоқ. Менга олимда бошимни гўй этиб юн ўйнамоқ. Баш овичлаб атма қомат бирла қолмоп раҳшидин. То тилар чобук суворим кўнгли жавгон ўйнамоқ.

Бу суратлар Навоийнинг «ўйнамоқ» радиғалидан бўлсамикан? Рассом ҳам миниатюрасини шу ғазал мазмунига мослаб чизган. Аммо ғазал шоир кулиятининг ҳозирги нашрларида учрамайди. Шеърининг икни мис-

расида «жавгон» сўзи келади. Бошқа манбаларда ҳам «жавгон», «чогон», «чавгон», «гўй-жавгон», «чавгонгар», «чавгонбоз» каби сўзларнинг учраши жумбоқни хийла енгиллашибиди. «Чавгон» сўзи учраган манбалар жуда қадимийдир.

Демак, чавгон-хонкей узоқ тарихга эга эканда. Буюк ватандошимиз устод Абу Абдулло Рудакий бундан минг йил мунаффада «Қарилидан шиою» шеърида сочининг ганжигин чавгонга ухшатади.

Яна классикаларимизга муронаат қиласиз:

Мансаби ту чист — чавгон бохтан,
Рахш зери рон, ба майдон тохтан.
(Абдураҳмон ЖОМИЙ)

(Мазмуни: Сенинг мақсадинг чавгон ўйнамоқ! Туллор тақимлаб майдонда ўйнамоқ.)

Ба чавгон худ чуног чонок буданд,
Ки гўй аз камбарни гардун рабуданд.

(Мазмуни: Чавгон ўйнашга шундай моҳир эдиларки, осмонни ҳам (гўй мисоли) юлиб олдилар.)

Кўриб турибизки, чавгон ўйини IX асрдэёк анча машхур бўлган. Аллома Махмуд Кошгариј «Девон лугат-ит турн» нитобининг биринчи жилдида чавгон сўзини тартибга солган ва у менга чавгон эгиша ёдда берди» жумласини мисол тариихисида келтириган.

Яна бир ҷанча шоирлар чавгон (хонкей) ва гўй (тўп) сўзларидан чиройли образлар пратаганлар. Фирдавсий, Ҳофиз, Фаррухий, Саъдий, Абдурраҳзоқ, Самарқандий, Ҳисраб Дехлавий, Ановорий, Анаврий, Ҳононий, Мушиқий, Шоҳин каби шоирлар фикрини шарқони усулар билан ифодалашди «чавгон», «гўй», сўзларидан фойдаланганлар. Шоир Саноёнда ҳам «чавгонгар» сўзига дуч келиб, ҳайратда қоламиз. Чунки у Махмуд Кошгариј ва Руданидан ҳам олдин ўтган шоирdir.

Хуллас, чавгон ўйинига тааллуқни сўзларнинг илласик шеъриятда «иш бергани», чавгон — хонкейнинг ўша пайтларда кенг тарқалганини кўрсатади. Шу сабабдан шоирларга ўйиннинг қондлари таниши бўйли қолган. Улар образлар тўқиб, ўз назмларига бўйцарилади. Бундан ташҳари, қалтиси фикрларини сўз ўйинлари билан ниқоблаб айтилганлар. Ҳисраб Дехлавийдан келтирилган икни мисра мазмунимида қашиб қўринг:

Дасти вай аз ҷуввати чавгони зар,
Кард пур аз гўй заминро сар ба сар.

(Мазмуни: «Қўлингаги олтин чавгоннинг кудрати шунчаликни, ер юзини гўй билан бошдан-бўй тўлдириб юборади». Қиссадан ҳисса чиқарилса, «чавгон» деб, киммингидир адолосати шамшири қўзда тутилади, «гўй» эса неслиган бошга ишора.

Ҳомом «Баҳористон» нитобида Ориф Ҳаравий тўғрисида шундай дейди: «Ориф Ҳаравий, «Гўй ва чавгон» мунозарасининг мулалифи. Бу жуда моҳир ёзилган мунозарада от сифатига кўйидаги мисралар айтилган:

Осмон коптогини босганида гард,
Коптоқдек сакратиб, от чопгандা мард,

Навоий кулиятининг Табриз нусхасидан олинган бу миниатюрада чавгон ўйини тасвирилган.

Тақасидан олов, учқун тўқарди,
Пишириса даимида бўрон қўтарди.
Копоти тепасида айланган замон,
Ёнгин тутунидан кўтарар тўзун.

Талай шоирлар гўй, яъни чавгон тўпини тутма, юлдуз, қуёш, ой, осмон гумбази сингариларга тақисалайди. Чавгоннинг (илюшна — эрги таёб) ўзи эса кўп холларда зулф, гажак, жингалак сочга киёсландади.

Чавгон ҳақида маълумот «Қобуснома»да ҳам учрайди. Үндан ўйиннинг қонда-қонунларини бирумчига тасаввур чилиш мумкин: «...Йилда бир-инки чавгон ўйнасанг раводир. Аммо кўп отлиқлар билан чиқмагин (чунки баҳтисизлик келтириади), сакнис отлиқдан кўп бўлмасин. Сен майдоннинг бир бошида турғил, яна бир ишиш майдоннинг охирида турсин. Олини ишиш майдонда тўлни урсин. Ҳар вақт тўп сенинг тарафинга келса, тўлни урғил ва майдоннинг охирига сурғил, аммо оломоннинг ичига отмагни, чавгон ўйиннинг йўли шудир, шу билан бирга, маррага етказиша мубаффақ бўл. Аммо уруш майдонига кирсанг, сусташни киммагил.»

Шундай килиб, футбол Юнонистон, шахмат Ҳиндистон билан боғлиқ бўлгани каби хонкейни Шарқца мансуб, дейишига асос бор. Лекин ба масала яна излашларни талаб қилалини. Ўйиннинг қонун-қондлари, рациб томонлар ўртасидаги мусобабалар, умуман, чавгоннинг ихтиро қилинган даври ҳақида маълумот берувчи манбалар топилиб қолса анкаб эмас.

Шуниси қуонарлари, пойтахтимизнинг Университет шаҳарчасида чавгон саройи — яхмалак майдони куриди. Чавгон асрлар оша олис элатлардан яна Шарқца хонкей шаклида қайтиб келганга ўхшайди.

М. ХИДИРОВ

ЁШЛИКНИНГ МУРАККАБ ЙУЛИ

Ҳаёт мураккаб. Ёшлар учун ҳамма йўллар очик бўлшиига қарамай, одамнинг катта ҳаёт юйлигичиб олиши ўзи бўлавермайди. Айниқса фан йўлига кирган ёш киши кўп мушук муммомларни, тускиларни мустахкам ироода ва астойдиган меҳнат билан енгиб ўтиши керак. Бунинг устига, атроф-муҳит, ҳар хил характердаги одамлар, уларнинг чигал муносабатлари... Ҳаёт мураккаб. «Умид» романининг қархрамони бу мурас-кабликларни ёшлигиде ё бошдан кечира бошлайди.

Танқили шоир Мирмуҳсин «Зиёд ва Адаб», «Тунги чақмоқлар», «Чиникиш» катта эбик сюжетли катта асарларнинг ҳам авторидир. Ўз қархрамонларни оғир ҳиссий чигриклилардан ўтказиши, уларни мураккаб инсоний муносабатлар синовидан ўтказиш унинг севимли приёмларидан. Унинг шу йил чиқкан янги романи «Умид» мана шундай муносабатлар синовига эрта тушшиб қолган ёш йигитнинг чиқниши, мустақил ҳаёт йўлни то-

пид олиши, этилиб жамиятда ўз ўринни этгалиши ҳақида ҳикоя қиласди. Бу Мирмуҳсин учун «Чиникиш»да бир марта синад кўрилган қархрамонидир, лекин энди у бошقا шаронт ва бошقا кўламда, селекцияни олимилар мухитидаги олиниади.

Айтиш кераки, фан мухити Умид образи учун маълум бир фон бўлса ҳам, автор қархрамон ҳаётни ва тақдирнида ахлоқий проблемаларни олдинги плансига чиқарди. Умиднинг болалик қалбидаги беғубор талланишлар, ажойиб соғлини, шу қалбидаги олижонан туйгуларининг улғайшини авторни кўпроқ қизиқтиради.

Умиднинг болалиги оғир йилларга тўғри келади, бунинг устига отасининг ўлми, ўтган онасининг жоҳиллиги... Аммо унинг қалбидаги яхшилика ҳамоҳанд катта яхшилик ҳаётда ҳам бор эди, яхши одамлар уни суръя йўлга соладилар; ёшлиқда келган илик севги эса ўнингтаги қанотлантиради.

Одам катта бўлган сари умидлари, ташвишлари ҳам катта бў-

лади, янги катта говлар кўндсанган келади. Йўл равон эмас. Интийтуда, сўнгра илмий мусассасада Умидни янги уғулар, шу билан бирга янги чигал муносабатларни кутиб олади. Фанга интилган ёш олим таҳжирасидаги, одам танимаслиги натисидасда Обидий ва Жаннапар мухитига тушиб қолади. Катта илмий унвонлар олдида ўзини жуда қамарт сезган, итоатчан ва ишchan Умид Салимжон Обидий кўп келиб, бу кекса худбини одам йигитнинг фанга интилишдаги барча яхшилигини ўз шахсига хизматига бўйсундиршига эришади. Умид бу моппарат, мешин оиласга қандай кириб колганини, тантни, илони суст, енгилтак Жаннага қандай ўйланниб кўйганини ҳам билмайди. Бунга ишонса бўлади — одатда бундай ботқоллар одамни ўз қаърига сездирмай тортиб кетади. Аммо, бизнингчча, Умиднинг бу оиласи таниб қолиши олдинроқ юз бериши керак эди. Чунки Умидек зийрак, ҳозирги ёшлар бунинг даҳ-

шатли ботқоқ эканини бу қадар узоқ вақт пайқамай юриши кийин.

Институтнинг соглом колективи, Шукур Каримович, академик Отобоев ва бошчалар ўзининг адашганилигини тушунган Умидни ўз бағирларига оладилар. Қаҳрамоннинг фан дунёсидағидаги ҳақиқият катта ҳаётни бошланади. Нитобхон кўнглигда мана шу ҳаётни батағислар кўриши, Пўлат Содиқови, Нафиса, Иномжон, Ҳотам Сингар, икобий персонажлар билан яқиндан танишиш истаги туғилади. Бундан ташқари, икотбон ошашини севгили ажойиб қиз Ҳафизани, унинг Умид билан қовшувшини кўргиси келади. Шунинг учун ҳам авторга китобхоналарда келган хатларда [Мирмуҳсин] бу ҳақда матбуотда чиқсан эди: «Романинг давоми бўладими!», деган саволлар кўп келмади экан.

Романинг услуби табий ва равон. Мирмуҳсиннинг проза тили ҳалқичил ва образли тил, у персоналлар диалогини индивидуаллаштиришига уста. Бу жижатдан Салимжон Обидий образи айниқса етук, унинг тили дилидан даражада берип туради.

Асар қизиқиб ўқилади, унда айниқса ёшларни қизиқтирадиган ахлоқий мумалолар яхши кўйилган, агар кўтарилган темаларнинг иккимойи томони ҳам иучайтирилса, роман янада катта аҳамият якаб этар эди.

Хўжа ТЎРАЕВ

ЯШИЛ ПАҲЛАВОН

ЮРТИМИЗ
БОЙЛИКЛАРИ

унинг таркибида налий, магний бароша минераллар ҳам мавжуд. Бу мёддалардан ташқари, ёнгоқниши соглиги учун энг зарур витаминларга ҳам бой. Масалан, юз грамга магнезий 0,43 процент, В₁ витамини, 0,13 процент В₂, 3 процент С витамини ва 0,02 процента каротин бор.

Унинг тўғчи, яшил қобиги, кунжараси ҳам турган-бигтани бойлинидир. Ҳақиқатан ҳам Мичурин уни «келаҳакинин Ноини», «номбигат дарахт» деб бекорор айтмаган.

Магнезий тўғчи озуна, ёғочи энг қимматбахо мебель билишидан ташқари, ёнгоқ инсон соглиги учун ниҳоятда зарур шифобашх шархадир. Абу Али ибн Сино замонидан бери ёнгоқ турли дардга даво сифатида қўлланиб келинади. Ҳозирги медицинада унинг мойи кўз, кулоқ насалликларини даволашда, бағридан эса син насаллигига даво бўладиган «ель» дориси тайёрланади. Англиядан ёнгоқ магнезий атеросклероз, қанд насалликларини даволашда, Хитойда эса азалдан бўйрача ҳосил бўладиган тонши туширишда ишлатиш нелинган. Озиқовицат саҳоатида, машинасозлинида ҳам унинг аҳамияти мислисиди.

Ёнгоқлар шаҳар-қишлоғларининг кўркига кўр қўшади, чинакам тоза хаво фабрикаси вазифасини ўтаси мумин. У жой танламайдиган дарахт. Ҳатто тулорига шўр Мирзачўл, Хоразм, Корабалогистонда ҳам бемалол ўса-верадиган навлари бор.

Техникияниҳоятда тараққий этган, осмонга юз минг тоннабалаб соглицина зарар газ, дуд-тутун, чанг-тўзун тинимисиз пуркалалётган

бир даврда шаҳарлар атрофига, асосан, меваозор бўлгар, кўнгариши, айниқса ёнгоқзорлардан иборат ишота зоналарни барпо этиш мақсадга мувофиқидир. Бундан ташқари ишча четларига, кўп қаватли иморатлар атрофига, кенг жамоат ҳовлиларига ҳам ёнгоқ энилса, тоз ўсадиган бўйдор даражат ёз иссикида салкин соя, тоза ҳово ва мева бериб аҳолига фойдаси тегади.

Ёнгоқнинг навлари кўп. Чўл зоналарига курғоциклика чидамли бодомёнго навидан, серсув жойларга эса чиллаки ғаливиран ёнгоқ эниш керак. Пакана, тез ўсер навлари борни, улар шўрҳон жойларга чидамли бўлади. Табиати совуқроқ төғ жилгаларига тош-ёнгоқ мос келади. Кўп қаватли уйлар атрофига бўйи 30 метрграва етадиган манзарали ёнгоқ навидан орасини 5×5 метрдан кўйиб, кўча ёнлагарига ўтга бўй ёнгоқлардан орасини 10×10 метр қилиб энилса яхши бўлади. Хиёблонларга эса йилига ини мартга гулладигандан, низад барглари қизарип пишишадиган, низад барглари сарманзара ёнгоқ навидан экиш лозим. Ҳовлиларга настобўйи сурхосин чиллашни ёнгоқлар мос келади.

Ёнгоқнинг бошқа дарахтларга қараганда кўул тўмони шуки, кўчкатига қарагандан уруғидан тез авом олади. Ҳонадонлар кучат кидириб юрмай ўзлари уруг бозорига энграбланади.

Баъзи кенсалар: «Ёнгоқ хосилтисиз, тагида ухлаб қолсанг жин чалис кетади», деб вахима чилишади. Бунинг бонси шундаки, ёнгоқ барги, умуман, ҳамма дарахт, ўсимликлар каби, нундузи нуғуш

нурни ёрдамида «тез ишлайди», яъни углеродди ҳавони ютиб, кислород чиқарида — ҳавони тозалайди. Бу жарәйн кечалари сусанди. Натинада айниқса ёнгоқка ўшаган сершоҳ, сербрга дарахтлар тагида бузуҳ ҳаво тўпланиб қолади. Яна ёнгоқ баргларидан эфир мойи ҳам таралади. Бунинг устига, атрофи ёпни ҳовлиларда ўстган ёнгоқ тагида ҳаво дим, бўги бўлиши турган гап. Ўндан ийнда ухлаб қолган асаби, соглиги начорроқ иморатларни касалга чалинни таъликунбандарни эмас. Ахир, соглом одам ҳам ётогига бир даста гул кўйиб ётса, эрталада ланж бўлинтириши, ҳатто, бош оғрикни учрашиши кимга сир?

Яна баъзи бирловлар «Ёнгоқ есан тилим чаңа бўлади, оғизим улийдик», «Баданимга иссиқини тошади», деб нолишиади. Бу ҳам табий.

Юқорида айтганимизданд, ёнгоқнинг таркиби нинҳотда бой. У юнни сўйилтириб тозалаши, юрек ҳаракатини тезлаштириши, натинада Баданим иссиқини тоштириши ҳам мумкин. Териси нозин томоқ, тил, танглайни биринчи вақтда чаңа қилиши табий. Аммо бундан хавфисран нерак эмас. Ёнгоқ бора-бора оғиз бўшилгини бамисоли ошлаганден пишиди, чинчиқтиради.

Ёнгоқ, аслида ниҳоятда сердомад, ниҳоятда шифобашш дарахтлар. У толгларда кор, намарчиликнинг узоқ сајланшига ёрдам берса, энинзор далаларни эрозийдан — хосилдор ер бетининг чанг-тўзонга айланни нетишидан, жарниларга айланнишдан асрайди. Колхоз ва совозхон, шаҳар ўрмон њумхаликлари ёнгоқзорлар барпо этишига эътиборни кучайтиришлари керак.

М. ТУҶИЧЕВ,

Е НФОҚ жуда қадим замонлардан бери ерга кўрк бериб элни тўйдириб келган даражадир. Учламчи давр ер каттамидан кирк етти хил ёнгоқ навининг ўзларидан топилган ўса даврда ер юзининг катта қисмиси ёнгоқзорлар билан колланган эди. Ёввойи ёнгоқзорлар Урта Осиёда, Фарғона, Чотқол, Ҳисор, Дарваз, Угам, Писом, Капедог тизмаларида сақланған келган бўлиб, умумий майдони юз мингектарга ялан.

Ёнгоқзорларда дарахтлар, буталар гўё қават-қават бўлиб ўсади. Энг баландада улугор ёнгоқ, кўлтигига ёввойи олма, тоголча, олмурут. Ўндан настрояда қорақат, зирк, наъматак. Ер бетидаги эса нўм-нўй майса. Йўғон тиморилар тагидан зилол булоқлар қайнар чиқиб, сой томон шарқирада оқид ётади. Ёнгоқзорларнинг ҳавоси эса ўта шифобашхидир.

Революцияга қадар катта-катта майдондаги ёнгоқзорлар лисон қилинди, чет эмебель фирмаларига кириқ сотиди. Эндилинда ёнгоқзорлар давлат мухофазасига олиниб, тобора кенгайтирилмомда.

Ёнгоқ магнезий ниҳоятда тўйимли озуқидар. У ногига қарагандага уч марта, нартошқадан етти марта, гўштдан олти марта, сутдан ўн марта, нокна нисбатан ўн уч марта, чигит мойига қарагандага беш марта тўйимлироқидир. 400 грамм магнезийнинг калорияси бир кишининг кун бўй тўйиб еган овқати берадиган калорияга тенгdir. Бир инилограмм ёнгоқ 8500 калория ҳосил қилиади.

Ёнгоқ магнезий таркибида инсон учун фойдади нийдаги моддалар бор: азотли мёддалар 14,38 про-цент, экстрактли азотсиз мёддалар 12,89 процент, мойлар 55—80, фосфор нислотаси 0,65, оқсил 18, ҳанд 2—12, крахмал 3 процент,

Ўзбекистон ССР Фанлар академиси Ботаника институтининг илмий ходими

ШАМОЛ ВА СУВ

МАСАЛ

Шамол ва Сув қолди бирдан тортишиб,
Ариқда айланган чархпалақ гувоҳ.
Шамол дерди:— Мақтамна ҳаддиндан
ошиб,

Тошини-тошга уриб чекаверма оҳ,
Битта чархпалақи айлантиришга
Кудратим етади менинг ҳам, ишон...
Сув таққа тұхтади, олға юршига
Мадори келмади... Ен турди чақони.
Епиши чархпалақ паррагига у,
— Айлан!— деб силкитди, ўшқирди гув-
гув.

Барнибир чархпалақ қымирламади
Шамол бўрон бўлуб даҳшат солади,
Ўшанди «ғийқи» этиб айланди бир бор.
Бир бор айландиу тұхтади тақрор.
Пакирчалар эса чиқди кўп-кўруқ.
Бекор кетган шунча кучу шунча дўй,
Шамол йироқларга қочағи гувуллаб,
Ариқда Сув қолди кулиб-ловуллаб.
Яна аввалигай чархнинг палаги
Айланниб, сугорди тарвуз палагин.

Каминанинг хуласаси шу:
Нафынг савлатнинг қарамас.
Шох синдириган кучли дайди шамол
Дарахт ўстиришга ярамас.

ҲАҚНАЗАР.

Рассом В. ДУМКИН.

— Сих ҳам куймади, набоб ҳам...

Бош редактор — Асқад МУХТОР.

Редколлегия: Раҳим АҲМЕДОВ, Абдулла БОБОХОНОВ, Воҳид ЗОҲИДОВ, Искандар ИКРОМОВ, Собир МУҲАММЕДОВ, Иброҳим МУМИНОВ, Ҳамидулла НУРУЛЛАЕВ (бош редактор Ўринбосари), Уқитам ОРИПОВ, Эмиль РУЗИБОЕВ (бош рассом), Ваҳоб РУЗИМАТОВ (масъул секретарь), Обид СОДИКОВ, Олим ХУЖАЕВ, Сайд ШЕРМУҲАММЕДОВ, Комил ЯШИН, Муҳаммаджон ҮРОЗБОЕВ.

«Гулистан» — общественно-политический и литературно-художественный журнал ЦК КП Узбекистана (на узбекском языке).

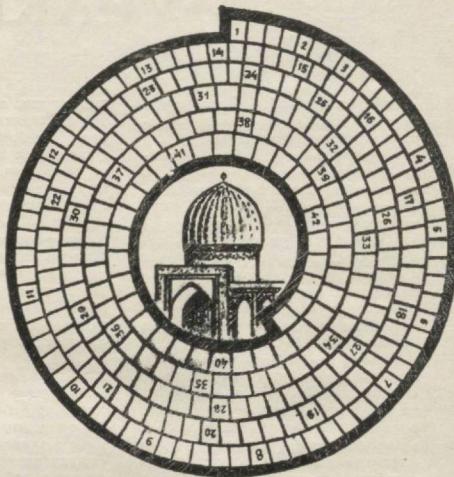
Корректор М. МУМИНОВА.

Адрессимиз: Тошкент, 47, Карл Маркс кўчаси, 30-й. Редакция телефонлари. Бош редактор — В-33520; Бош редактор Ўринбосари — В-33590. Масъул секретарь — В-33590; Ижтимоий-сиёсий бўлум — В-33602; Адабиёт ва санъат бўлуми — В-33519; Фан ва маданият бўлуми — В-33519.

Босмахонага туширилди 7/VII-70 й. Босишига руҳсат этилди 19/VIII-70 й. Ўқози 70/1081/в. Ҳажми 4 босма тобоқ. Буюртма 2229. Тиражи 175 599.

Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети нашриётининг босмахонаси. Тошкент.

Дам олиш
соатларида

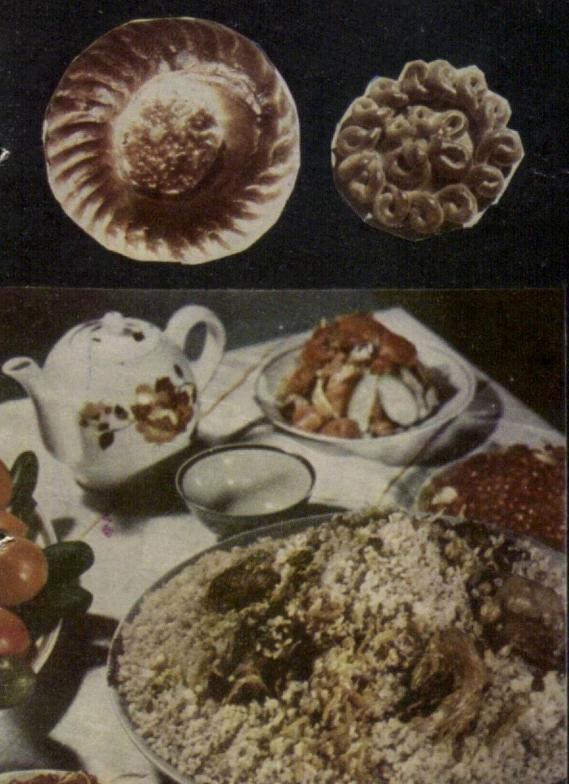
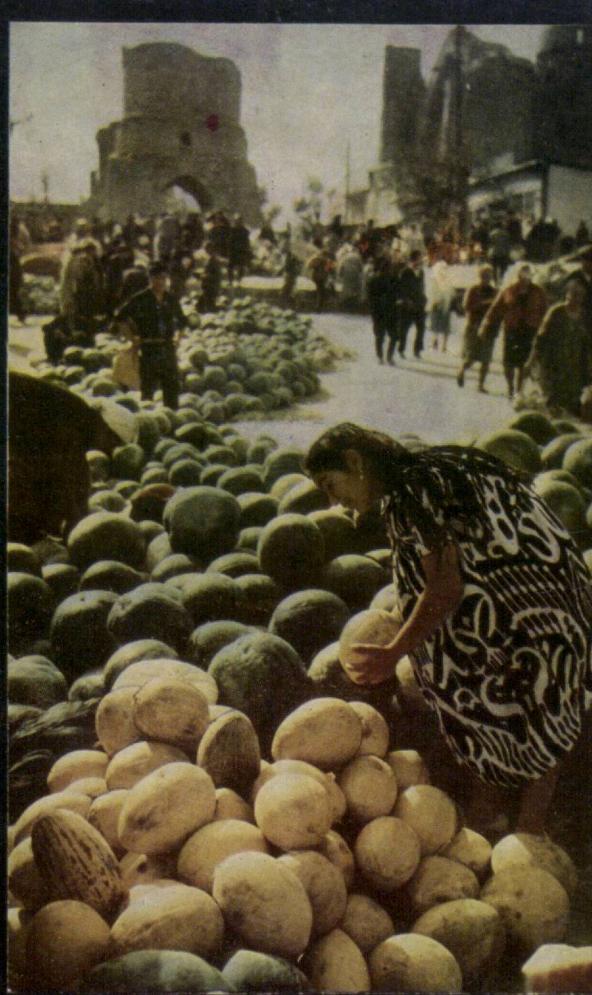
«САМАРҚАНД»

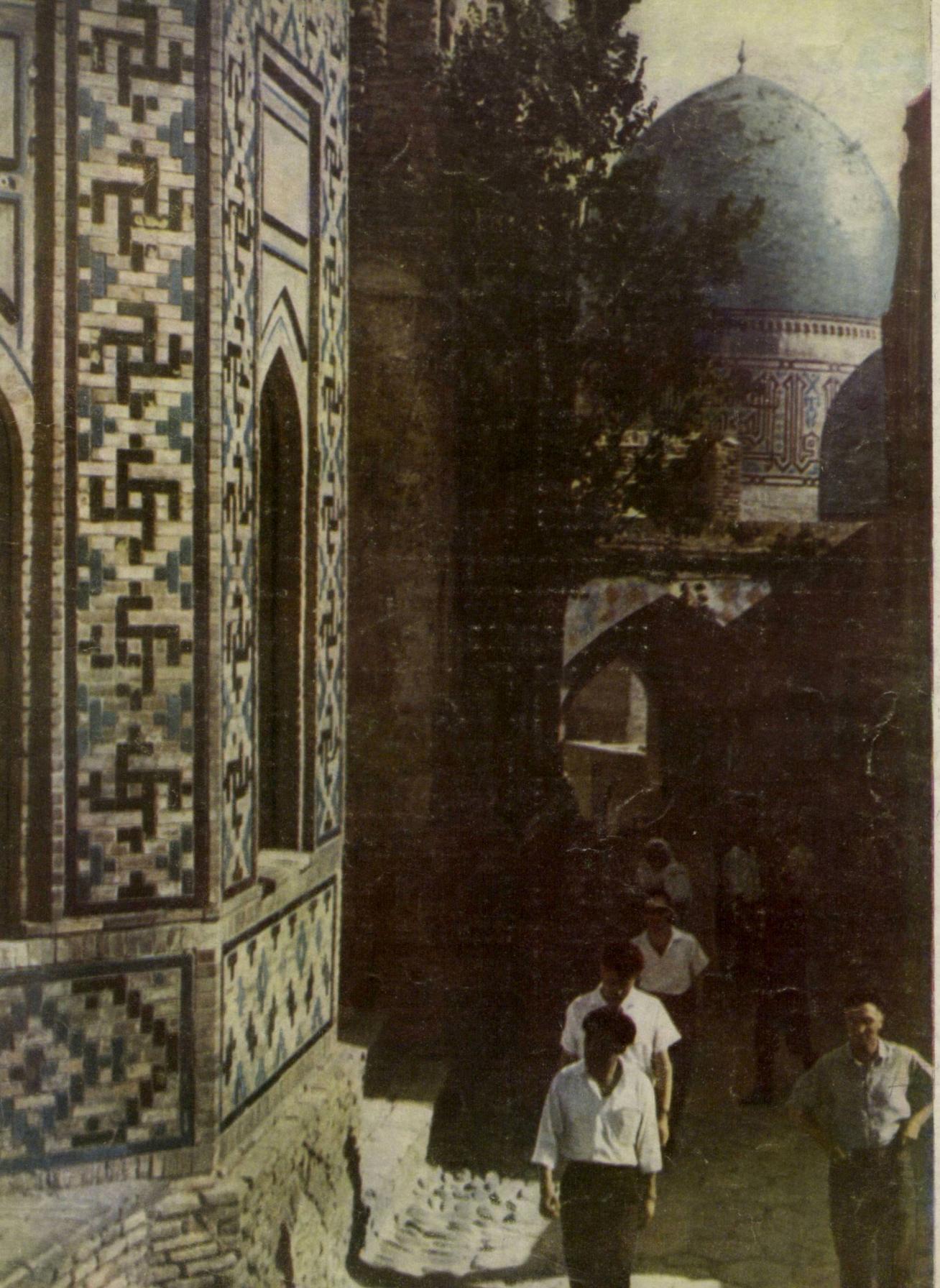
ЧАЙНВОРДИ

- Самарқанд тарихи билан шуғулланувчи инглиз олими.
- Кўхна дарё.
- Улуғ рус шарқшуноси олими.
- Самарқанди кўйлаган шонир.
- Темурийлар авлодининг вакили.
- Қадимий шаҳар. М. Мақбара.
- М. Узбек олими.
- Самарқанднинг хушманзара жойда ридан бири. 10. Қунақ Самарқанд.
- Мельорлин меросимининг нодир ёғдорлиги.
- Қадимий шаҳар.
- Самарқанд куйлаган шонир.
- Аватарийларидан бири.
- Самарқанд атрофидағи қадимий шаҳар.
- Дунёнинг гузал шаҳарлари номи билан атталған кичик шаҳарчалардан бири.
- Қадимий Самарқанд билан алонада бўлган шаҳар.
- Самарқанд маҳаллаларида билан.
- Афросиёб сирларини очишида қатнашган олими.
- Шарқшунос.
- Самарқандлик архитектор.
- Социалистик меҳнати ҳаракатини.
- Самарқанд тарихини яратиш бўйича кўрик голиби.
- Венгрилик самарқандшунос.
- Самарқандда насаллик эпидемиясиниң тутгатища фабриялар кўрсатган олими.
- Атоқли жамоатчи, врач аёл.
- Самарқанд виноларидан бири.
- Самарқанднинг хушманзара жойи.
- Темур давридаги оромбахи жойининг номи.
- Тарихга бой район.
- Самарқанднинг жамоатчи аёл.
- Узбекбекинг шогирди.
- Сомонийлар хукмдори.
- Самарқандшунос австралияния публицист.
- «Самарқанд» жалити»нинг никод кори.
- Кинотеатр.
- Қадимий шаҳар.
- Томашобол, кўрик майдон.
- Қадимий шаҳар.
- Самарқандлик драматург.
- Пирин адабиётшунос.
- Тарихчи олима.
- Самарқанд боиний алоқадор давлатлардан бири.

Тузувчи З. ЗАФАРОВ

Техредактор М. ЕФИМОВА.

Баҳаси 30 тийин.

Индекс: 75233